

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Peter Hallberg: Altruism och liberal teori

Ulf Mörkenstam: Identitet, frihet och erkännande. Charles Taylors kritik av individualismen

ÖVERSIKTER

Jörgen Johansson: Europeiska regioner — en preliminär forskningsöversikt

Maivor Sjölund: Den svenska förvaltningsmodellen i Europaintegrationen

LITTERATURGRANSKNINGAR

Torsten Svensson: Socialdemokratins dominans. Anm av Marie Demker. Replikskifte

ABSTRACTS

Statsvetenskaplig Tidskrift 1994: Register

INNEHÅLL

UPPSATSER

- Peter Hallberg*: Altruism och liberal-teori 321
Ulf Mörkenstam: Identitet, frihet och erkännande.
Charles Taylors kritik av individualismen 347

ÖVERSIKTER

- Jörgen Johansson*: Europeiska regioner
— en preliminär forskningsöversikt 371
Maivor Sjölund: Den svenska förvaltningsmodellen i Europaintegrationen 383

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Torsten Svensson*: Socialdemokratins dominans. Anm av Marie Demker.
Replikskifte 393

ABSTRACTS 411

Statsvetenskaplig Tidskrift 1994: Register 413

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Stockholm: Rune Premfors
Umeå: Gullan Gidlund
Uppsala: Jörgen Hermansson

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

Prenumerationspris 1995 190 kr.

Pris för enstaka nummer 60 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund

Telefon: 046-109776 (Lundquist), 108939
(Sannerstedt), 108946 (exp), telefax 104617.

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande
av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 1995

Individualistisk altruism

Peter Hallberg

Inledning¹

De flesta samhällsteorier innehåller någon slags uppfattning om den 'männsliga naturen'. Vi kan exempelvis inte förstå Hobbes samhällsanalys om vi inte vet att han betraktade människor som förhållandevis självtillräckliga maskiner som utrustats med förnuftet som ett redskap för att kunna tillfredsställa sina böjelser (Campbell 1986:29). Hans samhällsteori består sedan av att han förtecknar dessa universella egoistiska böjelser och visar hur förnuftiga människor blir samhällsmedlemmar för att kunna överleva och tillfredsställa sina begär. Hobbes uppmärksammar förvisso den del av socialt liv som grundar sig på ömsesidig sympati, men menar att den kan bortses från i politisk teori.

För många utilitaristiska och liberala teoretiker vilar Hobbes ande över de nytto-maximerande individer som så ofta utgör den teoretiska utgångspunkten. Enligt kritiken ser liberalismen människan uteslutande som en rationellt kalkylerande "maximizer of pleasure and minimizer of pain." I sin roll som samhällets grundsten rycks individen ur sitt sammanhang, utrustas med *de facto* begär och målsättningar, och görs förmögen att fritt välja mellan institutioner och regler. Den potentiella utvecklingen av *jaget* och dess omdömesförmåga uppmärksammas däremot inte i någon vidare grad. De sociala och politiska institutionernas grundläggande syfte blir då att ge individer vad de redan vill ha, inte att förmå dem att aktivt omvärdera sina begär och målsättningar och utveckla en vilja att främja allmänintresset.

Kommunitärerna har skickligt exponerat svårigheterna i ett teoretiskt projekt som pendlar mellan abstrakta "original-positioner" eller hedonistiska kalkyler och den verkliga politiska världen. Alisdair MacIntyre har kallat liberala individer "medborgare av ingenstans" som enligt honom uppfunnits dels av politiska teoretiker och dels av det civila samhälle som är deras språkrör (MacIntyre 1981: 147). Enligt Michael Sandel utesluter den liberala egenintressemodellen redan i utgångsläget möjligheten till ökad självförståelse och positiva mellanmännsliga relationer (Sandel 1982: 64). Genom att definiera individer som privata individer med subjektiva begär och målsättningar menar man att samhällsmedlemmarna uteslutande kommer att betrakta samhället ur ett instrumentellt perspektiv. Kort sagt, liberalismens privata individ förkroppsligar en alienerad relation mellan individen och samhället.

John Stuart Mill betraktas vanligtvis som den moderna liberalismens fader. Om man vill skaka den liberala fästningen är det därför lämpligt att attackera just Mill. Robert Paul Wolff har följande att säga om Mill:

Mill recognizes that men may pursue higher ends than pleasure ... and he even recognizes the possibility of altruistic or other-regarding feelings of sympathy and compassion. Nevertheless, *society continues to be viewed as a system of independent centers of consciousness, each pursuing its own gratification and confronting others as being standing-over-against the self, which is to say, as objects.* The condition of the individual in such a state of affairs is what a different tradition of social philosophy would call 'alienation'. (Wolff 1968: 142)

Man behöver emellertid inte stämma in i frejdiga utrop som "Bort med alienerad kultur!" för att uppskatta att alienation faktiskt utgör ett av vår tids största samhällsproblem. Karl Popper har talat om 'civilisationens börda' som benämning på det socialpsykologiska fenomen som uppstår i det abstrakta samhället: "There are many people living in a modern society ... who live in anonymity and isolation, and consequently in unhappiness. For although society has become abstract, the biological make-up of man has not changed much; men have social needs which they cannot satisfy in an abstract society" (Popper 1966: 174). Isaiah Berlin har beskrivit vår tids sociala sjukdom eller massneuros som torgskräck, dvs. en rädsla för att leva ensam i ett slags frihetsvakuum eller en skräck för disintegration och oordning. Erich Fromm diskuterar i *Flykten från friheten* de kluvna reaktionerna inför det moderna samhället; allt sedan Platons tid pågår ständiga flyktförsök från friheten och revolter mot det öppna samhället. Problemet är att liberalismen inte riktigt förmått besvara det moderna samhällets problem och krav; eller, annorlunda uttryckt, individualismens och frihetens oförutsedda konsekvenser. För liberal teori uppstår problemet i form av en oförmåga att ge en empiriskt godtagbar och normativt acceptabel förklaring av altruism, som inte undergräver individen.

John Stuart Mill har berikat och utvidgat sina föregångares teorier om individen, vilket inneburit att han överskridit de familjära gränserna för utilitarism och liberalism. Det rikare individualitetskonceptet har dock vuxit fram på bekostnad av konsekvens och logik vilket har utnyttjats flitigt av motståndare. Frågan är dock om vi, givet människans komplexitet och den sociala och politiska verklighetens oordning är betjänta av 'perfekt' logiska teorier. En teori som Mills, med lägre logiskt innehåll men med högre empiriskt innehåll, tycks mig vara det bättre valet.

Syftet med denna uppsats är att söka ett sätt att ge en förklaring av altruism som (1) ger begreppet trovärdighet, dvs. som inte är en metodologisk konstruktion i likhet med public-choice skolans antagande om universellt nytto-maximerande individer, och (2) är relevant för politisk teori. Mitt analysverktyg är J S Mills etiska och politiska filosofi.² Jag kommer att framställa tre förslagsvisa 'lösningar'. En första ansats är att anta att människan av 'naturen' är altruistisk och att ett sådant beteende går att härleda ur individens psykologi ('laws of mind'); detta är Hobbes argument omvänt. Ett andra alternativ är att människan genom uppfostran och dialéktik med sin omgivning identifierar sig med andra, ser sig själv i en viss social roll eller gemenskap och därför agerar

altruistiskt. Argumentet, formulerat via 'den sociala tesen', drivs framförallt av kommuniterarna som en form av kritik mot liberalismen. Det tredje alternativet är att konstruera en förklaringsmodell som jag kallar *individualistisk altruism*. Denna syn försöker förena individualism med en social diskurs; individen ser sig själv som ett separat jag, men har ändå altruistiska relationer till ett begränsat antal andra individer.

Det har visat sig att det första alternativet också är det minst användbara alternativet, främst av metodologiska skäl. Mycket talar för att vi trots allt *inte* måste ge en auktoritär redogörelse för den 'mänskliga naturen' för att erhålla en slagkraftig etisk doktrin. Det andra alternativet är positivt i den mening att att vi kan förändra de faktorer som motarbetar altruistiskt beteende, men dessvärre tenderar denna förklaring att utmynna i en kollektivistisk syn som underminerar individen. Alternativ tre speglar bäst de faktiska kontakterna mellan individen och samhället, samt stämmer bäst överens med själva andemeningen och helheten i Mills liberala teori. Jag gör här anspråk på att det är samspelet mellan en självständig individ och etiska argument som ger en realistisk förklaring av altruismen som socialt fenomen.

1. Den psykologiska naturalismen

Benthams utilitaristiska psykologi var en stereotyp av människans uppträdande på den ekonomiska marknaden. Nyttoprincipen var för Bentham ovedersäglich, ett faktum i ordets snävaste bemärkelse: "de system som söker ifrågasätta den handlar famlande istället för medvetet, godtyckligt istället för förnuftigt, i mörker istället för i ljus" (Bentham i Larsson 1978: 104). Det utilitaristiska postulatet hävdar att rationellt beteende är likställt med ett beteende riktat primärt mot egna mål, vilket implicerar att altruistiskt beteende är irrationellt eftersom det primärt riktar sig mot andras mål. Egenintresset och allmänintresset kan emellertid sammanfalla givet att aktörerna är medvetna om externa sanktioner mot direkt egoistiskt handlande (CW: 10; 91-97). Altruistiskt beteende är således möjligt, men är kosmetiskt i den mening att det sker i instrumentellt syfte att tillfredsställa egenintresset. Endast den kosmetiska altruismen kan enligt Bentham vara rationell.

I "Remarks on Bentham's Philosophy" riktar Mill skarp kritik mot Benthams antagande om hur den själviska principen håller den mänskliga naturen i ett järngrepp:

By the promulgation of such views of human nature ... I conceive Mr. Bentham's writings to have done ... very serious evil ... It is difficult to form the conception of a tendency more inconsistent with all rational hope of the good for the human species, than that which must be impressed by such doctrines, upon any mind in which they find acceptance. (CW: 10; 14-15)

Mill hävdar att den skarpa skiljelinje som dras mellan den privata individen och den sociala individen är både vilseledande och generellt oriktig. Individualitet och socialitet är enligt honom inte motsatser utan kompletterande begrepp, och utvecklingen av ens individualitet är direkt knuten till social utveckling.

Man kan således säga att de är två aspekter av samma helhet, dvs. en utvecklad, kultiverad människa. Mill tillskriver en sådan person två anlag: (1) personens individuella karaktär utvecklas på alla plan enligt hans unika natur och artikuleras i en viss livsåskådning och ett visst levnadssätt; och (2) personen betraktar inte andra som rivaler, utan önskar att det skall råda harmoni mellan egna intressen och andras intressen.

De sociala relationerna ger idealt upphov till endräkt, en känsla av att vara deltagare i ett gemensamt företag, vilket i sin tur kan väcka affektionskänslor. Man kan alltså urskilja två aspekter av vår socialitet: (1) ett socialt intresse för vår omgivning (vilket inkluderar hur andra ser på en), och (2) grupp- eller medkänsla. Tillsammans upprätthåller socialitetens två aspekter samhällelig stabilitet; och enligt Mills teori om människan besitter en kultiverad, stabil person båda dessa förmågor (CW: 10; 133-4: 19; 547).

Emedan medkänsla berör erfarenheter av grupp-känsla och känslomässiga band mellan medlemmar, centrerar socialt intresse på idén att vi önskar dela erfarenheter och därmed att sociala relationer är ett inneboende gott. Mill menar både att vi har en kapacitet för socialt intresse och att dess kultivering är nödvändig för vår lycka. En väsentlig del av intresset för moraliskt liv ligger just i uppskattningen av skillnader i smak, talanger och åsikter (CW: 2; 209). Rawls framhåller denna idé i *A Theory of Justice*: "We need one another as partners in ways of life that we are engaged in for their own sake, and the successes and enjoyments of others are necessary for and complementary to our own good" (Rawls 1971: 523). Därför kommer egoisten, som inte bryr sig om någon annan än sig själv, enbart finna andefattiga och otillräckliga glädjeämnen: Han kommer därför med stor sannolikhet betrakta livet som långråkigt och lyckan som övergående (CW: 10; 14, 215-17). Därför kritiserar också Mill en strikt utilitaristisk tolkning av den sociala ordningen enligt vilken det sociala nätverket blott är ett verktyg för att säkerställa individers privata ändamål: "a society only held together by the relations and feeling arising out of pecuniary interests [is] essentially repulsive (CW: 18; 253-4) ... care for others is, in an admissible sense, as much an ultimate fact of our nature, as care for ourselves" (CW: 3; 760).³

Mills kritik av Bentham är i första hand normativ; han anser att den gjort stor skada och att den är motbudande. Den sista meningen i citatet ovan åberopar emellertid även naturliga fakta: 'care for others is an ultimate fact of our nature'. Min förklaring till varför Mill formulerar tesen att *altruismen är ett psykologiskt/naturligt faktum* är att han vill bevara utilitarismens 'objektivitet' men samtidigt bestrida Bentham's egenintressemodell. Denna position har av Popper givits beteckningen *den psykologiska naturalismen*. Doktrinens centrala tankegång kan illustreras med följande citat från Mill:

The idea of pain of another is naturally painful; the idea of pleasure of another is naturally pleasurable. From this fact in our *natural constitution*, all our affections of both love and aversion towards human beings ... originate. In this, the *unselfish part of our nature*, lies a foundation, even *independently form inculcation from without*, for the generation of moral feelings. (CW: 10; 50. Min emfas)

Genom att använda sig av begrepp som "natural constitution", "the unselfish part of our nature" och "independently from inculcation from without" implikerar Mill att våra osjälviska känslor bör betraktas som en del av den mänskliga naturen, vilket påminner om Mills nära släktskap med den tyska romantiska rörelsen.⁴ Gertrude Himmelfarb har påpekat att Mill är en individualitetsteoretiker till stor del på grund av sin mottaglighet för den romantiska rörelsens idéer, inte på grund av sitt utilitaristiska arv (Himmelfarb 1974: 59-71). Hans inskjutande av romantiska idéer syftade till att förse liberalismen med en mer robust, historiskt medveten och flerdimensionell syn på jaget än den mekanistiska syn som Bentham representerade. Den romantiska traditionens värde i detta sammanhang är kanske framför allt att den allvarligt betraktar frågan om hur altruistiskt beteende är möjligt. Vare sig vi vill eller inte så blir varje moraliskt system tämligen abstrakt om det inte innehåller åtminstone grundläggande psykologiska antaganden; och då mer än begreppen obehag och välbehag ('pain and pleasure'). Den psykologiska naturalismen är emellertid inte oproblematiske. Frågan är om Mills romantiska syn på den mänskliga naturen erbjuder en godtagbar förklaringsgrund för altruistiskt beteende och om den stärker hans etiska teori.

Enligt den psykologiska naturalismen härleds människans naturliga mål och begär ur hennes 'sanna' psykologiska natur. Från dessa naturliga mål och begär kan vi sedan härleda människans naturliga livsnormer; dvs. de riktlinjer som människan i samhället skall följa. Eftersom människan i samhället inte har några andra egenskaper än de som kan härledas från den mänskliga naturens lagar, är det samhällsvetenskapens uppgift att (1) upptäcka de psykologiska lagar enligt vilka både människor och samhällen framskrider, och (2) insamla den information som behövs för att uppnå specifika politiska eller moraliska mål.⁵

Lagarna eller den mänskliga naturens principer är enkla principer som är odelbara och föregår all moralisk aktivitet. Mills ansats här är att utgå från postulatet att människan av naturen är altruistisk och sedan härleda de logiska konsekvenserna. Det är således Mills uppfattning om den mänskliga naturen som stödjer hela hans moralfilosofi. Som jag kommer att visa senare innehåller Mills syn på människan förvisso en tro på omgivningens påverkan, men som 'romantiker' anser han sig veta vari de dolda krafter som bestämmer dessa externt framkallade reaktioner består.

I ett välkänt citat ur *A System of Logic* skriver Mill att "the laws of the phenomena of society are, and can be, nothing but the actions and passions of human beings, namely, the laws of individual human nature" (SoL: 469). Denna proposition förutsätter medvetande men refererar inte till och förutsätter ingen social grupp eller institution. Att förklara en människas *egenintresse* "as if no human being existed besides himself" är logiskt godtagbart. Vi kan föreställa oss att Robinson Crusoe på sin ö, avskild från allt socialt liv, inte gärna skulle kunna drivas av något annat än sitt egenintresse förrän Fredag dök upp. Men som förklaringsgrund för altruism eller för en individs beteende i samhället är den enskilde individens isolerade psykologi otillräcklig eftersom (1) altruism är en social idé i sig, och (2) altruism som koncept är beroende av andra

sociala idéer som språk, familj och vänskap. Psykologin förutsätter sociala koncept och kunskap om människans sociala miljö vilket visar att det är omöjligt att förklara samhällsliga företeelser enbart i psykologiska termer eller reducera dem till psykologi. Endast med stor svårighet eller fantasi kan man föreställa sig en psykoanalys som inte refererar till sociala omständigheter. På samma sätt kan inte altruism förklaras i enbart psykologiska termer om människans natur på det sätt som Mills naturalism föreslår. William Sullivan har formulerat det bra:

Outside a linguistic community of shared practices, there would be *homo sapiens* as logical abstractions, but there could not be human beings. This is the meaning of the Greek and medieval dictum that the political community is ontologically prior to the individual. The *polis* is, literally, that which makes man, as a human being, possible. (Sullivan 1982: 173)⁶

En anslutande fråga är om Mills romantiska syn på den mänskliga naturen står i konflikt med eller underminerar hans empiricism. Som empiriker måste han onekligen bygga sin teori på observation och experiment. Men hittills talar mycket för att han arbetar med en essentialistisk eller metafysisk syn snarare än med en empirisk; jag tänker då på det teleologiska språket och *a priori* karaktären av hans moralpsykologi. Frågan är då kanske snarare: kan hans naturalistiska syn ges en empirisk tolkning? John Gray skriver:

As an empiricist, Mill is compelled to build his theory of men on the evidences of observations and experiment. Mill absorbed the Romantic belief that each man possessed a peculiar and in-born endowment which might or might not be realized in the course of his life. This belief does not overthrow Mills empiricism, so long as the identification of any man's essence or nature remains a matter of observation and experiment ... So long as we allow Mill the notion of an individual endowment open to discovery by observation and experiments in living, the rationalist or essentialist idiom of individual essences or natures can be given an empiricist translation. (Gray 1983: 83-84)⁷

Genom att tona ned Mills kunskapsteoretiska verk (*A System of Logic*) och framhäva hans etiska huvudverk (*Utilitarianism*) och samhällsfilosofiska traktat (*On Liberty*) kan man så hävda att Mills empiricism inte måste kastas överbord så länge som identifieringen av en människas natur förblir föremål för experiment eller observation. Det enda universella i Mills redogörelse för den mänskliga naturen är då att den är indeterministisk. Detta perspektiv sträcker sig bortom specifika handlingar, vare sig de är egoistiska eller altruistiska, och tar istället fasta på den personlighetsstruktur från vilken de härstammar. Men om psykologilagarna enbart skall tolkas metaforiskt förlorar doktrinen både i styrka och det syfte den tjänar; dvs. att vila på rationella grunder, ta avstånd från intuitionisterna, men kommunicera någonting annat än Bentham's egenintressehypotes.

Enligt min mening förstärker Mills spekulativa antagande om att människan av naturen är altruistisk *inte* hans etiska teori. Ty altruistiskt beteende är ett etiskt åtagande och etiska måttstockar står inte att finna i den mänskliga naturen. Den mänskliga naturen, likt den övriga naturen som helhet, består av fakta och regelbundenheter och är i sig varken moralisk eller omoralisk. Vi kan

därför inte härleda en moral uteslutande från kunskap om människan eller naturen. Etiken är med andra ord autonom och irreducibel (Moore 1965: 15ff). De etiska måttstockarna skapas snarare genom våra beslut. Beslutet att motverka egoism beror inte på att människan de facto *är* altruistisk. För även om människan i grunden vore altruistisk skulle någon kunna förföra henne med egoismens fördelar. Och även om människan är en egoistisk varelse kan vi av moraliska skäl kräva att hon *bör* agera altruistiskt. Så länge som vi betraktar dessa 'fakta' som föränderliga kan vi inta olika attityder gentemot dem: vi måste inte på Hobbesianskt manér pessimistiskt konstatera och acceptera att 'människan är självisk, alltså krävs en Leviathan'. Inte heller måste vi följa Rousseau och nostalgiskt konstatera att 'så god var människan innan institutionerna korrumpade henne, låt oss därför vända tillbaka till naturen' oavsett om den enskilde individen önskar det eller inte. Vi kan bestämma oss för att förändra attityder, motarbeta att de förändras, eller inte handla alls. Poängen är att om vi betraktar dem som föränderliga är det missvisande att kalla dem för naturliga fakta, vilket gör att en etisk teori vilar på svagare logisk grund, och i somligas ögon, att den blir 'ovetenskaplig'. Alternativet till en naturalistisk förklaring, en social/etisk förklaring som redogör för dialektiken mellan individen och samhället, är onekligen mer komplicerad. I följande två avsnitt kommer jag att framlägga två sådana förklaringar. Den första tar *gemenskapen* som sin utgångspunkt och formuleras i kommuniterernas 'social tes'.

2. Den sociala tesen

Att individer endast kan utvecklas altruistiskt om de ingår i en samhällsgemenskap är ett rimligt antagande av det enkla skäl att ett fullständigt individualiserat samhälle är en motsägelse i sig: ett totalt individualiserat samhälle är inget samhälle alls. Om detta råder inga tvister mellan liberaler och kommuniter. Skiljelinjen är snarare vilken värdebestämmande enhet man åberopar; individen eller gemenskapen. Enligt kommunitererna är det onekligen gemenskapen, vilken upprätthålles genom en politik om det gemensammias bästa. På denna grund vill man begränsa individens självbestämmanderätt och utmana individens moraliska suveränitet. Istället är det gemenskapen som formulerar moraliska värden som sedan internaliseras av individen. Som Joseph Raz formulerat det: "Supporting valuable forms of life is a social rather than individual matter" (Raz, 1986: 162). I det här avsnittet kommer jag att kritisera denna position av både logiska och moraliska skäl.

Både för liberaler och kommuniterer utgör vanligtvis familjen den grundläggande *sociala* enheten. Föräldraskap brukar också vanligtvis betraktas som prototypen för altruism. Experimentella studier har visat att sociala band är möjliga eftersom vi lär oss att tolka och reagera ändamålsenligt till ett visst beteende; barn som bevitnar altruistiskt beteende hos andra, och själva är mottagare av sådant beteende, kommer också med stor sannolikhet att handla altruistiskt gentemot andra (Boulder 1978; Macaulay & Berkowitz 1970; Sorokin 1950).

Idén om internaliserat beteende härleds ofta från det hegelianska arvet, som numera förvaltas av den kommunitära traditionen. F H Bradley har i sin essay "My Station and its Duties" givit idén följande formulering:

[The child] does not even think of his separate self; he grows with his world, his mind fills and orders itself; and when he can separate himself from that world, and know himself apart from it, then by that time *his self, the object of his self-consciousness, is penetrated, infected, characterized by the existence of others. Its content implies in every fibre relations of community.* (Bradley 1962: 127. Min emfas)

Mills liberala doktrin om den moraliska utvecklingen kan emellertid också ge oss god vägledning. Även om Mill förvisso hänvisar till den mänskliga naturen är det framför allt samspelet mellan det unga barnet och dess omgivning som är avgörande för den moraliska utvecklingen. I "Whewell on Moral Philosophy" argumenterar han exempelvis för att de känslor (om rätt eller fel) som verkar så naturliga inte alls är naturliga utan artificiella: utveckling och erfarenhet kan framkalla både sanslösa och fördärvliga personligheter. I *Utilitarianism* skriver han:

[The first step is] a child's knowledge of the simple fact ... that some acts produce pain and others pleasure (CW: 10; 58-59) ... As little is there an inherent necessity that any human being should be a selfish egoist, devoid of any feeling or care but those which centre in his own miserable individuality ... Genuine private affections, and a sincere interest in the public good, are possible, though in unequal degree, to every *rightly brought up human being.* (CW: 10; 216)

Det som vi eftertraktar osjälviskt måste, genom en mental process, bli en del av det vi söker som vår egen lycka: andras välmående blir vårt eget välmående eftersom vi lärt oss att finna det behagligt (CW: 10; 184). Den moraliska utvecklingens mål är helt enkelt att träna individer att njuta av andras lycka genom att associera och sympatisera med dem. Genom att uppmärksamma detta menar Mill att hans modifierade utilitarism är progressiv medan Whewells intuitionism är statisk. Mill fortsätter:

The social state is at once so natural, so necessary, and so habitual to man, that, except in som unusual circumstances or by an effort of voluntary abstraction, he never conceives himself otherwise than as a member of a body ... In this way people grow up unable to conceive as possible to them a state of total disregard of other people's interests ... They are also familiar with the fact of co-operating with others, and *proposing to themselves a collective, not an individual, interest, as the aim ... of their actions ... not only does all strengthening of social ties, and all healthy growth of society, give to each individual a stronger personal interest in practically consulting the welfare of others; it also leads him to identify his feelings more and more with their good.* (CW: 10; 231. Min emfas)

Tanken är alltså att individuell lycka, genom social internalisering, blir till allmän lycka. Argumentet utgår från det 'hedonistiska beviset': "The only proof capable of being given that an object is visible is that people actually see it. The only proof that a sound is audible, is that people hear it: and so of other sources of our experience. In like manner, I apprehend, the sole evidence it is possible to produce that anything is desirable, is that people actually desire it"

(CW: 10; 34). Beviset lider av två logiska brister.⁸ För det första är det *non-sequiteur*; det faktum att något är önskat ger inte automatiskt slutsatsen att det är *önskvärt* utan bara att det är *önskbart*. Vi kan inte härleda något normativt önskemål från fakta om önskningar. För det andra är argumentet *petitio principii*; bara för att lycka är *något* som önskas kan man inte dra slutsatsen att det är *det enda* som är önskbart (Lane 1989: 225). Och eftersom andra saker eller storheter kan önskas eller vara önskvärda är det förhastat att göra universell lycka till det självklara kriteriet för vad som är moraliskt rätt eller gott.

Men även om de logiska bristerna förbises och det hedonistiska beviset accepteras är själva språnget från individuell lycka till allmän lycka fortfarande problematiskt. Mill skriver:

[We] have not only all the proof which the case [of human happiness] admits of, but all which it is possible to require, that happiness is a good; that each person's happiness is a good to that person, and the general happiness, therefore, a good to the aggregate of all persons. (CW: 10; 234)

Hans slutsats här är återigen *non-sequitur*: det faktum att var och en strävar efter sin egen lycka leder inte nödvändigtvis till den önskvärda slutsatsen att alla skall sträva efter allas lycka eller att kollektivet av medlemmar har den allmänna lyckan som målsättning.⁹ Mill räddar också sig själv på denna punkt genom att på ett annat ställe säga vad han 'egentligen' menade med citatet om individuell lycka och allmän lycka: "I did not mean that every human being's happiness is a good to every other human being, though I think that in a good state of society and education it should be so. I merely meant in this particular sentence to argue that since A's happiness is a good, B's a good, and C's a good, etc., the sum of all these goods must be a good" (CW: 16; 1414). Den logiska kritiken är emellertid av underordnad betydelse i denna uppsats. Min moraliska kritik av internaliseringsprocessen riktar sig i första hand mot koimunitärerna, men ett citat av Mill kan ge en lika god utgångspunkt för min kritik. I "On the Definition of Political Economy" överför Mill 'the laws of mind' till 'the laws of society':

Those simple laws of human nature, operating in that wider field, give rise to results of a sufficiently universal character ... to admit of being called, though in a somewhat looser sense, laws of society, or laws of human nature in the social state ... This science ... shows by what principles of his nature man is induced to enter into a state of society; how this feature in his position acts upon his interests and feelings, and through them upon his conduct; how the association tends progressively to become closer, and the co-operation extends itself to more and more purposes; what those purposes are, and what the varieties of means most generally adopting to furthering them; what are the various relations which establishes themselves among human beings as *the ordinary conscience of the social union*. (CW: 4; 319-21. Min emfas)

Jaget skulle således, genom social identifikation, utvidgas till att omfatta förmedlande institutioner. I sin kritik av utilitarismens moral doktrin har Richard Norman föreslagit att man exempelvis kan tänka sig en arbetare som inte känner någon som helst lojalitet gentemot det företag han arbetar för medan lojaliteten med arbetskamrat är total (Norman 1979: 194). Detta är ju strejkens

underliggande logik. Självfallet är det möjligt att arbetaren strejkar primärt av egoistiska skäl (han vill ha högre lön); kollektivet blir således ett samlande verktyg för ett antal självständiga egoismer ('universell egoism', för att använda en av Hegels termer). En sådan person solidaritetsstrejkar inte gärna. Men vi kan också tänka oss att det finns en annan sorts arbetare, den som Norman syftar på, som känner genuin solidaritet med sina medarbetare. Skillnaden ligger just i olika identitetssyner. Den senare ser sig i första hand som arbetare. Hans relation till arbetskamrater ger honom en *social roll* genom vilken han erhåller förståelse för vad 'han är' och var han 'hör hemma'.

Ur ett liberalt perspektiv är en sådan position defekt av två anledningar: (1) motsatsen till egoism är inte kollektivism. Vidare är individualism förenlig med altruism och omvänt förutsätter altruism inte kollektivism. Denna invändning behandlas i det sista kapitlet. (2) Själva internaliseringen inom ett kollektiv leder lätt till ideologisering, kunskapsmissbruk och totalitära åskådningar. Om helheten är allt och individen endast en utbytbar bricka, så måste det vara berättigat att se till att det inte finns några rebelliska individer som inte inser sin rätta plats i helheten och som kan förväntas sabotera maskineriet (Popper 1966: 100ff). Den sociala tesen, när den uttrycks som att "supporting valuable forms of life is a social rather than individual matter" eller att internaliseringsprocessen installerat ett slags "conscience of the social union", är vidare missvisande då den vill påvisa att 'samhället' är en enda enhet ur vilken man kan destillera ett universellt värde. Samhället som socialt system är snarare en funktion av ett stort antal sub-system med egna värderingar och internaliseringsprocesser.

Rollen som medlem av en grupp, det kollektiva jaget, kartläggs med hjälp av ett antal kognitiva riktmärken (Young 1976: 40). Ett viktigt inslag är gruppens (ledares) förmåga att relatera det förgångna, nutiden och framtiden genom ett antal rekonstruerade bilder som formulerar individuella upplevelser i kollektiva termer och som ger gruppen en delad existens med social mening. Individen relaterar på så vis sig själv med sitt sociala universum genom abstrakta, symboliska konstruktioner som sedan utgör 'verkligheten'. Karl Mannheim:

Only in a quite limited sense does the single individual create out of himself the mode of speech and of thought we attribute to him. He speaks the language of his group; he thinks in the manner in which the group thinks. He finds at his disposal only certain words and their meaning. These are not only determinate to a large extent the avenues of approach to the surrounding world, but they also show at the same time from which angle and in which context of activity objects have hitherto been perceptible and accessible to the group of the individual. (Mannheim 1936: 3)

I *Forskningsanknytning genom disputation* skriver Stefan Björklund att "utan ett visst mått av likformighet i föreställningar lär en social grupp inte kunna fungera som en enhet, eftersom viss likformighet är en förutsättning för kommunikation. Huvuddelen av det individen får veta om världen, i varje fall om den sociala världen, får han genom information från andra individer. Utan ett mått av likhet i grundläggande föreställningar blir denna information obegriplig." (Björklund 1991: 88) Med en något oförsiktig översättning kan man här

tala om ett socialt paradig som uppstår när vi gör skillnad på 'ett antal individer' och 'en grupp'. Den första skillnaden består i att genom att ingå i ett gemensamt paradig undviker gruppmedlemmarna att behöva diskutera grunderna för sin föreställning om världen. Detta betyder vidare att det kommer att råda åtminstone relativ enighet om vad som anses angeläget och vad som anses oviktigt. Den andra skillnaden innebär att man för att ingå i gruppen måste lära sig paradigmets grundpelare vilket stärker sammanhållningen. Enligt denna översättning av Kuhns paradigmkoncept framstår paradigmet som ett dogmatiskt system, vilket det också är. Man läser samma (läro)böcker, talar samma språk, har delade erfarenheter och är överens om gruppens förebilder. En aspekt som därför är viktig att nämna i detta sammanhang är källan för dogmatiskt tänkande. Popper skriver: "... barn – särskilt barn – har ett angeläget behov av påvisbara regelbundenheter i sin omgivning; det finns ett medfött behov inte bara av mat och kärlek utan också av påvisbara strukturella oföränderligheter i miljön" (Popper 1992: 55).¹⁰ Om vi smälter samman det icke-vetenskapliga, idébaserade paradigmet med den dogmatiska tendensen uppstår fenomenet *ideologi*, dvs. "en samling [verklighets]-föreställningar som tänks bilda ett mera systematiskt helt" (Tingsten 1963: 19). Jag kommer nu att tolka kollektivfenomenets funktion och konsekvenser för altruistiskt beteende och individualism med hjälp av ideologibegreppet. Analysverktyget är fortfarande Mills kunskapsetik.

Talcott Parsons har hävdad att "deviations from [social] scientific objectivity" uppstår som "the essential criteria of ideology": "The problem of ideology arises where there is a discrepancy between what is believed and what can be [established as] scientifically correct" (Parsons 1959: 32). Avvikelsen uppstår enligt Parsons på två generella sätt. För det första, emedan samhällsvetenskapen onekligen påverkas av generella värderingar och är selektiv vad gäller de frågor som ställs och de problem som väljs för undersökning, präglas ideologin av en andra, kognitivt mer fördärvlig selektivitet då den medvetet understryker vissa aspekter av den sociala verkligheten medan andra negligeras eller undertrycks.¹¹ För det andra nöjer sig inte ideologin med 'överselektivitet' utan förvränger ofta de aspekter av den sociala verkligheten den uppmärksammar; en distortion som idealt uppenbaras då de placeras vid sidan av den sanningssökande samhällsvetenskapens rön. "The criterion of distortion is that statements are made about society which by social-scientific methods can be shown to be positively in error, whereas selectivity is involved where the statements are, at the proper level, 'true' but do not constitute a balanced account of the available truth" (Parsons 1959: 48). Detta är onekligen ingen skönmålning av ideologin och argumenten mot den är av kunskapsetisk art.

Sutton et al har identifierat två sätt varpå ideologins sociala determinanter kan studeras på ett djupare plan: *intresseteorin* (interest theory) och *påfrestningsteorin* (strain theory) (Sutton 1956: 303-310). För den första teorin betraktas ideologin som en mask och ett vapen; för den senare som ett symptom och ett botmedel (om än med bieffekter). Enligt intresseteorin tolkas ideologiska utspel mot bakgrunden av en universell strid om fördelar. En sådan tolkning sammanknipas med den rationalistiska skolan och illustreras kanske

bäst av Mancur Olsons teori om det kollektiva handlandets logik. Rent rationellt bidrar individen till det gemensammas bästa om han kan komma i åtnjutande av vissa fördelar utan att bära kostnaderna: en individ betalar för ytterligare en enhet av kollektiv nytta tills den marginella nyttan minus den marginella kostnaden är noll. Egenintressehypotesen har emellertid ifrågasatts av empiriska studier som visar att individer ser andra skäl än sitt omedelbara egenintresse för att främja allmänintresset, framför allt konsekvensetiska skäl (Lewin 1988). Om människor enligt intresseteorin eftersträvar makt och fördelar, flyr de enligt påfrestningsteorin från ångest och isolering.

För denna uppsats syfte är det givetvis av intresse att närmare undersöka påfrestningsteorin vilken erbjuder en medicin mot Poppers idé om civilisationens börda eller Isaiah Berlins beskrivning av vår tids sjukdom som agorafobi. Vad som kollektivt betraktas som strukturell inkonsekvens känns individuellt som personlig osäkerhet, ty det är i erfarenheten hos den sociala aktören som samhällets imperfektioner och motsägande karaktärer möts. Den sociala påfrestningen kan således avläsas på den individuella personlighetens nivå. Att både samhället och individen är organiserade system snarare än hopar av motiv betyder att de socialpsykologiska spänningar som påfrestningen åstadkommer är någorlunda systematiska de också, att den ångest som framkallas av social interaktion har en alldeles egen form.¹² Påfrestningsteorin skall därför tolkas mot bakgrunden av ett kroniskt försök att korrigera ett socialpsykologiskt ojämviktsstillstånd: "Ideology is a patterned reaction to the patterned strain of a social role" (Sutton 1957: 307-8). Denna definition följer Ernst Wigforss' ideologibegrepp såsom "en känslomässig reaktion mot en på ett visst sätt uppfattad verklighet" (Wigforss 1956).

Ideologin erbjuder ett "symbolic outlet" för emotionella störningar som generas av det sociala ojämviktsstillståndet. Och om vi förutsätter att den moderna alienationen är mer eller mindre närvarande hos alla människor ingår den numera i vår grundläggande personlighetsstruktur. Ideologierna är kartor över en problematisk social verklighet och matriser för skapandet av kollektivt medvetande. Den modell som nu beskrivs är inte militäristisk utan medicinsk och kräver en diagnos. Vad som är intressant inom ramen för denna uppsats är den s.k. solidaritetsförklaringen och dess logiska tvilling men etiska motsats, 'avförandeförklaringen'.

1. Solidaritetsförklaringen

Solidaritetsförklaringen kan enligt denna formel hålla samman en social grupp. Enheten baseras på en gemensam ideologisk orientering (t. ex. fackförbund, läkarsamfund). En gemenskaps känslomässiga intensitet är, som tidigare sagts, till stor del beroende på den skicklighet med vilken gruppens unikhet, historiska dygd och framtida öde formulerats i en överskådlig ideologi (Young 1976: 45). Även om grunden för gruppens existens kan vila på tradition och myter, multipliceras ofta identitetsmobiliseringen via 'ideologiska entreprenörer' inom den professionella medelklassen och intelligentsian. Faran uppstår inte i och med att varje individ har sin egen värld i form av en social grupp,

utan när denna värld betraktas som ofelbar. De ideologiska entreprenörerna kan mycket väl anse att kunskap om motståndarens synpunkter är nyttig, men nekar resten av 'världen' denna kunskap; därigenom får eliten utökade kunskaper medan den stora massan levereras färdiga åsiktspaket (OL: 104).

I sin analys av kollektiv åsiktsskildring i kapitel två i *On Liberty* beskriver Mill hur kyrkans doktrin installerar en vanans respekt för symboliska fraser men att ingen egentlig självständig känsla genereras för att vägleda ens beteende: "Whenever conduct is concerned, they look around for Mr. A and B to direct them how far to go in obeying Christ" (OL: 104). Flockbeteendet är givetvis inte begränsat till religionens domän. I sin essai "The Power of the Powerless" (1985: 27-28) berättar Vaclav Havel om grönsakshandlaren som placerar en marxistisk solidaritetsloggan ("Arbetare i alla länder, förenen Eder!") i sitt skyltfönster; inte av någon personlig längtan efter att göra sina kunder förtrogna med det ideal den ger uttryck för utan snarare av rädsla för makten och dess angivare.

2. Avförandeförklaringen

En känsla av medlemskap i en socio-politisk gemenskap involverar att man uppmärksammar vissa drag som utmärker gruppen. Och för att kunna tala om sig själv som tillhörande en viss grupp måste man semantiskt använda, eller syfta på, kontrasterande begrepp (språk, symboler, värderingar, ritualer eller fysik) för andra. Gemenskapen hålls vidare ofta samman av vissa morallagar som definierar rätt och orätt. Och liksom att dessa morallagar definierar gemenskapens inre värld definierar den dess yttrevärld.

Ty om morallagarna skall vara av betydelse måste de som befinner sig utom gemenskapen ha ett annat moraliskt värde än gemenskapens medlemmar. Den ideologiserade sub-kulturen är därför högst institutionaliserad och "i varje givna situation finns olikheter i en individs beteende mot medlemmar och icke-medlemmar och han [gör] själv upp medlemslistorna i sitt eget inre" (Buchanan 1988: 57). Men det är osmidigt att tolka den sociala verkligheten genom ett komplext kartläggningssystem av samtliga samhällsmedlemmar. Därför uppstår en reduktionsprocess där individer som i grova drag liknar varandra grupperas tillsammans. Reduktionismen är vanligtvis mer uttalad i uppfattningen av andra än den egna gruppen, och frammanandet av den sociala kartans verklighet beror till stor del på frekvensen av sociala antydningar som styrker skillnader. Angående den allmänna opinionen skriver Mill: "Popular opinions, on subject not palpable to sense, are often true, but seldom or never the whole truth. They are part of the truth, sometimes a greater, sometimes a smaller part, but exaggerated, distorted, and disjointed from the truths by which they ought to be accompanied and limited" (OL: 108).

Med den avförande förklaringen menas syndabocksteorin, Känslomässiga spänningar får ett utlopp genom att de riktas mot symboliska fiender. Ideologin är enligt denna förklaringsmodell benägen att ägna sig åt 'stereotyping' (Young 1976: 147). Ett antal drag, fysiska eller beteendemässiga, tillskrivs en given grupp. Oftast innehåller stereotypen åtminstone milda nedlåtande bibe-

tydelser. När det stereotypa omdömet väl etablerats får det som uppgift att orientera intryck; ett vardagsexempel är vita människor med fåtaliga rasrelationer som hävdar att de inte kan skilja en svart individ från en annan. Stereotypen styr sinnesorganen; för sådana personer finns inga individuella-svarta människor utan en enda samlad arketypp som är så stark att den till och med överskrider det visuella intrycket. En tvillingsjäl till stereotypen är oemotsagd ryktesspridning vilka tillsammans skapar en fantasivärld som ofta har lite att göra med empiriska fakta: "Unless [the received opinion] is vigorously and earnestly contested, it will, by most of those who receive it, be held in a matter of a prejudice, with little comprehension or feeling of its rational ground" (OL: 116).

Där vetenskapen är den diagnostiserande, kritiska dimensionen av en kultur är ideologin den rättfärdigande, ursäktande. Den refererar till "that part of culture which is actively concerned with the establishment and defense of patterns of belief and value" (Fallers 1961: 677). Det är därför svårt att föreställa sig en kollektiv enhet, så som den beskrivits ovan, som anammar kritiken som honörsbegrepp eftersom kritiken river upp det gamla och öppnar locket för det konserverande. Kritiken utgör helt enkelt den dysfunktion som minskar enhetens förmåga att överleva. Det patologiska draget hos ideologier är enkelt att framhäva, men ideologins främsta uppgift är att fånga och formulera en grupp individers stämning, mobilisera den och göra den till ett socialt faktum istället för osammanhängande, oförverkligade privata känslor. Hitler förvrängde inte det tyska medvetandet när han översatte sina medborgares demoniska själv-hat till den tropologiska figuren av den magiskt korrumpierande juden; han objektiviserade hatet genom att transformera en avsevärd personlig neuros till en kraftfull social kraft.

Av den korta analysen kan ett antal propositioner framställas: (1) På grupp-nivå understöds kollektiva enheter genom ett gemensamt symbolsystem som tenderar att skapa sin egen paradigm av den sociala verkligheten. (2) I en ideologisk miljö används selektiv information för att differentiera kollektiva syner på sociala och politiska händelser. Under perioder av stress eller hot finns en tendens till intensifierad ryktesspridning och förvrängning av information så att den stämmer överens med det antydda hotet. Kollektivet som system x kan därför betraktas som ett *negativt feedback-system* då effekterna av extern stimuli motverkas av interna responser. (3) Den symboliska representationen av det sociala universat är förenklat genom att stereotypa andra grupper och betrakta dem som en enda aktör. Även om identifikation med grupper varierar mellan individuella medlemmar uppmanas de att alliera sitt beteende med kollektivets intressen. Om dessa propositioner innehåller åtminstone viss sanning, vilket jag tror att de gör, är det helt klart att den kollektiva kunskaps-etiken står i direkt konflikt med Mills kunskaps-teori så som den formuleras i *On Liberty*: "Giving merited honour to everyone, whatever opinion he may hold, who has the calmness to see and honesty to state what his opponents and their opinions really are, exaggerating nothing to their discredit, keeping nothing back which tells, or can be supposed to tell, in their favour. This is the real morality of public discussion" (OL: 118).

3. Individualistisk altruism

En sista ansats att förklara altruism är att återknyta till indeterminismen och vidareutveckla dialektiken mellan individen och den sociala världen med utgångspunkt i *individen*. Det grundläggande antagandet i detta avsnitt följer Humes syn på den mänskliga naturen som vare sig särskilt egoistisk eller altruistisk; det är snarare den sociala diskursen som frammanar det ena eller det andra sentimentet. I *The Open Society and Its Enemies* hänvisar Popper till Mrs. Jellyby i Charles Dickens *Bleak House* som ett exempel på en individualist som samtidigt är villig att offra sig för att hjälpa andra individer: Mrs. Jellyby avskyr både egoism och kollektivism, men även en altruism som riktas mot anonyma grupper snarare än konkreta individer (Popper 1966: 100-101). Det handlar således om två dimensioner: 'individualism-kollektivism' och 'egoism-altruism' vilket kan illustreras med hjälp av en enkel figur, se figur 1.

	Egoism	Altruism
Individualism	IE	IA
Kollektivism	KE	KA

Figur 1. Dimensionerna individualism-kollektivism och egoism-altruism.

I det föregående har jag kritiserat antagandet att individualism är synonymt med egoism (IE) och att kollektivism är synonymt med altruism (KA). Mitt negativa argument av den sociala tesen var att egoism och kollektivism är väl förenliga storheter (KE) och att symbiosen av kunskapssetiska skäl är förkastlig. I det här kapitlet kommer jag att med positiva argument visa att individualism och altruism är förenliga storheter (IA), och förklara varför en sådan symbios är eftersträvansvärd och relevant för liberal teori.

Vad som är avgörande är att kunna visa att det inte nödvändigtvis måste vara de sociala rollerna som formar individen, utan att det istället är individen som bör forma de sociala rollerna och att icke-institutionaliserade relationer som familj och vänner tillåts ha en betydelse. Den sociala dialektiken måste alltså sätta individen i centrum:

[W]hile the formative power of society surely is decisive, it is nevertheless individuals that are being shaped. I may share everything with others. But it is I that shares them – an independent consciousness, a separate locus of pleasure and pain, a demarcated being with interests to be advanced or suppressed. (Galston 1986: 91)

Detta är en lokalisering av moraliskt värde, och även om samhället är avgörande för ett gott liv är det individens välfärd som påverkas av det sociala livet, och varje humanistisk politisk teori måste därför se till varje enskild individs intressen. En sådan syn är helt i linje med Mills kunskapsetik, individualism och humanism. Min uppgift blir nu att försöka redogöra för hur en social dialektik med altruismen som mål är möjlig inom ramarna för liberal teori.

Mills liberala individualitetsbegreppet är i stor utsträckning en avkomma från den moderna världens tendens att befria människan från de sedvanliga livsmönstren och låta dem urskilja sitt verkliga jag från sin sociala roll. Den

första och mest avgörande aspekten av individualiteten måste därför vara negativitet eller överstygighet, dvs. förmågan att inse att mitt jag inte är identiskt med mina olika roller, åsikter eller andra former av varat: jag kan ställa mig utanför dem, bedöma dess relativa värde, förändra dem, eller åtminstone föreställa mig att de skulle kunna vara annorlunda (kritisk fantasi). Men om vi antar att jag enkelt och lätt kan dra mig tillbaka emotionellt och spirituellt från dessa roller eller åsikter, att jag kan byta sociala roller efter tycke och övertygelse, vad är jag då? Tomheten och nakenheten hos individualiteten-som-negativitet avslöjas lätt när man ställer en sådan fråga och man påminns om Leonard Zelig i Woody Allens film *Zelig* (1983) som för att bli omtyckt hela tiden bytte personlighet eller åsikt för att passa in i de sammanhang han befann sig i. Zelig är en 'other-directed' personlighet vars hela varelse likt en kameleon är redo att fånga upp gemenskapens signaler till den milda grad att han inte längre är ett jag utan en återupprepede personlighet; jaget ersätts av en rollspelare. Zelig blir den personlighet han råkar vara tillsammans med: en svart man, en asiat, en grek, en boxare, en psykiatriker, en rabbin, en doktor, en nazist. I filmen genomgår Zelig även rent fysiska förändringar och blir densamme som den han är med och ertappas bland annat som trombonist i Benny Goodmans orkester och sittandes bakom Hitler på ett nazistmöte, men vår sociologiska fantasi behöver inte gå så långt för att uppskatta att ett reellt problem föreligger här. Om jag alltid kan byta social roll eller finna mig själv bortom någon sed, roll eller mening, om jag kan lägga dessa åt sidan likt en smutsig skjorta, kan jag aldrig bli en individ med ett unikt jag eftersom jag saknar verkliga sammanhang och kanaler genom vilka jag kan uttrycka min individualitet. På ett politiskt plan kan det sociala trycket leda till likriktning och fullständig underkastelse inför de krav och önskemål som en starkare makt ställer oss inför. Paradoxalt nog kan alltså det liberala alternativet att kunna byta roller leda till samma resultat som det kommunitära som hävdar vikten av att definieras enligt sin sociala roll. Både Vaclav Havels grönsakshandlare och Woody Allens Zelig är offer för konformismen, även om de hamnar där på skilda sätt.

Individualiteten kräver således en positiv dimension. En sådan dimension kan förmå individen att exempelvis skilja på signifikanta och triviala frågor, att sortera bland seriösa och ideologiska argument samt att urskilja rationell diskurs från manipulation. Mill injicerade onekligen en dos av social kritik i individualitetens idé genom att behandla den som antitesen till den börda som kutym, lag och den allmänna opinionen så ofta utgör. I ett brev till pastorn Henry William Carr skrev han:

What the poor as well as the rich require is not to be indoctrinated, is not to be taught other peoples opinions, but to be induced and enabled to think for themselves ... after reading, writing, and arithmetic ... the desirable thing for them seems to be the most miscellaneous information, the most varied exercise of their faculties. (CW: 15; 780-81)

Identitet är visserligen ett subjektivt jag-koncept, men uppstår aldrig i ett vacuum. Ego uppfattas i relation till alter; identitet är relationellt och skapas med hjälp av hur de 'relevanta andra' uppträder på den sociala arenan. Om Robin-

son Crusoe uppfattade sig själv som flitig och gav sin flit ett värde var det för att han uppfattade Fredag som lat. Theodore Sarbin har uttryckt det som följer:

It is axiomatic that in order to survive as a member of a society, a person must be able to locate himself accurately in the social structure. The simplest way to accomplish this is by seeking and finding answers to the question "Who am I?" Since roles are structured in a reciprocal fashion, the answers can also be achieved through locating the position of the other by implicitly asking the question "Who are you?" (Sarbin 1982: 547)¹³

Den förklaring av individualiteten som hittills levererats skiljer sig helt klart något från vanligt språkbruk som associerar individualitet med spontana önsningar och uppfattningar gentemot samhället. Tanken om *medling* föreslår att vägen mot individualiteten kräver en återresa till de kulturella traditioner och moraliska måttstockar som först verkade hota eller kväva individualiteten. Det är därför viktigt att avvisa monistiska teorier om kunskapsinhämtning som ett enmansföretag: "Sådana teorier ser människans omvärld som en störningskälla; de kan inte beakta möjligheten av en människa i aktivt samspel med omvärlden" (Björklund 1991: 89). Jag vill vidare hävda att det är ett kunskaps-etiskt felslut att betrakta de egna åsikterna som possessiva, att "ha" åsikter som om de vore permanenta materiella tillgångar. Att vara en individ i Mills mening kräver det något paradoxala steget att överge det överdrivet privata eftertrycket på åsikter och attityder och tillkännage att de är den del av den offentliga domänen och att de alltid är öppna för diskussion och kritik. Popper har introducerat idén om *värld 3* för att beteckna de produkter som vårt intellekt skapat. Värld 3-objekten har autonom status varför vi kan kritisera dem och överge dem utan att för den skull överge oss själva; vi låter helt enkelt, som Popper uttrycker det, våra idéer dö i vårt ställe. En sådan attityd etablerar möjligheten för ett tolerant, civiliserat samhälle.¹⁴

Den delvisa förlusten av jaget sätter i rörelse en genuin utvecklingsprocess. Genom att ha frigjort sig från en *slavisk* jag-fokusering förmår individen uppleva världens komplexitet och rikedom på nya sätt. Individualiseringsprocessen involverar en noggrannare, mer alert uppmärksamhet på objektiva erfarenhetsfaktorer som språk, symboler och idéer. Man söker då efter maktens verklighet istället för att famla bland stereotyper i en ideologisk förmörkelse; man försöker formulera valida förklaringar istället för att leverera oreflekterade responser till manipulerade föreställningar. Dessa observationer föreslår emellertid att det finns ett eventuellt problem med individualitetsbegreppet. Om man destillerar värdet av ting som skapas av den objektiva erfarenheten, på vilket sätt är man då individualiserad? Skulle inte individen reduceras till en komposterad, kaotisk mikrokosm av de externa influenser som skapar hans tankar och emotionella responser, till en Zelig?

Mills individualitet innebär inte någon isolering av jaget. Han följer tvärtom Goethes sats: "Only mankind combined is the true man, and the individual can only be joyous and happy when he has the courage to feel himself in the whole" (Goethe 1969: 421). Inte heller föreslår den någon sorts possessiv eller asocial individualism. De tyska romantikerna ville visa den isolerade och abstrakta personen en utvecklingsväg som kunde kulminera både i en genuin självupp-

täckt och en harmoni mellan jaget och dess sociala omgivning. Individualiteten som deskriptiv-normativ idé möjliggör det för oss att adressera frågor om karaktär som bekymrat främst kommunitärerna. Vi behöver då inte några spekulativa hypoteser om den mänskliga naturen. Vad vi istället bör göra är att ställa oss frågan om de intressen eller passioner som en person har idag verkligen är hans egna eller om de skulle verka ensidiga och ovärdiga sett ur perspektivet för den personens framtida utveckling. Det är måhända inte möjligt att, som moralister önskar, övertyga människor att handla tvärt emot sitt föreställda egenintresse. Men det kan vara möjligt att övertyga dem om att det jag som de betraktat som någonting stabilt och oföränderligt faktiskt kan vara en sorts artificiell konstruktion som besjälats genom socialiseringskrafter. Och om tanken om ett bestämt jag blir problematisk, då måste även idéer om ett universellt egenintresse bli det.

Människan bör betrakta sitt liv som öppet för drastiska omvärderingar: "[Individualism] is not identical with what we may call *individuality* – the right to be 'one's self', to develop one's own individual personality ... to be different, to be non-conformist, to dissent from orthodoxy if one thinks necessary, in short, the right to diversify" (Queen 1956:459-60). Individuen manifesteras både i de seder, roller och värderingar som mottagits från samhället och i sin strävan att överstiga och omforma dessa intryck. Utan det förra vore individualiteten tom; utan det senare vore den illusorisk. Om denna intuition är riktig kan man säga att vi, som Goethe hävdade, blir individer genom att medla mellan vårt medvetandes abstrakta negativitet och den konkreta kultur som vi bemöter dels som extern verklighet (böcker, målningar och tal), dels som interna impulser (kunskap och känslor). Även om traditionen inte bereder oss med några patentsvar så lär den oss att skilja mellan moraliskt monumentala spörsmål och triviala sådana. Denna medlingsprocess konstituerar individualitetens, kanske mer förklarande, andra moment.

Vi har nu återvänt till individen, liberalismens ursprungsenhet. Vad jag vill komma fram till är att etiska beslut kräver en individuell bedömning av ens sociala relationers verkliga natur och hur verkligheten egentligen ser ut och tar sig uttryck. Hur invaggade vi än är i en social roll bör vi kunna ifrågasätta om den rollen eller det företaget är värdefullt. Ett stycke dialog ur Ibsens *Ett dockhem* ger en god illustration. Nora inser att hon under åtta års äktenskap levit i en skentillvaro. Hon säger till sin man, Torvald:

Du har aldrig älskat mig. Du har bara funnit det förnöjsamt att vara förälskad i mig. När jag nu ser på det, så ser jag att jag levit här som en fattig människa – från hand till mun. Jag har levit genom att göra konst för dig ... Och du har alltid varit så snäll mot mig. Men vårt hem har inte varit annat än en lekstuga. Jag har varit din dock-hustru, liksom att jag hemma var pappas dock-barn. Sådant har vårt äktenskap varit, Torvald (Ibsen 1907: 69. Min översättning)

Torvald försöker förklara för Nora att hennes heligaste pliket är de hon har gentemot sin man och sina barn och att hon mer än något annat är hustru och moder. Nora svarar med en välkänd replik:

Det tror jag inte längre på. Jag tror att jag först och främst är människa. (Ibsen 1907: 71)

Ibsens Nora är ett utmärkt exempel på en människa som fattar etiska beslut utifrån hur hennes relationer till andra enligt henne själv är beskaffade. För att omvärderingen skall vara värdefull krävs dels klarsynt kunskap om den nuvarande situationen samt en förmåga att föreställa sig en annorlunda situation. Dialogen illustrerar det faktum att sociala relationer har etiska innebörder, men också att sociala relationer kan visa sig vara tomma vilket försvagar de etiska banden.

En grundläggande praktisk fråga är hur de kompetenta agenterna väljer mellan sociala roller och undviker att drabbas både av Zelig-syndromet eller av ett liv som atom. Det finns en sorts logisk svårighet i resonemanget att jämföra livsstilar som valts och livsstilar som kunde valts men inte valdes. Den som valt ett liv präglad av kärlek och omsorg avfärdar givetvis den hatfyllda egoistens livsstil. På ett liknande sätt har den äkta mannen som ingår i ett äktenskap byggt på jämlikhet och respekt svårt att förstå hustrumisshandlarens ilska och behov av att dominera. Frågan är alltså hur agenten kan göra de jämförelser och val som exempelvis Mill föreställer sig. Det är visst möjligt att den som inleder ett äktenskap som argt och dominant kan genomgå en förändring och bli en kärleksfull och resonerande make. Men jag vågar påstå att de allra flesta kärleksfulla äkta män både börjar och slutar som sådana och inte kan föreställa sig, och än mindre erfara, det hatfyllda alternativ de förkastat. Det generella problemet här är om det är meningsfullt att jämföra alternativa liv. Fred Berger har formulerat problemet väl:

What gives Mill grounds for his view that one sort of life which is *not* desired by such persons is more satisfactory, is his view that persons who can experience both prefer the one; but *these* people *cannot* fully experience both, and can have no grounds for rating the life they do not want over the life-style they lead. Moreover, it is claimed, if you *are* the sort of person who requires dignity, freedom, and so on, to be happy, then you do *not* appreciate the satisfyingness of the alternative life-style. Given different capacities, there can be no real comparability. (Berger 1984: 284)

Med hjälp av generella historiska, psykologiska och sociologiska "bevis" hävdar Mill att människor, givet att ens omständigheter inte blockerar vissa alternativ, skulle välja ett liv som leder någon vart och tillåter personlig utveckling. Om människor verkligen kan eller inte kan förstå andra livsstilar kan varken Mill eller någon annan ge några övertygande bevis om. Men jag vill nog hävda att det är en rimlig tanke. Ett sätt att åskådliggöra hur processen skulle kunna tänkas se ut i praktiken är att introducera begreppet *kritiskt tänkande*. I sin självbiografi beskriver Popper vad han anser karaktärisera kritiskt tänkande:

[V]id sidan av intensiteten i intresset för problemet, tycks [det] mig ofta vara förmågan att bryta igenom gränserna för de valmöjligheter – eller att variera dessa – som står till buds för en mindre kreativ tänkare när han väljer sina försök. Denna förmåga ... kan beskrivas som kritisk fantasi. Den är ofta resultatet av en kulturkollision mellan idéer eller idéramar. En sådan kollision kan hjälpa oss att bryta igenom de vanliga gränserna för vår fantasi. (Popper 1992: 54)

Poängen är att den dogmatiska fasen är en nödvändighet för den kritiska. Popper skriver:

[Det] kan inte förekomma någon kritisk fas utan en föregående dogmatisk fas under vilken någonting – en förväntan, en beteendemässig regelbundenhet – bildas så att felelimineringen kan börja bearbeta den. (Popper 1992: 58)

Överfört till frågan om altruismens källa kan vi säga att verklig altruism står att finna i självständiga individers styrka att pröva sina övertygelser och bedömningar, inte i kollektivets uppmaningar: "Love is a phenomena of abundance; its premise is the strength of the individual who can give" (Fromm 1947: 126).

Tanken om det sociala kontextet kan nu formuleras enligt icke-institutionaliserade sociala relationer. Den enklaste formen av en sådan relation är vänskapen. Vänskapen är emellertid inte heller helt oproblematiske. Ett exempel (Norman 1979):

Ann har en möjlighet att befördras på sin arbetsplats. Det är den sortens möjlighet som är sällsynt och som skulle ge henne mer ansvar och högre lön. Men en nära väninna tänker också söka jobbet, har lagt ner sin själ för att få det, har under många år räknat med att få det och kommer att bli förkrossad om hon inte får det. Man har talat om för Ann att hon får jobbet om hon söker det. Om hon inte söker kommer hennes väninna få det.

Om vi nu antar att Ann tackar nej till jobbet och att hennes vänskap till sin väninna var en avgörande faktor (hon skulle inte tackat nej om en för henne okänd person sökt jobbet), har hon offrat sina egna intressen till förmån för sin väninnas. Vad jag tänker mig är inte att hon i första hand tackar nej med motiveringen "för att jag inte vill förlora vänskapen", utan istället "för att hon är min vän". Den centrala frågan blir nu hur vi kan säga att hennes motiv *inte* representerar en uppoffring av egna intressen för någon extern påtryckning. En möjlighet är att introducera begreppet *identifikation*; att identifiera sig med sin vän kan kallas *utvidgade intressen*. Richard Kraut har beskrivit detta begrepp:

Consider a man who loves his child. His feelings for it may be such that he regards it as an extension of himself, so that anything that benefits the child *ipso facto* benefits him. And if anything happens that is to the disadvantage of the child, then it is also the man's disadvantage, whether he knows about the event or not. Such a person, when he considers his interests, takes into account the things that profit the child, not because what profits it *ultimately* affects him, but because the child's profiting *is* his profiting. . . . Let us say that when such a person considers the child's interest, he is consulting his own extended interest . . . (Kraut 1973: 333)

I exemplet Ann och hennes jobb kan vi då säga att Ann identifierar sig med sin väninna och därför ser sin väninnas intresen som en del av hennes egna intressen. Men detta implicerar fortfarande att den enda möjligheten för Ann att intressera sig för sin väninna är om dennes intressen kan maskeras till Anns egna intressen. Egenintresset förblir då normen som den andres intressen måste assimileras till. Kort sagt, altruismen reduceras till en form av instrumentell altruism, även om den är sympatisk.

Identifikation måste således betraktas som någonting fristående från intressevägningar; det måste innebära att att identifiera sig med andra är en del av att skapa sin egen personlighet. Det kontrasterande konceptet är ett i förhand givet jag som andra sedan måste relatera till. Denna tankegång är svår att analysera;

åtminstone ur ett statsvetenskapligt perspektiv. Man kan dock säga något om den konceptuella miljö som idén ingår i. Förhållandet kan illustreras som följer (Norman 1979):

(1) Vänskapsförbindelser → (2) Lojalitet → (3) Livsmening

- (1) Förbindelser. Man är till viss del, men inte ovillkorligt, vad man är en del av. Vi vill delta i och identifierar oss till viss utsträckning med andra individer, grupper, övertygelser och institutioner.
- (2) Lojalitet. Begreppet är en naturlig följd av (1) och slutligen.....
- (3) (1) och (2) ger mening åt en persons liv.

Förbindelserna och lojaliteten är nödvändiga förutsättningar för att individen skall kunna känna att han är en del av världen. Emile Durkheims idé om 'anomie', ett tillstånd av total isolering från de sociala enheterna, ger en empirisk illustration av denna tanke: när människan förlorar känslan av tillhörighet förlorar hon sin identitet och känslan av en meningsfull tillvaro (Giddens 1978: 124). Anomiens värde är noll och det extrema botemedlet är självmordet. Så om vi säger att en person som offrar något för en vän inte offrar det för något externt, vill vi delvis säga att uppoffringen är ett uttryck för en förbindelse som är avgörande för individens livsmening.

Det är kanske omöjligt att komma djupare än så. Men vi har i alla fall nu fått ett antal sammanlänkande koncept (identifikation, förbindelse, lojalitet och mening) som illustrerar vad som ingår i den aristoteliska idén om vänskapen såsom en nödvändig del i en människas liv (Aristoteles 1988: 265).¹⁵ Att instifta sann vänskap går hand i hand med att man blir vän med sig själv. Liksom att man med den sanna vänskapen vill sin väns väl för deras egen skull, blir man vän med sig själv genom att vilja sig själv väl för sin egen skull (Axberg 1993: 5). På så sätt råder harmoni i relationen 'vänskap med sig själv – vänskap med andra', och det råder ingen konflikt mellan egoism och sann vänskap.

Problemet med denna idé, som finns både hos Aristoteles och Hegel, är enligt många att altruismen då endast gäller när man talar om familjen. Familjen utgör den mest grundläggande nivån i gemenskapslivet och kan betraktas som en jagutvidgning: medvetandet utgår från familjen på så sätt att jag ser på min egen individualitet *inom denna enhet* som den absoluta essensen av mig själv. Familjen betraktas inte av dess medlemmar som ett aktiebolag bildat för deras nytta. Ens handlingar motiveras av kärlek och plikt och kräver personliga uppoffringar som mycket väl kan vara fullständigt irrationella utifrån en cost-benefit kalkyl. Inom det civila samhället, däremot, råder enligt Hegel kollektiv rationalitet: varje individ är beroende av andra individer och måste därför handla rationellt. Undantaget en begränsad grupp medlemmar med gemensamma säkerhetsbehov, vad Hegel kallar en 'korporation', råder universell egoism. Inom statens ramar ersätts känslor med lagar: "In the state, feeling disappears; there we are conscious of unity as law; there the content must be rational and known to us" (Hegel 1967: § 156 i Burrell 1993: 3). Enligt Hegel är det endast inom statens etiska ramar som individen kan känna verklig tillhörighet till en enhet större än honom själv: inom staten rekoncileras den enskil-

de och det universella. Aristoteles samhälle kan i praktiken inte grundas på sann vänskap då kärleken inte kan utvecklas till att omfatta ett stort antal samhällsmedlemmar: det normstyrda beteendet står endast att finna inom den privata sfären i form av mindre, lokala institutioner. Utanför den närmaste kretsen är vänskapen av instrumentell karaktär. Vare sig den grundas på "the ground of utility" eller "the ground of pleasure" handlar det om en nyttovänskap vilket medför att vi är tillbaka hos Bentham (Aristoteles 1988: 237).¹⁶ Om den aristoteliska idén om sann vänskap skall hjälpa oss bortom dikotomin egoism-altruism måste samhällslivet och dess institutioner utlämnas ur schemat.

Individuell diversifikation skall förenas med social solidaritet; synen på människan baseras på kapaciteten för utbredd individualitet och samhörighet. Men Mill tror inte att den mänskliga naturens två sidor utan vidare kan integreras harmoniskt. En spänning kvarstår och Mill talar om behovet av att kombinera och rekonciliera individualitet och socialitet (CW: 18; 253-54). En liknande tankegång finns hos Rawls vars teori om människan "assumes a definite limit on the strength of social and altruistic motivation. It supposes that individuals and groups put forward competing claims, and while they are willing to act justly, they are not prepared to abandon their interests" (Rawls 1971: 281).

Kritiken mot att en etisk teori baseras på sociala relationers särprägel är ofta att den innebär en etisk diskriminering, att man värderar individer olika. William Godwin chockade sin omgivning när han i sin bok *Enquiry Concerning Political Justice* spekulerade som följer; givet valet att rädda sin moder eller författaren Fenelon från en brinnande byggnad skulle man rädda Fenelon. Även om modern är god på många sätt och vis är det tämligen osannolikt att hon skulle kunna bidra lika mycket som Fenelon till mänsklighetens välfärd. I andra upplagan av samma bok ändrade Godwin ordet 'moder' till 'fader'. Allmänheten lugnade ner sig, men den filosofiska poängen hjälptes inte. Godwin menade att relationer (moder, fader, hustru, älskare, kamrat, medborgare) inte borde tillmätas någon etisk signifikans. Han frågar: "what magic is there in the pronoun 'my', that should justify us in overthrowing the decision of impartial tryth?" (Godwin 1971:71).

Eftersom Godwins fråga reflekterar en vilja att överge trångsynthet och särintressen för en generell humanism, mänsklighetens enhet och internationalism är den viktig. Men priset blir för högt. Om inte en relation som vänskap för med sig en etisk signifikans kan vi svårligen ens redogöra för vad vänskap är. Ty vänskap är en relation som involverar speciella band och lojalitet. Om inget speciellt åligger mig gentemot en vän, då kan vi inte heller tala om sann vänskap. Detsamma skulle gälla för alla relationer. Den teoretiska fördelen är att utilitaristen kan betrakta mig som stående i exakt samma relation till varje annan människa. Jag blir beräknelig och ett tacksamt ämne att bygga en teori på. Regel-utilitaristen skulle kunna kontra med påståendet att man enligt institutionen 'vänskap' måste följa vissa regler, t. ex. att vara mer lojal mot en vän än mot en främling. Men för det första skulle det då vara tal om externa värderingsprocesser: hjälper regeln mig så följer jag den. För det andra är inte vänskap någon institution med formella regler.

Genom att uppmärksamma att vi har särskilda förbindelser till särskilda individer kan vi gå vidare och uppmärksamma andra människors krav på det samma. Vi kan hjälpa andra, för deras egen skull, men samtidigt inse att vi har starkare lojalitet mot vår vänkrets, familj eller vad det nu vara månde. Kort sagt, kravet på en generell humanism skall bygga på en etik av specifika sociala relationer. En sådan position kan försvaras historiskt, psykologiskt och logiskt.

Tanken om mänsklighetens enhet har historiskt argumenterats för utifrån idén att specifika relationer kan utvidgas. Stoikerna menade att hela världen var en *polis*; den kristna etiken vill med frågan 'vem är min nästa?' visa hur man först med fantasins hjälp och sedan i praktiken kan stå i en grannrelation med vem som helst. Både Aristoteles och Hegel utgår från familjrelationer i sina diskussioner om samhället. Mill skriver:

In the golden rule of Jesus of Nazareth, we read the complete spirit of the ethics of utility. To do as one would be done by, and to love one's neighbor as oneself, constitute the ideal perfection of utilitarian morality ... utility would enjoin, first, that laws and social arrangements should place the happiness, or ... the interest, of every individual, as nearly as possible in harmony with the interest of the whole, and secondly, that education and opinion, which have so vast a power over human character, should so use that power as to establish in the mind of every individual and indissoluble association between his own happiness and the good of the whole ... also that a direct impulse to promote the general good may be in every individual one of the habitual motives of action, and the sentiments connected therewith may fill a large and prominent place in every human being's sentient existence. (CW: 10; 218)

Det tycks mig även vara ett godtagbart psykologiskt faktum att vi först formar relationer med föräldrar och syskon och sedan kan utvidga våra sympatier (associationer) till andra till vilka vi har en svagare koppling. Jean Piaget och Adam Smith har sagt att en uppfattning om rättvisa inte infinner sig genom att läsa lagens principer utan genom barnets erfarenheter och associationer med sina kamrater precis så som Mill beskriver den moraliska utvecklingen genom associationslagarna. Bernhard Williams har föreslagit följande vad anbelangar det logiska argumentet:

No purely rational process can require a man to move from I-desires to non I-desires; nor from particular benevolent non I-desires to more general altruistic dispositions. What we can say, however, is that so far as the logical structure of these attitudes are concerned, there is a bigger step involved in the first step [I-desires – non I-desires] than in the second [particular non I-desires – general altruism]. Between the second and the third of these attitudes there is a basic similarity in the motivating thought. (Williams 1973: 265)

Den som anammar en ren och skär egoism kan inte se några skäl till varför han borde visa omsorg för andra enbart därför att de behöver omsorg. De enda effektiva skälen skulle vara sådana som visar hur han genom att visa omsorg kan tillfredsställa sina egna intressen. Men om individen i fråga skulle ha specifika bindningar till andra människor skulle det åtminstone finnas någonting att hänga upp altruistiska skäl på. En privat sammanslutning utgör en gemenskap och tjänar som sådan som ett *ideal* för ett större projekt mot vilket en

individ kan sträva och bortse från sina egna själviska önsknings. En medlem blir erkänd inte bara genom sin universella "personlighet" utan för en mängd speciella kvaliteter som tillsammans bildar en individ. Och även om deltagandet i gemenskapen inte nödvändigtvis lockar fram de stora, självpuffrande handlingarna resulterar det i vad Tocqueville kallade "dagliga små handlingar av självförsakelse" som realistiskt kan praktiseras av ett mycket större antal människor. Disjunktionen mellan idealet och verkligheten, mellan våra drömmars värld och den verkliga världen erbjuder inget recept för att övervinna isolering, men kanske en möjlighet att dela vår isolering med andra. Det måste kanske inte vara så att vi måste rädda världen av kärlek, utan istället rädda kärleken från världen tills världen kan besvara den.

Noter

1. Jag har fått värdefulla synpunkter från Stefan Björklund och Christer Karlsson.

2. I *Utilitarianism* från 1867 tar Mill upp svårigheterna i Benthams individualitetsdoktrin medan han i *On Liberty* (1859), hädanefter förkortad (OL), och i *Autobiography* (1873) ger ett mer positivt argument för individualiteten. Med få undantag har jag använt mig av samlingsvolymen *Collected Works of John Stuart Mill* (1963), hädanefter förkortad (CW).

3. Erich Fromm har hävdad samma sak med tillägget att motsättningen är ett slags logiskt felslut: "... the logical fallacy in the notion of love for others and love for oneself are mutually exclusive should be stressed ... Love for others and love of ourselves are not alternatives" (Fromm 1947: 128ff).

4. Mill själv säger att han lånat individualitetsbegreppet från den tyska statsmannen Wilhelm von Humboldt. I Humboldts politiska filosofi åtnjöt människan en central roll och fick i kraft av andens medvetande en utvald plats i tillvaron. Hennes uppgift var att genom ett organiskt växande förverkliga det andliga i en så fulländad form som möjligt: "... the ultimate of all our moral striving is solely to discover, nourish, and recreate what *truly exists* in ourselves and others" (Humboldt 1854: 103-4).

5. "The ultimate object to be studied is, the origin and sources of all those qualities in human beings which are interesting to us,

either as facts to be produced, to be avoided, or merely to be understood: and the object is, to determine, from the general laws of mind, combined with the general position of our species of the universe, what actual or possible combinations of circumstances are capable of promoting or of preventing the production of those qualities. A science which possesses middle principles of this kind, arranged in the order, not of causes, but of the effects which it is desirable to produce or prevent, is duly prepared to be the foundation of the corresponding [moral]" (CW: 8; 873-74).

6. Jag skulle dock vilja byta ut "political community" mot "social milieu" och understryka vikten av grupper *under* statsnivå; dvs. grupper inom det civila samhället. Man bör dock vara uppmärksam på att uppgivandet av den metodologiska individualismen öppnar upp för möjligheten att beskriva individen via hans sociala situation. Jag återkommer till hur denna svårighet kan ta sig i uttryck i uppsatsens andra kapitel och hur den kan övervinnas i det sista avsnittet.

7. Gray syftar på stycken främst ur *On Liberty* men i viss mån även ur *Utilitarianism*.

8. För försvar av Mill på denna punkt se West, "Mill's Proof", 30-32; Hall, "Proof of Utility", 107; och Ryan, *John Stuart Mill*, 196-210.

9. Dessutom står en sådan position i principiell konflikt med den metodologiska individualismen: Mill har ju sagt att "men are

not, when brought together, converted into another kind of substance" (SoL: 469). Ett sätt att undvika en sådan konflikt är att säga, precis som Mill gör i början av denna uppsats, att människor av naturen är altruistiska. På så sätt följer argumentet en logisk linje eftersom man då kan hävda att de är altruistiska redan innan de stiger in i kollektivet.

10. Konsekvent följande både Kuhn och Popper kommer jag i nästa avsnitt beskriva hur det dogmatiska tänkandet är ett nödvändigt förparadigm för extraordinär forskning (Kuhn) och kritiskt tänkande (Popper).

11. "Thus the business ideology, for instance, substantially exaggerates the contribution of businessmen to the national welfare and underplays the contribution of scientists and professional men. And in current ideology of the 'intellectual', the importance of social 'pressures to conformity' is exaggerated and institutional factors in the freedom of the individual are ignored or played down" (Parsons 1959: 43).

12. Problematiken kan även tolkas med hjälp av systemteorier. Jag kommer dock inte att fullfölja den riktningen då de termer som används inom ideologiteorin hamnar närmare de socialpsykologiska tendenser som altruismen är en del av.

13. Läsaren bör uppmärksamma att denna procedur är densamma som beskrevs som den konstrasterande processen i föregående avsnitt. Den väsentliga skillnaden är att det nu är individen istället för gruppen som genomgår processen vilket är menat att ge en mer kritisk process.

14. Popper skriver: "Man has achieved the possibility of being critical of his own tentative trial of his own theories. These theories are no longer incorporated in his organism, or in his genetic system; they can be formulated in books, or in journals; and they can be critically discussed, and shown to be erroneous, without killing any authors or burning any books: without destroying the 'carriers'" (Popper 1992: 291-92). Samma tankegång uttrycks av Mill i *On Liberty*; "Socrates was put to death, but the Socratic philosophy rose like the sun in heaven and spread its illumination over the whole intellectual firmament" (OL: 93-4).

15. Se s 269: "Ingen skulle vilja äga hela världen, om han var alldeles ensam ... Människan är nämligen en social varelse och till sin natur ämnad för samliv."

16. Se s 237: "Nytan tycks ... vara samhällsgemenskapens ursprungliga syfte och den sak för vars skull gemenskapen äger bestånd." Se även s 224: "De som är vänligt inställda till varandra på grund av det gagnar dem, tycker inte om sin motpart i och för sig, utan bara i den mån de kan få något värdefullt av honom."

Litteraturförteckning

- Aristoteles, 1988. *Den Nikomachiska etiken*. Göteborg: Daidalos.
- Axberg, M, 1993. "Aristoteles om lycka och vänskap". Paper, Forskarseminariet i politisk idéhistoria, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Berger, F, 1984. *Happiness, Justice and Freedom: The Moral and Political Philosophy of John Stuart Mill*. Berkeley: University of California Press.
- Berlin, I, 1991. John Stuart Mill and the Ends of Life i Gray, J & Smith, CW, 1991, *JS Mill On Liberty in Focus*. London: Routledge.
- Björklund, S, 1991. *Forskningsanknytning genom disputation*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Boulding, E, 1988. *Building a Global Civil Culture*. New York: Syracuse University Press.
- Bradley, F H, 1962. *Ethical Studies*. London: Oxford University Press.
- Buchanan, J, 1988. *Maktens gränser*. Stockholm: Timbro.
- Burell, M, 1993. "Hegel's View on Progressive Rationality: Complementary Moral Spheres in Ethical Life". Paper, Forskarseminariet i politisk idéhistoria, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Campbell, J, 1986. *Sju teorier om samhället*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Fallers, L A, 1961. Ideology and Culture, *American Anthropologist* 63.
- Fromm, E, 1947. *Man for Himself: an Inquiry into the Psychology of Ethics*. New York.
- Galston, W, 1986. Equality of Opportunity and Liberal Theory i Lucash, A, 1986, *Justice and*

- Equality Here and Now*. Ithaca: Cornell University Press.
- Giddens, A, 1978. *Durkheim*. Hassocks: Sussex Harvester Press.
- Godwin, W, 1971. *Enquiry Concerning Political Justice*. Oxford: Clarendon Press.
- Goethe, J W, 1969. *The Autobiography of Johann Wolfgang von Goethe*. New York: Horizon.
- Gray, J, 1983. *Mill on Liberty: A Defence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Havel, V, 1985. *The Power of the Powerless*. London: Hutchinsonson.
- Himmelfarb, G, 1974. *On Liberty and Liberalism*. New York: Alfred Knopf.
- Humboldt, W, 1854. *The Sphere and Duties of Government*. London: Truebner.
- Ibsen, H, 1907. *Et dukkehjem*. Copenhagen: Nordisk Forlag.
- Kraut, R, 1973. Egoism, Love, and Political Office in Plato, *Philosophical Review* 82.
- Lane, J-E, 1989. *Politisk teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, R, 1978. *Politiska ideologier*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewin, L, 1988. *Det gemensamma bästa: om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm: Carlssons.
- Macaulay, J & Berkowitz, L (red) 1970. *Altruism and Helping Behavior*. New York: Academic Press.
- MacIntyre, A, 1981. *After Virtue*. Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Mannheim, K, 1936. *Ideology and Utopia*. New York: Harcourt.
- Mill, J S, 1963. *Collected Works of John Stuart Mill*. Toronto: Toronto University Press.
- Mill, J S, 1985. *On Liberty*. London: Penguin Classics.
- Moore, G E, 1965. *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norman, R, 1979. Self and Others: The Inadequacy of Utilitarianism, *Canadian Journal of Philosophy* 5.
- Parsons, T, 1959. An Approach to the Sociology of Knowledge i *Tränaktionens of the Fourth World Congress of Sociology*. Milano: Milan and Stressa.
- Popper, K, 1966. *The Open Society and Its Enemies*. Vol. 1 och 2. Princeton: Princeton University Press.
- Popper, K, 1992. *In Search of a Better World*. London: Routledge.
- Queen, S A, 1956. *The American Social System*. Boston: Houghton Mifflin.
- Raz, J, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- Sandel, M, 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarbin, T, 1982. Role: Psychological Aspects i *International Encyclopedia of the Social Sciences* 13. New York.
- Sorokin, P, 1950. *Explorations in Altruistic Love and Behavior*. Boston: Beacon Press.
- Sullivan, W, 1982. *Reconstructing Public Philosophy*. Berkeley: University of California Press.
- Sutton, F X, 1956. *The American Business Creed*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wigforss, E, 1956. *Efter välfärdsstaten*. Malmö.
- Williams, B, 1973. Egoism and Altruism i *Problems of the Self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolff, R P, 1968. *The Poverty of Liberalism*. Boston: Beacon Press.
- Young, C, 1976. *The Politics of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press.

Identitet, frihet och erkännande: Charles Taylors kritik av individualismen

Ulf Mörkenstam

Inledning

Charles Taylor har under senare år rönt allt större uppmärksamhet i den statsvetenskapliga diskussionen. Detta främst genom sitt omfattande verk om den moderna identiteten i västvärlden, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (1989). Där ifrågasätter han den förhärskande individualismens uppfattning om självet och söker förklara relationen mellan själv-uppfattning och moraluppfattning genom en historisk studie.¹ I de senare böckerna, *The Ethics of Authenticity* (1991) och *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"* (1992), utgår Taylor från analysen i *Sources of the Self* och behandlar problemen för en modern värld att hantera ett mångkulturellt samhälle, utifrån nyckelbegreppen "authenticity" och "recognition".

Taylor bidrar inte endast till huvuddiskussionen inom politisk teori idag, den mellan liberaler och kommunitärer,² utan tar även ställning i den politiskt dagsaktuella debatten. Sedan den liberaldemokratiska – slutgiltiga – triumfen basunerades ut i slutet av förra decenniet har en mängd "nya" konflikter kommit i full dager. De är ofta av etnisk, religiös eller nationalistisk karaktär. De universella värden som livligt förespråkades i västvärlden och den mänskliga identitet som togs för given har utmanats i exempelvis flera av de tidigare sovjetiska staterna, men även i de länder där de demokratiska värdena sedan länge cementerats fast. Hur kan statsvetenskapen förklara de förändringar som sker? Varför har dessa nya konflikter som västvärlden förmodade var utdöda återigen börjat spira? Jag tror att Taylors analys av den moderna identiteten medför att begrepp som tidigare varit givna problematiseras och att han för politiken tillbaka in i diskussionen. Taylors arbete kan ses som ett ifrågasättande av det relevanta i dikotomiseringen liberal och kommunitär.

Syftet med uppsatsen är, för det första, att analysera Taylors kritik av individualismen och den förment neutrala liberala staten. För det andra, att i analysen av relationen mellan individen och det moraliska ramverket utveckla ett förhållningssätt till historisk-politisk förändring och utveckling. Uppsatsens tredje syfte är att påvisa Taylors betydelse för statsvetenskaplig forskning idag.

Den identitetsskapande processen är grunden för Taylors diskussion om den moderna identiteten och hans bild av människor som "self-interpreting animals, creatures whose identity as persons depends upon their orientation and attachment to conceptions of the good which they derive from the matrix of their linguistic community" (Mulhall & Swift, 1992: 101-102). Utifrån den

identitetsskapande processen analyserar jag *relationen mellan individen och det moraliska ramverket* och söker utveckla ett förhållningssätt till historisk-politisk utveckling och förändring. *Kritiken av liberalismen* utgår främst från begreppen autenticitet och erkännande, samt uppfattningen om den-neutrala-staten och det rättas företräde framför det goda. *Taylor är av betydelse för statsvetenskaplig forskning* idag då han betonar identiteten som individens kunskapsvärld och den är inte given. Politik blir kampen för att formera individens kunskapsvärld.

Den identitetsskapande processen

Utgångspunkten för Taylors analys av den moderna identiteten och kritiken av den individcentrerade liberalismen, är ett antagande om betydelsen av individens identitetsskapande process. Individen kan inte existera fristående från en kontext, ett moraliskt ramverk. Genom att leva i en kontext utvecklas den partikulära identiteten. Det moraliska ramverket är bland annat beroende av *uppfattningen om självet* och av att vara ett jag bland andra jag. Ramverkets bas är därför ett (eller flera) implicita eller explicita antaganden om människans natur, en bekräftelse på en given ontologisk uppfattning om vad det är att vara människa.

Den moraliska ontologin lägger grunden för individens förmåga att göra *starka kvalitativa värdeomdömen*, dvs. utgör de mått från vilka individen på moraliska områden dömer vad som är rätt eller fel, bättre eller sämre, av högre eller lägre värde. Dessa mått står självständigt från människans begär, val och handlingar. En moralisk reaktion kan inte reduceras till eller analyseras som något liknande instinkter, då dessa "instinkter" kommer från den omgivande kontexten inom vilken aktören rör sig och formar sin identitet (Taylor 1989: 5). I västvärlden bekräftar och känner vi "particularly strongly the demand for universal justice and beneficence, [we] are peculiarly sensitive to the claims of equality, feel the demands to freedom and self-rule as axiomatically justified, and put a very high priority on the avoidance of death and suffering" (1989: 495). Det moraliska tänkandet kretsar därför främst kring respekten för mänskligt liv, uppfattningen om att leva ett gott liv och individens egen känsla av att erhålla andras respekt.

Samtidigt råder delade meningar om varför just den här uppsättningen värden anses vara de högst stående och vilka källorna till dem är. Den liberala individcentrerade synen vill inte medge att antagandet om individuella rättigheter är beroende av en speciell uppfattning om människans natur. Liberala teoretiker förnekar i allmänhet ramverkets betydelse för den identitetsskapande processen och formeringen av själv-uppfattningen. Därmed har den liberala teorin svårigheter att förklara *varför* vi hänför oss till olika moraliska värderingar och ger uttryck för en viss moraluppfattning. Det är därför viktigt att spåra källorna till det moderna samhällets moraliska imperativ och se att den moderna identiteten, den moderna individen, inte är något givet. Identiteten och moralen är nära sammanbundna med varandra.

Den individsyn som enligt Taylor är avgörande för den moderna identiteten och samtidigt svagheten i det moderna samhället, sammanfattar jag i tre huvudpunkter. Den första är *individualismen* vars "dolda" sida rymmer en så stark betoning av jaget att individens livsvärld smalnar av, töms på mening och moralisk betydelse. Individens eget jag är det fundamentala, samhället och andra individer blir mindre angelägna. Den andra punkten är företrädet som ges det *instrumentella förnuftet*, de rationella ekonomiska kalkylerna om hur medel bäst appliceras för att uppnå ett givet mål. Det leder i politiken till teknokratiska lösningar där maximal effektivitet är måttet på framgång. För det tredje, så har den förhärskande uppfattningen om individen och det rationella instrumentella förnuftet medfört att det politiska deltagandet minskar. Individen föredrar att innesluta sig i sin *privata sfär* så länge som styrsystemet tillgodoser medel för personlig tillfredsställelse (Taylor 1991: 4-9).

En analys av den identitetsskapande processen visar på vilka grunder individen tolkar och konstituerar sin identitet och ger den mening. Den visar på vilka källorna är till den uppfattning om självet som idag dominerar. Identitetsbegreppet visar vissa värderingars betydelse, då de utgör den nödvändiga horisonten, den kunskapsvärld, från vilken individen tänker, värderar och väljer (Taylor 1985a: 34-35). Att fokusera identiteten ger en ökad förståelse för hur den kan definiera ett inneslutande och uteslutande av individer i ett samhälle. Den identitetsskapande processen är därför central för det kollektiva beslutsfattandet – för *politiken* – och är därmed inte neutral.³ Uppskattade värden i samhället, som frihet och jämlikhet i det västerländska, är inte fristående från den identitetsskapande processen och kan inte få en central funktion enbart genom att framhävas i fri- och rättigheter.

Vad formar individens identitet?

Identiteten är inget som är givet från födseln. Individen disciplineras av praktikerna i ett samhälle och kan endast i dialog med andra människor få förståelse för vem hon är. Frågan vem är jag? kan endast få sin mening i relation till andra i ett samtal. Jaget definierar sig själv genom att definiera varifrån hon talar, i familjen, i ett socialt rum, genom status, funktioner, intima relationer etc. Därför är dialogen av så central betydelse för formandet av identiteten, vi kan inte utveckla vår person utan att vara *språkligt initierade*. Vårt moraliska och andliga språk lär vi oss genom konversation med en omgivning, en ständig dialog, vilket medför att kommunikationen i den offentliga sfären är av yttersta vikt för utformningen av de moraliska ramverken. Det måste finnas ett gemensamt utrymme i vilket inskolningen som moraliskt subjekt fortgår. Från den situationen kan individen senare i livet utvecklas i andra riktningar, men endast inom de gränser som det gemensamma språket utformar. Med Taylors ord:

This is the sense in which one cannot be a self on one's own. I am a self only in relation to certain interlocutors: in one way in relation to those conversation partners who were essential to my achieving self-definition; in another to those who are now crucial to my continuing grasp of languages of self-understanding – and,

of course, these classes may overlap. A self exists only in what I call 'webs of interlocution'''. (1989: 36)

Då identiteten utvecklas gör den det inte endast i relation till andra individer, utan även till en gemenskap: Den gemenskapen behöver inte vara det dominerande samhället, utan kan utgöras av en minoritet i kamp mot överheten. Till och med en till synes ensam individ kan föra en dialog med omvärlden, men det är ständigt någon form av samhälle man vänder sig till eller från i sin diskussion. Identitetsskapandet är en ständig konversation där samhällets ramverk utmanas, accepteras, förkastas, ironiseras etc. Vi befinner oss i ett tolkningsnät där en uttolkare måste finnas för formandet av identiteten. Identiteten är därför nära förbundet med de moraliska ramverken, med de värden som sätts högst – med det goda.

Relationen mellan individen och det moraliska ramverket

För att förstå den identitetsskapande processens betydelse för den moderna identiteten och samtidigt förstå Taylors kritik av liberalismen, är det viktigt att rekonstruera ett förhållningssätt till historisk-politisk förändring och utveckling, hur den enskilde individen förhåller sig till det omgivande ramverket.

Under de senaste decennierna har språket som studieobjekt vunnit allt större utrymme i politik-teori. Det har sin förklaring i uppfattningen att politiskt och socialt liv endast kan förstås genom vad som gör världen meningsfull och begriplig för de mänskliga aktörerna i den. En sådan förståelse kan endast nås genom att vi inser *vad som konstituerar aktörers identitet*, vad som får dem att agera på ett speciellt sätt och hur de själva uppfattar sina handlingar. Språket fyller enligt Taylor tre funktioner: (i) språket uttrycker explicit det som individen tidigare endast haft en implicit känsla av, genom formuleringen blir företeelser tydligare i vårt medvetande. Individens artikulering av sina känslor för en företeelse är inte möjlig att separera från hur hon identifierar företeelsen; (ii) språket skapar en offentlig diskurs, från vilken en gemensam bild av omvärlden formas och uttolkas;⁴ (iii) språket utgör individens ram som moraliskt subjekt (1985b: 256-262). Språket har således en konstituerande funktion och utgör den normativa ram för hur vi beskriver oss själva och våra samhälleliga relationer. "The point could be made... in this form: the maintenance of these different footings, of hierarchy and subordination, or equality, of intimacy, familiarity, distance, requires some degree of common understanding by the potential participants. But among human beings, common understanding is brought about and maintained in language as a general rule" (1985b: 272). Uppfattningen om självet kan därför aldrig vara fristående från de beskrivningar och tolkningar som människan ger, människans natur är inte fast och identiteten given.

Av insikten om att intersubjektiv kunskap och erfarenhet förmedlas genom språket följer att sociala och fysiska objekt inte är något aktörerna påträffar, utan är konstruerade. Den moderna uppfattningen om självet har blivit så vedertagen att "we come to think that we have 'selves' as we have heads. But the very idea that we have or are 'a self', that human agency is essentially defined

as 'the self', is a linguistic reflection of our modern understanding and the radical reflexivity it involves. Being deeply embedded in this understanding, we cannot but reach for this language; but it was not always so" (Taylor 1989: 177). Om vi vill förstå det moderna samhället måste vi förstå vad den moderna identiteten inbegriper för ideal och förbud, då dessa skapar våra filosofiska tankar, vår epistemologi och vår språkfilosofi. Detta till stor del utan att vi är medvetna om det. En sådan förståelse kan vi endast erhålla om vi ser utvecklingen av den moderna identiteten genom historien. I *Sources of the Self* definieras den moderna identiteten genom att dess födelse beskrivs (1989: ix-x).

Taylor är inte intresserad av att ge en kausal historisk förklaring till den moderna identitetens uppkomst. Han vill påvisa hur förändringen är beroende av ett otal olika källor. Det socio-ekonomiska skeendet utelämnas helt i hans förklaringsmodell, även om det emellanåt antyds som betydelsefullt om man vill hävda historisk kausalitet. Han är istället intresserad av att analysera och beskriva tolkningen av idéer inom den språkliga kontext en given tidsperiod medger. Följden för praktikerna tecknas endast skissartat. Med den moderna identiteten och dess relation till det moraliska ramverket, främst uppfattningen om självet, som utgångspunkt väljer han de historiska aktörer och tidsperioder som studeras. Trots att hans förfarande skall undvika ett ordinärt idéhistoriskt perspektiv gör han ett tämligen konventionellt urval av aktörer och tidsperioder.

De idéer som får sitt uttryck genom språket påverkar individerna då de innesluts i *praktiker*. Praktiker är aktiviteter som definieras av förbud och av acceptans. Det är de sätt på vilka vi disciplineras att uppträda i livets olika situationer, från hur barn uppfostras och hur människor hälsar varandra på gatan, till hur kollektiva beslut skall fattas. Alla nivåer av det sociala livet struktureras av praktiker, familjen, byn, politiken, religiösa gemenskaper etc. Implicit i de sociala praktikerna finns en uppfattning om subjektet, om värden som frihet och rättigheter (Taylor 1989: 204). De idéer Taylor närmare granskar, det moraliska ramverket, artikulerar praktikerna och tillhandahåller underliggande motiveringar för olika handlingsmönster. Därför är olika tidsepokers tolkningar av idéer och praktiker centrala för bilden av hur en praktik upprätthålls och varför den förändras. Tolkningarna är inneslutna i den för tidsperioden givna språkliga kontexten och frågan är vad en aktör kan säga (eller göra) utan att framstå som fullständigt osammanhängande (eller etiskt opålitlig).⁵ Det innebär att försök att ge en radikalt ny betydelse åt exempelvis viktiga politiska begrepp som frihet kommer att misslyckas, då de kommer att vara obegripliga utifrån individernas användning av begreppen och innehållslösa i relation till ramverket. De aktörer som med envishet fortsätter att försöka omformulera förståelsen av givna begrepp bemöts ofta antingen som om de är helt förvirrade, eller som om de talar om någonting helt annat än det omstridda begreppet.

Språkets normativa karaktär är dock inte fullständigt statisk. Det råder ett beroendeförhållande mellan praktikerna, inom vilka aktörerna formar sitt handlande och idéerna: (i) idéerna och praktikerna kan ömsesidigt förstärka varandra vilket ger styrka till det regerande systemet; (ii) idéerna kan komma att förvränga praktikerna, vilket kräver en korrigerande av praktikerna och re-

sultatet blir en strid mellan olika praktiker som leder till en förändring av samhället; (iii) praktikerna kan ändras så att de inte längre motsvaras av några upprätthållande och bekräftande idéer, vilket medför en transformation av idéerna till dess de åter konvergerar med praktikerna. Taylor menar att:

It is clear that change can come about in both directions, as it were: through mutations and developments in the ideas, including new vision and insights, bringing about alterations, ruptures, reforms, revolutions in practices; and also through the drift, change, constrictions or flourishings of practices, bringing about the alteration, flourishing, or decline of ideas... [I]n any concrete development in history, change is occurring both ways. The real skein of events is interwoven with threads running in both directions. (1989: 205-6)

Identitet och samhällsförändring

Relationen mellan individen och det moraliska ramverket är i Taylors analys tvetydig då han inte tydligt definierar vad som tillhör själv-uppfattningen och vad som tillhör identiteten, eller hur de är sammanlänkade. Det förefaller ibland som om han sätter likhetstecken mellan jaget, självet och identiteten och använder dem som utbytbara. Begreppen är inte möjliga att särskilja då de är ömsesidigt beroende av varandra, men självet (dvs. själv-uppfattningen) föregår den specifika individens identitet. Själv-uppfattningen är en del av den språkliga (normativa) kontext inom vilken den enskilda aktören rör sig och formar sin identitet. Den utgör en del av ramverket. Utan en övergripande själv-uppfattning kan vi inte forma en identitet. Självet bestämmer hur vi skall uppfatta det som finns inom oss och det som finns runt omkring oss. Själv-uppfattningen styr *kunskapen* om oss själva. Den är grunden för tolkningen av den mänskliga naturen och ger därför både den förhärskande ontologin och epistemologin *legitimitet*.

Identiteten innesluter mer än bara en uppfattning om självet: (i) en uppfattning om det goda livet; (ii) en bild av att vara människa bland andra människor; (iii) en bild av livet som varit och livet som skall bli. Människan måste, och har i alla kulturer, skiljt mellan det "inuti" och det "utanför" jaget. Själv-uppfattningen har haft olika mening och betydelse i olika historiska perioder, från en schamanistisk jägarkultur till dagens liberaldemokratiska. Det rådande specifika beteendet i ett samhälle betraktas ofta som det naturliga och oundvikliga för människan.

Det finns ytterligare svårigheter i Taylors analys. De kan illustreras genom jämförelse med Quentin Skinners metod.⁶ Båda söker att genom en diskursiv analys förklara sambandet mellan de för samhället bärande idéerna och de rådande samhällspraktikerna och visar på idéernas betydelse för konstituerandet av aktörens identitet. Skinner är dock ytterst grundlig i sin empiriska studie av historiska konflikter, han förklarar och påvisar *varför* en speciell idétradition gick segrande ur konflikten i en given tidsperiod.⁷ I Taylors analys är relationen mellan det moraliska ramverket och de rådande samhällspraktikerna det centrala. Han påstår sig urskilja den diskurs som styr alla andra diskurser. Det är den som anger vilken kunskap som är giltig, utifrån vilken sedan

samhällets olika delar formeras till praktiker. Den stora svagheten ligger i att det inte finns någon förklaring till *vad* som möjliggjorde en speciell idétraditions seger och framväxt. Detta trots att hela hans analys är uppbyggd kring att olika uppfattningar om självet trängts ut ur historien och nya uppfattningar fått genomslagskraft.⁸

Skinnerns utgångspunkt är den betydelse aktörens intentioner har i den samhälleliga förändringsprocessen, Taylor utgår från individens identitetsskapande process. Det innebär att Skinner i ett historiskt perspektiv tydligt urskiljer potentiella bärare av samhällsförändring i en given kontext. Taylors arbete tenderar att främst analysera regelbundenheterna i diskursen, vad som formar individens identitet (källorna till själv-uppfattningen) och de stora trendbrotten.

Jag menar dock att det med den identitetsskapande processen som utgångspunkt går att skissera en analysmodell som är vidare än vad Taylors studie visar. Den innefattar stora möjligheter att erfara de enskilda aktörernas och gruppernas betydelse och handlingar. Det är uppenbart att de individer som upprätthåller det moraliska ramverket är de systembevarande och de individer som potentiellt utmanar, förkastar och förändrar ramverket utdefinieras.⁹ Det förekommer (eller kan förekomma) flera olika diskurser samtidigt i ett samhälle i en given historisk situation som alla påverkar individens identitetsskapande process. Förändringen i en eller flera diskurser parallellt, kan leda till förändring av den dominerande, av det moraliska ramverket.

Taylor försöker förklara den västerländska/europeiska historisk-politiska förändringen som utvecklingen av *en homogen identitet*, en idéhistoria. Trots de disparata idéer som analyseras, formeras de i vår samtid till en enda identitet, den moderna. De tre olika historiska idéer Taylor anser utgöra grunden för den moderna identiteten är: (i) "modern inwardness", känslan av oss själva som varelser med ett inre djup med kapacitet att genom förnuftets kraft påtvinga världen en given ordning; (ii) bekräftelsen av "the ordinary life" – produktionen och reproduktionen – "that is, labour, the making of things needed for life, and our life as sexual beings, including marriage and the family" (1989: 211); (iii) en expressiv förståelse av naturen, det finns ett djup i naturen, "in the order of things, but also as it is reflected within, in what dwells up from my own nature, desires, sentiments, affinities" (1989: 314), vilket till del motverkar den en-dimensionella individ som uppfattningen om "modern inwardness" skapar. Kan verkligen den här mängden erfarenheter reduceras till att vara en och densamma?¹⁰

I stället för att, som Taylor gör, peka på homogeniteten i moderniteten och den moderna identiteten, förefaller hans studie möjliggöra en ökad förståelse för den *moderna identitetens heterogenitet*.¹¹ Att olika erfarenheter har varit betydelsefulla för den identitetsskapande processen, olika moraliska ramverk, vore en riklig utgångspunkt för att förklara de ökade strävanden i västvärlden efter kulturellt, nationellt och etniskt erkännande. Om vi i analysen av det moderna samhället såg moderniteten som en heterogen samhällsförändring, kanske vi bättre kunde förklara skeendet i världen idag.¹²

Det moraliska ramverket

Identiteten definieras således genom relationen till en omvärld, till de disciplinerande praktikerna. De för samhället bekräftande idéerna utgör det moraliska ramverk som kommer till uttryck genom praktikerna. Individen kommer därför genom sin relation till omvärlden ständigt att konfronteras med det moraliska ramverket. Bilden av det goda livet finns i de moraliska föreställningarna. Genom ramverket vet individen var det goda är situerat och hur hon skall nå dit. Utan någon uppfattning om det goda livet – dvs. vad det innebär att vara människa – finns ingen identitet att forma, livet ter sig meningslöst. Positionen till det goda bestämmer identitetens utveckling.¹³

Ett samhälle kan inte existera utan språkligt uppburna moraliska föreställningar. Ramverken ger möjligheter att göra betydelsefulla kvalitativa distinktioner då de utgör bakgrundsantaganden för moraliska omdömen. De ger en bild av hur individen förhåller sig till det goda. Människan kommer därför alltid i sin identitetsskapande process att mäta sig mot ramverken. Inom ett ramverk kan individen bedöma en handling, ett livs eller en känslas överhöghet i jämförelse med andra som samtidigt finns i föreställningsvärlden. Ramarna utgör den måttstock mot vilka våra begär och val bedöms, ”/the goods which command our awe must also function in some sense as standards for us” (Taylor 1989: 20). Alla individer agerar inom moraliska ramverk, deras liv är strukturerade av kvalitativa distinktioner, oavsett medvetenheten om dem. Det är forskarens uppgift att blottlägga inom vilka ramar människan agerar. Dessa ramar innehåller och styr synen på det goda livet. Taylor menar att:

Frameworks provide the background, explicit or implicit, for our moral judgments, intuitions, or reactions... To articulate a framework is to explicate what makes sense of our moral responses. That is, when we try to spell out what it is that we presuppose when we judge that a certain form of life is truly worthwhile, or place our dignity in a certain achievement or status, or define our moral obligations in a certain manner, we find ourselves articulating inter alia what I have been calling here 'frameworks'. (1989: 26)

De horisonter, den kunskapsvärld inom vilka vi lever kan inte få någon *mening* om vi inte har dessa ramverk och gör kvalitativa distinktioner. De konstituerar den mänskliga aktören. *Identiteten är den skapade kunskapsvärld* inom vilken individen kan göra kvalitativa distinktioner och de är omvärldsberoende och traditionsbundna. Det ger ett kraftfullt band mellan identiteten och orienteringen i den moraliska världen. Den mänskliga aktören existerar i en värld full av frågor på vilka ramverksdefinitionerna är svaren. Då identiteten är skapad dialogiskt inom ett moraliskt ramverk, är det också ramverket som ger svaren på våra värdefrågor. De ger riktlinjer efter vilka vi formar vår identitet och de existerar oberoende av vår egen existens. Jaget kan endast vara och beskrivas, utifrån sin omgivning. Individen kan inte skapa en identitet direkt i nuet.

Analysobjektet blir det ramverk som grundlägger vår moral och formar vår identitet, det goda som kommer till uttryck genom den språkliga konstruktionen. Ett samhälles praktiker och institutioner manifesterar det. Det är i dialog med den kontexten individens identitetsskapande process fortskrider och källorna till jaget finns.

Det goda

Om vi accepterar antagandet om den identitetsskapande processen, relationen mellan individen och det moraliska ramverket, framgår att alla moralteorier i grunden hänvisar värdeomdömen till något underliggande gott. Individen vet vem hon är genom sin relation till det goda. Det goda har enligt Taylor två centrala funktioner: (i) det fungerar som det *övergripande goda* mot vilket individen definierar sin identitet ("hypergood"); (ii) det *konstituerar det goda* då det inte bara ger den moraliska teorin ett innehåll, utan en längtan efter det goda ger individen möjlighet att bli en del av det goda ("constitutive good") (1989: 62-75, 91-103).

Ett samhälls praktiker är formade av den kamp som fortgått mellan olika uppfattningar om det övergripande goda. Det övergripande goda som dominerar i ett samhälle har undertryckt de tidigare dominerande och framställer gärna den egna uppfattningen som moraliskt högre stående.¹⁴ Den förändringsprocess de högsta värdena i samhället genomgår är en ständig utmaning från nya och gamla värden och därför konfliktfylld. Olika samhällen och skilda kulturer kommer beroende av människans formulering av det goda – tolkningen av idéer och praktiker – att värdera det goda olika, i rummet och i tiden. Det finns inget gott eller rätt som existerar i världen oberoende av människan. Det meningsskapande finns förankrat i den bakgrundsförståelse individen får i ett givet samhälle genom identiteten.

Det goda kan endast existera för oss om det artikuleras och formuleras. Den underliggande känslan av det goda är därför viktig att uttrycka. Skilda uppfattningar om det goda i olika kulturer är korrelerat med det skilda språk som utvecklats i dessa kulturer. Tankar om universella rättigheter existerar exempelvis i vårt samhälle då de diskuterats, promulgerats och teoretiserats. Artikulerandet fungerar som en av våra moraliska källor. Det konstituerar det goda och ger det kraft. Kärleken och längtan efter något (ett gott) bemäktigar sig oss till att göra och bli detta (goda).

Ramverken är dock inte något individen uppfinnar, utan är en förutsättning för att individen skall forma sin identitet och hur. Värdeomdömen kan därför aldrig vara en ögonblicklig reaktion som vid varje tillfälle är helt oberoende av omgivning och identitet, då identiteten är individens kunskapsvärld. Det innebär inte att alla tolkningar av världen är lika rimliga eller sanna – att individen kan hävda vilken verklighet som helst vara riktig. Individer utan identitet kan inte existera och identiteten medför en klar bild av verkligheten, *en given kunskapsvärld*. Även om den i sig är konstruerad ger den ingen anledning att i den specifika situationen åberopa relativism. Individen har en påtaglig relation med en omvärld och identiteten är den kunskapsvärld med vilken omvärlden möts. De idéer som på bästa sätt förklarar vårt liv är i en given situation ett gott mått på verkligheten. De ger den bästa förståelsen av och förklarar handlingar och känslor hos den enskilde individen själv och hos andra. Individen hänför sig därför till vissa starkt värderade "goods" och de behövs för att hon skall förstå vad hon gör – verkligheten består av det som individerna måste handskas med.

Det finns i detta resonemang tydligt konservativa och systembevarande tendenser. Identitetens beroende av samhällets traditioner och kultur kan ge en bild av att samhällsförändring är svår eller omöjlig att åstadkomma, eller helt enkelt inte önskvärd. Min analys av Taylors förhållningssätt leder dock till andra slutsatser. Att erkänna de moraliska ramverkens och det godas existens i varje samhälle och att förstå att de är framkämpade genom historien, minimerar risken för att den egna kulturens uppfattning tas för given och ses som den enda och eviga. Varje samhälles övergripande goda kan inte i varje tid eller i varje uttrycksform vara förenligt med andra samhällens uppfattning. Det råder skillnader mellan samhällen i en given historisk tid, varför tro att vår västerländska uppfattning är den riktiga?

Taylors analys av moderniteten och den moderna identitetens framväxt är framför allt riktad mot det otillräckliga i en individcentrerad analys, men är samtidigt kritisk mot ett strukturellt perspektiv. Med utgångspunkt i en taylorsk analys kan man nå bortom en studie av diskursiva regelbundenheter. Ett studium av relationen mellan individen och det moraliska ramverket kan, genom den identitetsskapande processen, urskilja vilka grupper och individer som *utdefinieras* ur samhällsgemenskapen, eller är utsatta för ett ständigt förtryck och verkar för förändring. Det är ett fruktbart sätt att definiera både de aktörer och institutioner som upprätthåller den rådande maktstrukturen och de som motsätter sig den.

Kritiken av individualismen

Den individualistiska idétraditionen definierar individen utifrån individuella fri- och rättigheter. Detta utan att vilja hänföra sig till en specifik uppfattning om människans natur. Taylor menar dock att de mänskliga rättigheter ett samhälle vill tillskriva individen är beroende av vår uppfattning om det specifikt mänskliga. Det skulle vara en både osammanhängande och oförståelig ståndpunkt att först hävda att människan har vissa rättigheter, för att därefter förneka att det specifikt mänskliga har en speciell moralisk status (Taylor 1985c: 193). Rättigheterna har inget värde i sig om det inte finns ett moraliskt ramverk som erkänner ett lika värde, som har en grundmurad respekt för andra människor och kulturer. Att hävda vissa rättigheter är samtidigt att hävda vissa egenskaper och värden efter vilka ett fullvärdigt liv kan bedömas. Utan medvetenhet om ramverkets påverkan kan resultatet av en rättighetsförklaring tvärtom bli att befästa de disciplinerande praktiker som redan finns integrerade i samhällets traditioner och som endast en del av ett samhälles individer accepterar. Den språkliga kontexten är därför viktig då den både möjliggör och begränsar mänskligt handlande.

Relationen mellan individen och den språkliga kontexten kan illustreras genom det förhållningssätt en individ måste anta som vill få en handling legitimerad och accepterad, samtidigt som hon vill försäkra sig om att få målen med handlingen uppfyllda. I den situationen måste aktören antingen forma det normativa språket så att det passar projektet, eller forma projektet så att det mot-

svarar det normativa språk som är det dominerande.¹⁵ Att förneka det moraliska ramverkets påverkan på individen (och bara tillskriva henne vissa rättigheter) är därför att avproblematisera den förhärskande ordningen. Det är också att omöjliggöra all analys av aktörers handlande, "because we have to determine our place in relation to the good, therefore we cannot be without an orientation to it, and hence must see our life in story... I see these conditions as... *inescapable structural requirements of human agency*" (Taylor 1989: 52, min kursivering).¹⁶

Autenticitet som moraliskt ideal

Taylors övergripande kritik av individualismen är att den misstolkar begreppet autenticitet. Individualismen ser identiteten som en given entitet och antar att svaren på moraliska frågor finns i individen, i jaget. Moralen är sprungen ur förnuftet, erhållen till fullo a priori. Moraliska beslut är endast möjliga att fatta av en fri människa med en egen fri vilja, fri att handla. Individen kan endast själv, med den egna fria viljan göra sitt moraliska val. I varje stund kan hon ifrågasätta sin tidigare identitet. Endast individen har autenticitet – inom individen finns de sanna svaren på olika värdefrågor – de moraliska källorna.

Taylors diskussion grundar sig på antagandet att autenticitet *är* ett verkligt moraliskt ideal med en bestämd och uttalad uppfattning om hur ett gott liv skall levas och en definition av jaget som är dialogisk. Autenticitet innebär för honom att individen: (i) själv skapar, konstruerar och upptäcker; (ii) har originalitet; (iii) ofta har ett motstånd mot samhällets regler och ett presumtvt motstånd mot det som erkänns som moral i samhället; (iv) har en öppenhet mot den kunskapsvärld som är viktig för identiteten, den bakgrund som kan rädda identitetsskapandet från betydelselöshet (1991: 66). Det är viktigt att förstå att den egna handlingen, originaliteten, identitetsskapandet, dialogen och de värden mot vilka vi kan mäta vårt lika värde, är en förutsättning för autenticitet. En fungerande individualism måste uppfatta identiteten som dialogiskt formerad, inte individcentrerad. Dialogen förs inom en individ med internaliserade andra (exempelvis med föräldrar som gått bort), mellan individ och individ, eller mellan individen och det moraliska ramverket.

För individualismen har valet av handlingsväg kommit att bli av stor betydelse för vilken moralisk reaktion som bedöms vara riktig. Individens egna val anses vara ett tillräckligt moraliskt mått. Men finns det inte några moraliska ramverk i samhället är alla val av lika värde för individen. Det blir valet i sig, inte något kvalitativt särskiljande, som rättfärdigar en handling och/eller olika former av samhällsutveckling. Men att välja det egna jagets väg har inget värde i sig om inget val har större betydelse än något annat. Paradoxalt nog blir det egna valet som moralisk normgivare bara trivialt och ologiskt. *Eget val som ideal är endast viktigt därför att vissa områden och val är mer betydelsefulla än andra.* Det egna valet som moraliskt ideal är i sådant fall omöjligt. I en valsituation går det inte att utesluta allt det som inte ryms i aktörens identitet, utan återfinns i det moraliska ramverket, samhällskrav, naturens krav, historia/traditioner och solidaritetsband. För att förstå handlande och samhällsut-

veckling måste ramverken erkännas oavsett vår medvetenhet om dem. Individen måste ta ställning till andra värden än det egna valet i en valsituation.

Det självcenterade idealet och den atomistiska individsynen leder till utdefinierande av grupper vars identitetsskapande process inte kan tillfredsställas inom det förhållande ramverket. Ett samhälles ramverk konstituerar inte bara enskilda individers identitet, utan konstruerar samtidigt en *kollektiv identitet*. Det skapar medvetet eller omedvetet en bild av det goda individen kommer att mäta sig mot. Det etablerade samhällets praktiker förstärker ständigt den kollektiva identiteten mot någon. Oftast sker det på olika minoriteters eller enskilda (avvikande) individers bekostnad.

Den neutrala staten

Autenticitetskulturen har som moraliskt ideal för individualismen strävat efter ett lika erkännande av olika individers identitet. Det har medfört att *rättvisbegreppet är centralt*.¹⁷ Procedurer som tar det som utgångspunkt ger alla lika villkor och möjligheter att utveckla sin egen identitet. Men endast om individen existerar i en värld där dialogens och erkännandets betydelse är formulerad, kan en identitet som är icke-trivial definieras och individen vara autentisk. "Authenticity is not the enemy of demands that emanate from beyond the self; it supposes such demands" (Taylor 1991: 41).

För individualismen är en rättviseprocessur på social nivå tillräcklig som ett erkännande av skillnader. Således är inget speciellt politiskt styresskick nödvändigt att förespråka. Staten skall heller icke styra vilka värden och mål som skall eftersträvas då detta kan omöjliggöra ett jämlikt erkännande av identiteter. *Den neutrala liberalismen blir ideal*. Den reella innebörden av detta blir att vi rättighetsmässigt erkänner ett lika värde för olika sätt att leva. Ett lika värde är avgörande för erkännandet av olika identiteter. Men vart leder ett sådant förfarande människan då det moraliska ramverket är så centralt för den identitetsskapande processen?

Ramverkets innehåll är förutsättningen för ett *faktiskt* erkännande av olika identiteter. Jämlikheten finns inte i att skillnaden formellt accepteras, utan i något som går utöver detta. Olikhet är i sig ingen grund för lika värde. De för samhället bekräftande idéerna måste uppskatta att alla individer har egenskaper som antingen är lika eller kompletterande. Ramverket måste skapa praktiker som går utöver jämlikhetsprincipen som rättighet. Det räcker således inte för ett samhälle att lita på att fri- och rättigheter ger oss ett lika värde som individer. Att erkänna skillnader kräver mer av oss än endast en formaliserad rättvisa. Individerna i samhället måste "share more than a belief in this principle; we have to share also some standards of value on which the identities concerned check out as equal. *There must be substantive agreement on value, or else the formal principle of equality will be empty and a sham*" (Taylor 1991: 52, min kursivering).

Liberalismen som moralisk teori kan därför endast fungera om alla individer i ett samhälle är lika så att det moraliska ramverket fungerar lika för alla. Liberalismen och individualismen som moralisk teori accepterar och erkänner teo-

retiskt alla individuella olikheter, om individerna är toleranta mot andra individer med olikheter. En vidsynt värdepluralism och tolerans framtonar men den paradoxala följden är att i praktiken förutsätts alla individer vara lika eller utan specifik identitet.¹⁸ Automatiskt och konsekvent utesluts de individer och grupper som inom ett samhälles förhärskande moraliska ramverk (i västvärlden de liberaldemokratiska idéerna) inte kan utveckla sin egen identitet. Varje ramverk sätter sina egna gränser för individen. Det är därför viktigt att vara medveten om traditionernas och kulturens betydelse för ett samhälles bekräftande idéer. Idéerna som kommer till uttryck i ramverket och därmed konstituerar aktörerna, är lika konstruerade i ett historiskt jägarsamhälle som idag, vän och fiende skiljs åt på samma sätt – genom den kollektiva identiteten – accepterandet eller förkastandet av ramverket.

Förändringar av det moraliska ramverket är dock ingen omöjlighet. Det sker som beskrivits ovan, genom att de uppbärande gränserna (idéerna) flyttas eller byts ut helt, eller genom att praktikerna förändras så att de inte längre motsvaras av tidigare idéer. Med utgångspunkt i den identitetsskapande processen kan forskaren definiera potentiella aktörer för samhällsförändring. Samerna för som definierad minoritet en kamp mot det förhärskande ramverket och deras kollektiva handlande, vars mål är den egna kulturens överlevnad, kan komma att förändra de rådande praktikerna. I ett längre perspektiv kan den debatt som pågår leda till ett brott i diskursen då en mängd tidigare givna begrepp ifrågasätts och problematiseras. Tidigare praktiker för behandlingen av minoriteter kan komma att förändras så de inte motsvaras av bekräftande idéer. Idéerna kommer då att förändras tills de åter motsvarar och bekräftar praktikerna. Vad innebär *nation*, *medborgare* och *identitet* för en minoritet som samerna? Hur inneslutande eller uteslutande är de begreppen definierade i svensk politik?

Det rätta eller det goda

Avfärdandet av idéer om ett existerande moraliskt ramverk i förening med en tro på ett rationellt och förnuftigt frigjort subjekt, har format modernitetens krav på universella rättigheter, frihet och individuell autonomi. Det centrala för individen är vad som är *rätt* att göra, inte vad som är *gott* att vara. Följden av rättighetstanken blir att så länge en individ väljer att ge sitt samtycke till något, så är det riktigt (kontraktteorins framväxt). Det rätta handlandet i ett rättvist politiskt system prioriteras. Den individuella politiska friheten beskrivs i negativa termer, dvs. som frihet från någonting (statlig inblandning). Frihet kan endast etableras i ett samhälle genom att vissa rättigheter bekräftas. Rättigheterna används sedan som ett "trumfkort" och har prioritet över alla krav på samhälleliga förpliktelser. Den liberala synen på förhållandet mellan å ena sidan individen och å andra sidan det gemensamma goda och staten kan uttryckas som att varje individs centrala mål är att etablera "a maximum degree of non-interference compatible with the minimum demands of social life" (Isaiah Berlin, citerad i Skinner 1986: 248). *Varför* individerna bör samtycka till vissa fri- och rättigheter, till ett visst riktigt handlande och fördöma annat,

problematiseras däremot inte. Det moraliska ramverkets konstruktion utelämnas helt.¹⁹

Men självfallet stöder sig även de moderna moralteorierna på implicita idéer om det underliggande goda för samhället; som frihet, universalism och altruism. Samtidigt förnekar de dock ofta explicit att det goda existerar, eller styr vartåt individerna strävar. Det goda existerar som en förutsättning för individens identitet, oavsett om vi är medvetna om det eller inte och oavsett om individens handlande sker utifrån ett rättighetsperspektiv. I en taylorisk analys faller den mycket långvariga konflikten angående det rättas företrädare framför det goda, eller tvärtom. Endast i ett samhälle utan moraliskt ramverk kan det rätta sättas före det goda (och ett sådant existerar inte). Taylor menar att:

Where 'good' means the primary goal of a consequentialist theory, where the right is decided simply by its instrumental significance for this end, then we ought indeed to insist that the right can be a primary good. But where we use 'good' in the sense of this discussion, where it means whatever is marked out as higher by a qualitative distinction, then we could say that the reverse is the case, that in a sense, the good is always primary to the right... [T]he good is what, in its articulation, gives the point of the rules which define the right. (1989: 89)

Trots att Taylors analys är en historisk rekonstruktion av den moderna identitetens födelse, förklarar han inte en tillbakagång till en historiskt förgångna tradition, liksom Alasdair MacIntyre.²⁰ Taylor visar att det går att kritisera liberalismen utan att återföra diskussionen till ideal från det förgångna. Individens identitetsskapande process som utgångspunkt, istället för traditioner eller kultur, ger en god möjlighet att dels komma bortom dikotomin modernt-historiskt i analysen, dels komma bortom den liberal-kommunitära diskussionen genom att ställa andra frågor. Det erbjuder en vision av politik som är grundad på gemensamt innehåll, mening och syfte, utan att individen lämnas ensam med vargarna (staten i liberal tro). Vi kan tillåta oss att vara moderna utan att vara liberala.

Charles Taylor och statsvetenskaplig forskning idag

Det moderna samhället karaktäriseras av ett inåtgående i individen för att finna de moraliska källor som kan leda individens handlande. Inom individen kommer människan i sitt sökande finna den identitet som formats av det moraliska ramverket, en utvecklad eller undertryckt mänsklig potential, beroende av relationen till ramverket. Om samtida politik skall ta hänsyn till att alla individer är olika måste i allt högre grad dagspolitiken handla om *erkännande*, "recognition". Det är ett erkännande av den skapade individen, det egna jaget.

I dagens västerländska värld finns allt fler minoritetsgrupperingar och mångkulturella samhällen. Samtidigt har medvetenheten ökat om att kvinnans identitet systematiskt undertrycks. Erkännande av identiteter har blivit en politisk fråga då det är av så stor betydelse för individens förståelse av vem hon är och vad som är utmärkande för henne som människa. Vår identitet formas till stor del av erkännande, avsaknad av erkännande eller ett negativt och nedvärderan-

de erkännande från andra. De senare två formerna av identitetserkännande kan leda till att individer och grupper internaliserar en bild av sig själva och sin kultur som mindre värdefulla och självaktningen blir därför låg. Individen kan då inte tillräkna sig en tillfredsställande identitetsskapande process inom det förhärskande moraliska ramverket. Ett nedvärderande av identiteten är ett verkningsfullt instrument för att undertrycka individer och grupper.

Moderniseringsprocessens *autenticitetsideal* och den medföljande centreringen till individens eget inre, har gjort identitet och erkännande oundgängligt för individen. Idealet som växer fram är "that of being true to myself and my own particular way of being... If I am not, I miss the point of my life; I miss what being human is for *me*... It [the ethics of authenticity] accords moral importance to a kind of contact with myself..." (Taylor 1992: 28-30). Vad som har gått förlorat i det moderna samhället är förståelsen av det nära samband som finns mellan identitet och erkännande. En människas identitet och liv bestäms inte genom en inre monolog, utan vi lär oss, utvecklas och formas genom dialog med andra livet ut.

Erkännandets politik

I diskursen om erkännande finns ett för det liberala samhället, paradoxalt förhållande. Politikens innehåll har riktats mot lika rättigheter och ett lika medborgarskap för alla medborgare, dvs. universella likheter i rätten att formera jagets identitet. Men den här utvecklingen av den moderna identitetsuppfattningen har också givit upphov till en *skillnadens politik*. Alla skall bli erkända för sin unika identitet. "With the politics of equal dignity, what is established is meant to be universally the same, an identical basket of rights and immunities; with the politics of difference, what we are asked to recognize is the unique identity of this individual or group, their distinctness from everyone else" (Taylor 1992: 38). Det är i denna diskussion som den förhärskande individualismens inneboende motsättning tydligast framträder. Här finns den uppenbara slitningen mellan universella idéer och partikulära individer väl formulerad.

Problemet för individualismen och den neutrala liberala staten är att det specifikt särskiljande har ignorerats och tvingats assimilera sig till majoritetens (eller härskande elitens) identitet. Det är ett stort brott med autenticitetsidealet och respekten för alla individers rätt till självförverkligande. Den majoritetsprincip som utvecklats för politiskt beslutsfattande är en följd av föreställningen om *det homogena samhället* och viljan att nå konsensus. Den existerar i allra högsta grad för den individualistiska idétraditionen. De individer som accepterar det rådande moraliska ramverket i samhället och identifierar sig inom det, kan också känna sig säkra i sin identitetsskapande process oavsett majoritetens beslut. De finns redan innanför de gränser samhället ställt upp och är en del av den kollektiva identiteten. Utdefinieringen av icke tillhöriga görs i betoningen av individens universella rättigheter (jämlighetens politik) om inte specifika rättigheter kan ges till specifika individer (*skillnadens politik*).

Så länge en kamp förs mot ett uppenbart förtryckande privilegiesamhälle av typen Sydafrika under apartheidpolitiken eller ett 1700-tals-Europa, är den

liberala jämlikhetspolitiken väl förenlig med en skillnadens politik. Svårigheterna uppstår då jämlikheten på rättighetsplanet redan är uppnådd – hur skall då dessa krav på att alla skall erkännas för sin unika identitet mötas? Kan den liberala idétraditionen ge erkännande och status till något som inte är universellt delat? Skillnader mellan individer bör kanske ge upphov till att vi i dagens samhälle skall behandla individer och grupper olika?

Det går inte att förneka jämlikhetstankens betydelse idag för västvärldens praktiker.²¹ Det är ett ideal framkämpt ur historiskt givna situationer och de tidsperioderna är inte desamma som idag. Jämlikhet och frihet är nödvändigt, men inte tillräckligt för att emancipera den moderna individen. Dagens samhälle måste inse att både de bekräftande idéerna och praktikerna är i förändring, att vi står inför en brytpunkt till något ännu ej formulerat. En strävan i riktning mot en ökad förståelse för den identitetsskapande processen ger möjligheter att förnya både idéer och praktiker. Det medför en repolitisering av den politik-teoretiska diskussionen då vi inser att den är uppbyggd på moraliska antaganden som i grunden är politiska – politik är tolkningen och upprättandet av ramverken.

En politik grundad på jämlikhet och lika värdighet, utgår från den universella tanken att alla människor är värda lika respekt. Alla individer anses ha en mänsklig potential och kapacitet. En skillnadens politik grundar sig också på en universell potential, nämligen att forma och definiera sin egen identitet, både för individer och kulturer. I dessa till synes förenliga tankar döljer sig i ny form en motsättning mellan samma idéstrukturella problem som ovan för individualismen. Hur skall tanken att "equal respect requires that we treat people in a difference-blind fashion" förenas med att "we have to recognize and foster particularity"? (Taylor 1992: 43) Skillnadens politik bryter mot principen om icke-diskriminering och jämlikhetspolitiken ignorerar kraven på en fri formering av identiteten då den tvingar individer in i en homogen form vars ramar inte överensstämmer med deras egna.

Ur ett erkännandeperspektiv bör kanske vissa minoriteter ges rätt att utesluta andra från sitt samhälle för att skydda och bevara sin egen kulturella integritet och därmed ges möjligheten att forma det moraliska ramverk som bäst utvecklar och erkänner identiteten för de individer som innesluts. Den förment neutrala liberala staten kan inte vara neutral, utan den ger uttryck för en hegemonisk kultur, då endast minoriteten eller de förtryckta kulturerna tvingas att anta främmande form. Koncentrationen på individens identitetsskapande process är därför en analys av maktförhållanden. Alla samhällen kännetecknas av de maktrelationer som uppstår genom skapandet av de kollektiva identiteterna, skapandet av vänner och fiender. Maktförhållandena konstituerar identiteter. Ett samhälle som inte tar hänsyn till skillnader är således icke rättvist utan högst orättvist och omänskligt, då identiteter förtrycks och diskrimineras. Liberalismen tycks alltså antingen förutsätta att det finns universella skillnadsblinda principer, dvs. givna likheter mellan individerna, eller att individerna är utan identitet – de är innehållslösa.

Med en sådan individsyn tenderar politiken att förutsätta konsensus om de viktigare frågorna i samhället. Rationella och lika individer förhandlar fram de

rätta lösningarna, det instrumentella förnuftet blir betydande. Men det är att helt förbigå vad identitetens utveckling medför – hela dimensionen av antagonism och makt – politikens kanske viktigaste dimension. Istället för att diskutera inom ramarna för den offentliga sfären och det vi kallar politik, skjuts de för individen centrala och ofta konfliktfyllda företeelserna över till en privat sfär, där individens identitetsformering kan fortgå i stillhet. Men "[a]s current controversies about abortion clearly show, pluralism does not mean that all those conflicting conceptions of the good will coexist peacefully without trying to intervene in the public sphere, and *the frontier between public and private is not given once and for all but constructed and constantly shifting*" (Mouffe 1993: 51, min kursivering). Varje rationellt konsensus om den politiska ordningen kommer att utesluta individer som inte tillåts utveckla sin identitet tillfullo under det förhärskande ramverket. Diskursen om erkännande är därför av mycket stor betydelse både i den offentliga sfären och i den privata. Ett samhälles konstruktion av kollektiva identiteter genom det moraliska ramverket utsätter individer och grupper för ett kontinuerligt förtryck. Hur definierar vi exempelvis i Sverige kriminella, mentalt störda, minoriteter, svenskar, medborgare och den egna nationen?

Friheten, jämlikheten och individen

Charles Taylor är djupt kritisk till den liberala analysen av samhället och individualismen som det förhärskande moraliska ramverket. Men likt radikal-demokraterna,²² arbetar han fortfarande med individen som utgångspunkt och går på så sätt inte själv utanför det förhärskande moraliska ramverket. Hans diskussion är i hög grad utvecklad utifrån individens villkor och de moderna kraven på jämlikhet och frihet. Den blir därför befriande som en kritik av individualismen inifrån dess egna etiska ideal. Ett problem för hela den liberal-kommunitära debatten är att den förs på liberala villkor där det är det förhärskande ramverket som tillåts ställa de viktiga frågorna och formulera problemen.²³ Men om identiteten inte är given, problematiseras de grundläggande principerna av vikt för individualismen: individen som självändamål; individuell autonomi; självutveckling och självförverkligande; rätten till en privat sfär.²⁴

Ett tayloriskt analysperspektiv formulerar en liberal kritik av individualismen. Det utgår från individen, men menar att den traditionella liberalismen fundamentalt missförstått vad individen är, att hon har olika innehåll. Analysen söker återupprätta individens möjligheter till ett fullvärdigt liv och det låter sig göras utan att samhället skall påtvinga individerna ett gemensamt gott. Jag menar dock att det inte kan ske om inte andra grundläggande begrepp och institutioner samtidigt problematiseras. De är alla i grunden del av hur ett samhälle utdefinierar individer med lika rättigheter. Ramverket är en maktapparat som obönhörligt förtrycker. Återupprättandet av en liberal moralisk och politisk teori måste därför ta hänsyn till individens identitetsskapande process. *Identiteten* kan inte ses som given, inte heller *nationen, medborgarskap* eller vad som är *det goda* för ett samhälle.

Om en kritik av liberalismen skall kunna förenas med ett försvar av rättigheter och demokratiska praktiker, med jämlikhet och frihet, är det enligt Chantal Mouffe:

fundamental to distinguish between "civic conscience" – that is to say the requirements proper for all citizens of a liberal democratic regime where the criteria of justice are those of liberty and equality – and postulating a substantive common good which would impose on all a singular conception of *eudaimonia*. Civic conscience does not imply that there must necessarily be consensus, and the republican ideal does not require the suppression of diversity in favour of unity. A republican conception... can make room for that which constitutes the central contribution of liberalism: the separation of public and private and the defence of pluralism. But this requires thinking of citizenship in a democratic fashion, that is to say without renouncing individual liberty. Such a task is only possible if we strive to conceptualize liberty other than the defence of individual rights against the state, while taking care not to sacrifice the individual to the citizen. (1988: 203)

Jag tror att Charles Taylor visar på en möjlig väg för Mouffe och radikaldemokraterna att komma vidare i projektet, att förstå samhällelig och politisk förändring, då han analyserar skapandet och förändringen av individuella och kollektiva identiteter. Han visar på vilka grunder individen tolkar och konstituerar sitt jag. Om politiken handlar om tolkningen och utformandet av ramverket, om politiken definierar och konstituerar ett inneslutande och uteslutande av individer i ett samhälle, är den identitetsskapande processen fundamental för det kollektiva beslutsfattandet. Om inte politiken blir det centrala studieobjektet kan det få förödande konsekvenser för det demokratiska samhället, då frihet och jämlikhet inte är värden som står fristående från den identitetsskapande processen genom att de framhävs i givna fri- och rättigheter. *Den identitetsskapande processen är i allra högsta grad politisk.*

Taylor och politikdiskussionen idag – rationalitet och tro

Med den mängd "nya" etniska, religiösa och nationalistiska konflikter som uppstått i världen, även i de länder där de demokratiska värdena är starka, är det viktigt att förstå vilken betydelse identiteten har för individen. Det är utifrån en taylorsk analys viktigt att studera det som är det mest politiska, identitetens möjligheter att utvecklas.²⁵ Om politiken ses som en rationell process där individer med disparata intressen förhandlar och når konsensus om den övergripande styresformen och företräde ges åt det instrumentella förnuftet, kommer individer konsekvent att utdefinieras ur gemenskapen. Med en sådan politiksyn finns det *ett* för samhället bästa beslut som på det effektivaste sättet når det eftersträfvade målet. I övrigt är individerna fria att i den privata sfären agera utifrån sina egna uppfattningar om vad som är det allmänna goda, deras egen moraluppfattning. Politiken blir med en sådan syn principiellt neutral och den identitetsskapande processen utelämnas helt. Men varje ramverks definition av politik utesluter likväl som innesluter individer och grupper, skapar ett vi och ett dem. Varje konsensus baseras därför på ett uteslutande och ett fullkomligt rationellt konsensus går därför aldrig att nå. Det är en förutsättning för politik. Jag tror att försvaret av det demokratiska samhället är beroende av

insikten om att de identiteter som skapas i det liberaldemokratiska samhället är historiskt kontingenta och diskursivt konstituerade.

Liberalismen bortser från att politik handlar om kollektiva handlingar, makt och motsättningar. Politiken är resursmobiliserande och förs inte av enskilda individer som kalkylerar framtida förtjänster, utan av den roll den identitets-skapande processen tillskriver individen i en kollektiv identitet – en given kunskapsvärld. Den identitetsskapande processen skapar ett mycket större utrymme för känslor som avgörande för människornas handlingar, än för rationellt agerande.

En förklaring av vad som konstituerar en aktörs identitet som tar sin utgångspunkt i konstruktionen av identiteter – kollektiva och individuella – kan ifrågasätta den dominerande rationalismen som förklaringsmodell. Kontextens relation till individen och den identitetsskapande processen utesluter teorier om det rationella och frigjorda subjektet. Individen mäter sig alltid mot det moraliska ramverket, med ett positivt eller negativt förhållningssätt för att förstå sin identitet, sitt innehåll. Handlandet kommer därför att styras av den relationens specifika utformning istället för genom ett rationellt kalkylerande.

Individerna kommer att *tro* på sitt och andras agerande utifrån relationen till det normgivande ramverket, den egna kunskapsvärld som identiteten medför. Om vi tror att människan är rationell är det en funktion av att rationalitet ses som något gott för individen att eftersträva. Vore tron riktad mot att handlande skall regleras av känslostormar vore det (i dagens termer) "irrationellt att vara rationell". Individen anses idag söka olika mål med sitt liv på ett rationellt sätt, men målen är konstruerade av de uppbärande samhällsidéerna. Tron på en viss mänsklig natur – själv-uppfattningen – kommer att präglade den identitetsskapande processen och därmed handlandet.

Om rationaliteten som förklaring till samhällsförändring överges och identiteten, eller den tro en given kunskapsvärld medför, ges företräde, får det avgörande betydelse för politiken och politikvetenskapen. Aktörens agerande kan inte längre härledas och förutsägas genom olika modeller för rationellt tänkande. Individerna styrs av sin tro och tron tar sin utgångspunkt i hur individen definierar sin identitet, dvs. hur hennes relation till det moraliska ramverket är. Tron är också av stor betydelse för formeringen av kollektiva identiteter, skapandet av ett vi och ett dem, av de som innesluts och de som utesluts. Det viktiga för politikvetenskapen kan då inte längre vara att analysera mänskligt handlande, praktiker och institutioner som rationella val av frigjorda subjekt. Istället måste praktikerna och institutionerna ses som *meningsgivande* och *resursmobiliserande*, något som individerna kan tro på, något som överensstämmer med deras utveckling av identiteten, deras kunskapsvärld.

I den dagsaktuella politik-teoretiska diskussionen blir tron avgörande för om ett liberalt eller komunitärt perspektiv företräds, om samhället skall komma före individen, eller tvärtom. Tron erhålls genom relationen mellan aktör/kollektiv och ramverk, individens identitetsskapande process. Det som utvecklar identiteten mot ett fullt erkännande kommer också att vara det individen tror på. Det är inte meningsfullt att konstruera rättviseteorier eller framhäva aristoteliska värden för ett samhälle om de individer, politiska system eller värden

som beskrivs inte har något innehåll. Det finns *verkliga individer* som lever i samhället idag och som tar ställning till vissa värden genom sin identitet. Deras relation till praktiker och institutioner, den identitetsskapande processen, måste (i högre utsträckning än vad Taylor gör) empiriskt studeras om vi skall förstå förändring. Det är därför det är så viktigt att föra in *politiken* som det centrala studieobjektet igen – politiken som en tolkning och ett upprättande av ramverk. Det är en studie av politik som en fråga om argumentation och maktutövning. Politik som ett sätt att konstruera individuella och kollektiva identiteter. Politik som ett sätt att innesluta och utesluta. Den identitetsskapande processen måste förstås om statsvetenskapen idag skall kunna studera och hantera samhällsutvecklingen och den moderna identiteten.

Noter

1. Det finns ett stort problem i översättningen av Taylors "self". En naturlig svensk översättning av termen vore jaget, jag och jag-uppfattning, (se Timbros översättning i *Gemenskaparna*, 1993, red. Emil Uddhammar) men det överensstämmer inte tillfullo med det engelska "self". Ytterligare svårigheter finns i analysen då Taylor låter "self" glida i betydelse genom sitt arbete. De alternativa termerna som jag tror bättre motsvarar det Taylor avser vore självet, själv och själv-uppfattning.

Jag uppfattar i Taylors arbete en distinktion mellan jaget och självet. Självet är någonting större än jaget, en del av det moraliska ramverket. Självet är det som formats genom århundraden, som en del av kultur, samhällsmoral och traditioner. Jaget är självet som det formats och kommit till uttryck i den partikulära individen, genom omgivning, uppfostran etc. Inom ett avgränsat område kommer därför jaget att skilja sig åt i betydligt högre utsträckning än självet.

I uppsatsen använder jag mig av begreppet självet då jag talar om en given historisk kontext, ramverkets, beskrivning och tolkning av människan. Jaget använder jag i diskussionen om den partikulära individen i vilken den rådande själv-uppfattningen kommit till uttryck.

2. John Rawls *A Theory of Justice* (1971) var utgångspunkten för den här debatten. Andra viktiga bidrag har varit Nozicks,

Anarchy, State and Utopia (1974), Dworkins *Taking Rights Seriously* (1976), Sandels *Liberalism and the Limits of Justice* (1982), McIntyres *After Virtue* (1981) och Walzers *Spheres of Justice* (1983).

3. "If realizing our freedom partly depends on the society and culture in which we live, then we exercise a fuller freedom if we can help determine the shape of this society and culture. And this we can only do through instruments of common decision. This means that the political institutions in which we live may themselves be a crucial part of what is necessary to realize our identity as free beings... Those issues, which can only be effectively decided by society as a whole and which often set the boundary and framework for our lives... can only be truly deliberated about politically" (Taylor 1985c: 208).

4. "... the crucial and highly obtrusive fact about language... is that it serves to found public space, that is, to place certain matters before us. This blindness to the public is of course... another consequence of the epistemological tradition, which privileges a reconstruction of knowledge as a property of the critical individual. It makes us take the monological observer's standpoint not just as a norm, but somehow as the way things really are with the subject. *And this is catastrophically wrong*" (Taylor 1985b: 259, min kursivering).

5. Se Taylors diskussion om svårigheten att utmana ett resonemang i politisk teori som utgår från det allmänt vedertagna begreppet rättigheter. Rättigheter har tillskrivits en central roll för att rättfärdiga struktureringen av det politiska tänkandet och de politiska praktikerna (1985c: 188-189).

6. Stora delar av Quentin Skinners metodologiska skrifter finns samlade i Tully, J. red. (1988) *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*.

7. Se Skinners *Foundations of Modern Political Thought* (1978).

8. Taylors teoretiska ansats ger oss dock möjligheten att se vår fångenskap i den egna språkliga kontexten. Likt Quentin Skinner visar hans arbete att våra begrepp och idéer inte utgör en självklar tolkning av verkligheten, att andra rivaliserande tolkningar har utträngts genom historien, även om detta inte utgör det huvudsakliga målet för Taylors studie. Det är också av den anledningen både Taylor och Skinner betonar historisk forsknings relevans för statsvetenskaplig forskning idag. Med Skinners ord kan vi genom den "hope to attain a certain kind of objectivity in appraising rival systems of thought. We can hope to attain a greater degree of understanding, and thereby larger tolerance, for various elements of cultural diversity... [W]e can hope to acquire a perspective from which to view our own form of life in a more self-critical way, enlarging our present horizons instead of fortifying local prejudices... We may also find... that some of what we currently believe about, say, our moral or political arrangements is actually false... Reflecting on such alternative possibilities, we provide ourselves with one of the best means of preventing our current moral and political theories from degenerating into uncritically accepted ideologies" (Skinner 1988: 286-87. Jämför med Taylors diskussion, 1989: 103-105).

9. Jämför med Farr (1989) där han menar att politisk handling i ett samhälle med stabil politisk ordning förutsätter en grundläggande överenskommelse om vad de olika politiska begreppen betyder och hur de används. Om identiteten definieras genom relationen till omvärlden, till de för samhället

bekräftande idéerna, kommer det att uppstå konflikt om det inte finns ett allmänt konsensus om innebörden och användandet av politiska (och sociala) begrepp.

10. Dessa tre grundläggande idéhistoriska strömningar som enligt Taylor kommit att forma den moderna identiteten, utgör del 2-4 i *Sources* s. 111-390.

11. Taylors urval av texter (bl.a. Platon, Augustinus, Descartes, Locke och Rousseau) och deras betydelse för utvecklingen av den moderna identiteten tycks förutsätta en homogen modern identitet. Annars vore kanske de specifikt nordiska erfarenheterna, exempelvis de isländska sagorna, viktigare att analysera för förståelsen av den nordiska kulturens uppfattning om självet och därmed för vår identitetsskapande process? Jag menar att den här kritiken är gällande även för Skinners arbeten.

12. Se Quentin Skinners artikel 'Who Are "We"?' *Ambiguities of the Modern Self*, där han är kritisk mot Taylors skildring av de samtida moraliska värdenas homogenitet (1991: 139-142).

13. Jämför med den diskussion som Alan Wolfe för i *The Human Difference* (1993: 113-116), om "the quest for meaning".

14. "The new highest good [hypergood] is not only erected as a standard by which other, ordinary goods are judged but often radically alters our view of their value, in some cases taking what was previously an ideal and branding it a temptation. Such was the fate of warrior heroic ethic in the hands of Plato, and later of Augustine, and later still in the eyes of the modern ethic of ordinary life" (Taylor 1989: 65).

15. Tankarna om relationen mellan individen och den språkliga kontexten är hämtade från Quentin Skinner 1978, Vol. I: xii-xiii.

16. Utan ett förhållningsätt som tar hänsyn till den omgivande kontextens både möjliggörande och begränsande karaktär, tenderar analysen att utmytna i en mycket traditionell beskrivning av verkligheten där möjligheten att lösa reella politiska problem är ringa. Ett problem som uppstår med både ett taylorskt och ett skinnerskt perspektiv är anspråket på någon form av "riktig" uttolkning av verkligheten. Det som går att rekon-

struera och finna i historien motsvaras av *reella* situationer och aktörer. Även om de som forskare är medvetna om sig själva som aktörer inom ett givet ramverk, ifrågasätter de inte sin egen analys i det perspektivet; ser inte begränsningen som sätts av den egna normgivande språkliga kontexten. Jag finner Taylors diskussion om skapandet av själv-uppfattningen som en medvetenhet om det epistemologiska problemet (1989: 109-198, avsnittet *Inwardness*). Skinner förefaller å sin sida att i *Foundations of Modern Political Thought* acceptera individen som ett rationellt och frigjort subjekt, vars agerande genom god kunskap är möjligt att återskapa.

I den här diskussionen utgör Foucault en viktig motvikt då han erkänner att hans analys ger en *skapad bild* av verkligheten, lika god som någon annan avbild. Foucault menar att vi i ett samhälle är "subjected to the production of truth through power and we cannot exercise power except through the production of truth... [I]n ours the relationship between power, right and truth is organised in a highly specific fashion. If I were to characterise... I would say that we are forced to produce the truth of power that our society demands, of which it has need, in order to function: we *must* speak the truth; we are constrained or condemned to confess or discover the truth... [W]e are also subjected to truth in the sense in which it is truth that makes the laws, that produces the right discourse... In the end we are judged, condemned, classified, determined in our undertakings, destined to a certain mode of living or dying, as a function of the true discourses which are the bearers of the specific effects of power" (1980: 93-94). Det är viktigt att se sin egen forskning som en del av (eller skapande av) ett nytt ramverk, inte en *slutgiltig sanning*. Vetenskapen tenderar annars att endast bli systemlegitimerande och det förhärskande ramverket befästs. Se även *The Archaeology of Knowledge* (1972).

17. Se exempelvis Rawls *A Theory of Justice* (1971). Men Taylors kritik skjuter kanske vid sidan av målet. Diskussionen i ursprungssituationen är rent procedural, men diskussionen som ledde oss *till* att acceptera

ursprungssituationen behöver nödvändigtvis inte vara det: "On the contrary, restricting reasoning in the original position to a purely procedural form is presented by Rawls as 'necessary for the maintenance of certain substantive goods – in particular, as reflecting our concern to respect the freedom and equality of all citizens'" (Mulhall & Swift: 123). I *Political Liberalism* menar också Rawls att: "Justice as fairness is not procedurally neutral. Clearly its principles of justice are substantive and express far more than procedural values, and so do its political conceptions of society and person, which are represented in the original position" (1993: 192). Den neutralitet Rawls förespråkar i *Political Liberalism* är snarare vad alla medborgare i ett samhälle kan acceptera som rättvisepincip, den gemensamma grunden, det alla kan enas om i ett "overlapping consensus" (1993: 192-195).

18. Anne Phillips menar att: "Part of the dissatisfaction with liberalism's treatment of difference is the feeling that toleration is a poor substitute for recognition. We only tolerate what we do not like or approve of (otherwise there is no need for toleration) and yet where difference is bound up with identity, this is hard for the tolerated to accept... Tolerance is perceived as non-egalitarian, resting in some way on a distinction between majority norms and minority deviance, and incorporating some implied preference for a particular way of life" (1994: 79).

19. Chantal Mouffe menar i sin artikel om Rawls, *Rawls: Political Philosophy without Politics*, att företrädet som ges åt det rätta framför det goda endast kan existera "within the context of a specific political association defined by an idea of the common good; except that in this case it must be understood in strictly political terms, as the political common good of a liberal democratic regime, that is, the principles of the liberal democratic regime qua political association – equality and liberty" (1993: 47). Taylors analys har som utgångspunkt de liberala värdena och Mouffe påvisar att det inte finns en motsägelse i ett komunitärt försvar av den politiska liberalismen.

20. MacIntyre menar att "the crucial moral opposition is between liberal individualism in some version or other and the Aristotelian tradition in some version or other. The differences between the two run very deep. They extend beyond ethics and morality to the understanding of human action, so that the rival conceptions of the social sciences, of their limits and possibilities, are intimately bound up with the antagonistic confrontation of these two alternative ways of viewing the human world... I was... laying the basis for arguments in favor of an alternative way of envisaging both the social sciences and society, one with which the Aristotelian tradition easily can be at home" (1985: 259).

21. Kymlicka menar i *Contemporary Political Philosophy* (1990) att det är jämlikhetstanken som förenar all politisk teori idag, där finns den minsta gemensamma nämnaren.

22. Se exempelvis Chantal Mouffes *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community* (1992) och *The Return of the Political* (1993).

23. Alan Gilbert hävdar i sin bok *Democratic Individuality* att hela den liberal-kommunitära debatten egentligen förs "within political liberalism, not outside it" (1990: 10).

24. Jämför med Lukes *Individualism* (1973: kapitel 7-9) och Udéhn *Methodological Individualism* (1987).

25. Iris Marion Young menar att rättvisa vore att på allvar betrakta individens, kulturens eller den specifika gruppens möjligheter att: (i) utveckla och utöva den egna förmågan; (ii) uttrycka sina erfarenheter; (iii) vara delaktig i beslut som bestämmer det egna handlandet och villkoren för handlandet (1990: 37). En demokratisk stat som inte klarar att bemöta politiska krav på erkännande av minoriteters individuella och kulturella identitet, riskerar att drabbas av konflikter och legitimitetskriser: frågan är om den kan bevara sin status som demokratisk nation.

Litteratur

- Dworkin, R, 1977. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth.
- Farr, J, 1989. 'Understanding conceptual change politically', i Ball, T, Farr, J & Hanson, R L (red) 1989. *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M, 1972. *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M, 1980. *Power/Knowledge*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Gilbert, A, 1990. *Democratic Individuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kymlicka, W, 1990. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Lukes, S, 1973. *Individualism*. Oxford: Basil Blackwell.
- MacIntyre, A, 1985. (2 ed) *After Virtue*. London: Duckworth.
- Mouffe, C, 1988. 'American Liberalism and its Critics: Rawls, Taylor, Sandel and Walzer', *Praxis International*, Vol 8, No. 2, July 1988.
- Mouffe, C (red) 1992. *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*. London: Verso.
- Mouffe, C, 1993. *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mulhall, S & Swift, A, 1992. 'Taylor: the Sources of the Liberal Self', i Mulhall, S & Swift, A, *Liberals & Communitarians*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Nozick, R, 1974. *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- Phillips, A, 1994. 'Dealing with Difference', *Constellations*, Vol. 1. No. 1. April 1994.
- Rawls, J, 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J, 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Sandel, M, 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q, 1978. *The Foundations of Modern Political Thought*. Vol 1-2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q, 1986. 'The Paradoxes of Political Liberty', i McMurrin, S M (red) 1986. *The Tanner Lectures on Human Values*. Cam-

- bridge: Cambridge University Press and Salt Lake City: University of Utah Press.
- Skinner, Q, 1988. 'A Reply to My Critics', i Tully, J (red) 1988. *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Skinner, Q, 1991. 'Who Are "We"? Ambiguities of the Modern Self', *Inquiry* (Symposium: Charles Taylor's *Sources of the Self*), Vol. 34, No. 2, June, 133-153.
- Taylor, C, 1985a. 'What is Human Agency?', i *Human Agency and Language: Philosophical Papers*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1985b. 'Theories of Meaning', i *Human Agency and Language: Philosophical Papers*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1985c. 'Atomism', i *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1989. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1991. *The Ethics of Authenticity*. London: Harvard University Press.
- Taylor, C & Guttmann, A (red) 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, C, 1992. 'The Politics of Recognition', i Taylor, C & Guttmann, A (red) 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Tully, J (red) 1988. *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Uddhammar, E (red) 1993. *Gemenskaparna: Charles Taylor, Michael Sandel, Alasdair MacIntyre, Charles Murray*. Stockholm: AB Timbro.
- Udén, L, 1987. *Methodological Individualism*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Wolfe, A, 1993. *The Human Difference: Animals, Computers and the Necessity of Social Science*. Berkeley: University of California Press.
- Young, I M, 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Översikter och meddelanden

Europeiska regioner – en preliminär forskningsöversikt

1. Problembild och tema

Det är ingen överdrift att tala om framväxten och utvecklingen av regioner som en av de mer framträdande politiska frågorna just nu. Över hela Europa har regionfrågan kommit att placeras mycket högt på den politiska dagordningen (Sharpe 1993:1-39). Detta faktum avspeglar sig också i ett växande forskningsintresse för regioner och regionutveckling (Magnusson 1993). Vi kan konstatera, med regionforskningen som underlag, att regionerna fått ökad betydelse i termer av mer makt och större resurser. Om nu enigheten i denna del varit stor så har inte förklaringsperspektiven och framtidsbedömningarna varit lika enhetliga. Regionernas stärkta roll har förklarats och diskuterats med något olikartade utgångspunkter.

En dominerande argumentationslinje i den aktuella diskussionen och forskningen har kommit att benämnas "tesen om Regionernas Europa". Denna innebär att nationalstatens betydelse minskar parallellt med att såväl den överstatliga som den regionala nivån får ökad betydelse. Den tilltagande internationaliseringen av det europeiska samhällslivet ses som den kanske viktigaste drivkraften bakom regionernas stärkta position. L J Sharpe karakteriserar tesen på följande sätt:

This future, so the prediction runs, will culminate in the regions becoming the dominant unit of government below the EC institutions, thus superseding the national states, which will gradually atrophy as the principle of subsidarity renders them obsolete. (Sharpe 1993:33-34)

Tesen om Regionernas Europa har dock mötts av invändningar på flertalet punkter. En del har exempelvis ifrågasatt om nationalstatens roll minskar, andra har satt frågetecken vid slutsatsen att det skulle vara internationaliseringen som utgjort den drivande kraften bakom regionaliseringen. Den brittiske samhällsforskaren Jeffrey Anderson har i en artikel sammanfattat kritiken med följande:

The image of strengthened regions breaking out of the orbit of weakened states with assistance of the EC is too simplistic, since it fails to take account of the broad array of constitutional arrangements and policymaking practices among the member states. (Anderson 1990:445)

Andersons slutsats delas av många andra bedömare som kommit att uttrycka sin skepsis mot tesen om Regionernas Europa. Oftast uttrycker dessa kritiker en mer sammansatt och komplicerad bild av regionernas framväxt och framtid (jfr Toonen 1992, Østerud 1992, Olsen 1992, Sharpe 1993:1-39, Page 1991). I forskningen om framtidens regioner existerar alltså en påtaglig spänning mellan de som hävdar tesen om Regionernas Europa kontra de som presenterar ett annorlunda synsätt. Denna grundkonflikt kommer i det följande att ges en fördjupad beskrivning och kan ses som ett övergripande tema i den fortsatta framställningen.

► Föreliggande översikt omfattar ett begränsat urval av forskning om offentligt auktoriserad regionutveckling. Jag har samlat forskningsmaterial om regionutveckling i Västeuropa och materialet omfattar relativt aktuell forskning, främst under perioden 1982-1993. Jag vill redan inledningsvis understryka översiktens preliminära karaktär. Forskningen om regioner och regionutveckling är mycket omfattande och denna översikt innehåller endast en

bråkdel. Huvudsyftet med översikten är därför inte att ge någon fullständig bild av den aktuella forskningen. Snarare bör syftet ses som heuristiskt, dvs att initiera en kritisk diskussion, att skapa idéer och att i någon mån ge uppslag till ny forskning inom området.

2. Teoretiska utgångspunkter

Det har ägnats förhållandevis mycken samhällsvetenskaplig energi åt att definiera begreppet region. Traditionellt har det varit geografer som ägnat mest intresse åt att definiera regioner (Ricknell 1976, Magnusson 1993: 11). I den renässans regionfrågan fått under de senaste åren har ett flertal forskare givit definitionsfrågan ett förnyat intresse. Ett stort antal begreppsöversikter har presenterats bara under de två senaste åren (jfr t.ex. Gidlund-Sörlin 1993, Veggeland 1992, Illeris 1992). I de flesta av dessa översikter intygas begreppets komplexitet och mångtydighet. Huvuddelen av de mer aktuella översikterna överensstämmer väl med den slutsats Lars Ricknell gjorde för snart tjugo år sedan:

Region hör till de begrepp om vars definition ingen samstämmighet tycks råda trots att termen ofta kommer till användning och av bruket att döma uppenbarligen betraktas som en viktig variabel i samhällsvetenskapliga studier. (Ricknell 1976, jfr även Elander 1978:88, Hogwood 1982:2)

Jag tror det är rimligt att betrakta regionbegreppet som ett i grunden omtvistat begrepp. Utan att på något sätt förringa värdet av de begreppsöversikter som gjorts tror jag dock att det nu vore poänglöst att ägna tid åt att diskutera definitionsfrågan ytterligare. Jag vill hävda, något preliminärt, att begreppsöversikterna och teoriutvecklingen runt regionfrågan istället skulle gagnas mer av att få prövas i fler och olikartade empiriska undersökningar.

Huvudintresset i denna översikt är att identifiera forskning om offentligt auktoriserade förändringar av regionerna i Västeuropa. Forskningslitteraturen är redan vid en ytlig betraktelse nära nog oöverskådlig. Antalet rapporter, artiklar och böcker runt regionfrågan

kan under det senaste decenniet räknas i tusental (se Magnusson 1993:5). Det är därför nödvändigt att precisera vilken forskning som är av intresse.

Jag har här valt att arbeta med en enkel modell som kan förknippas med samhällsvetenskaplig nätverksteori. Att studera regionutvecklingsfrågor med ett nätverksperspektiv är vanligt i forskningslitteraturen. Regionen befinner sig i ett sorts korsdrag, dels vertikalt mellan central och lokal nivå, dels horisontellt mellan olika sektors- eller organisationsintressen (jfr Beckman-Carling 1989:87ff, Johansson 1991:133ff). Jag kommer i denna översikt åt i huvudsak koncentrera intresset på den vertikala axeln, dvs relationerna mellan central och regional nivå, och endast indirekt på den horisontella axeln. Det innebär att översikten främst kommer att beröra frågor om hur centralstatlig och regional nivå arbetat med regionutveckling. Modellen kan beskrivas i en matris med två nivåer samt två dimensioner enligt nedan (se Anderson 1990, jfr även Scharpf 1978).

		Regional nivåns beroende av central nivå	
		Hög	Låg
Central nivåns beroende av regional nivå	Hög	1	2
	Låg	3	4

Figur 1. Beroendeförhållanden mellan central och regional nivå.

I fält 1 råder en situation där de båda nivåerna i hög grad är beroende av varandra. Det skulle också kunna uttryckas i termer av ömsesidighet mellan central och regional nivå. I fält 2 återfinns tesen om Regionernas Europa, dvs centralstaten är i hög grad beroende av regionerna medan regionerna nått en allt mera självständig position. Fält 3 är något av motsatsen. Här spelar centrum en helt avgörande roll för regionernas utveckling. I det sista fält 4 råder ett desintegrationsläge, dvs ett relativt oberoende mellan region och centralstat som leder till en upplösning av statsbildningen ifråga. En

huvuduppgift i artikeln blir att identifiera nätverksberoenden med denna modell som referensram.

3. Regionlandskap i förändring

En dominerande del i den studerade forskningslitteraturen om regionfrågan rör förändring. Litteraturen talar i detta avseenden ett enhetligt språk – de västeuropeiska regionerna är satta under stark förändringspress. Förändringarna beskrivs ofta i mycket drastiska ordalag. Det talas om att förändringarnas vindar blåser över Europa och att de gamla samhällskartorna inte längre är giltiga. Jag har valt att klassificera dessa förändringsperspektiv under tre rubriker:

- Regionernas globalisering
- Socioekonomiska förändringar samt
- Regionerna och det demokratiska underskottet

3.1 Regionernas globalisering

Det första, och kanske också dominerande, förändringsperspektivet utgår från begreppet internationalisering. Med internationalisering avses oftast "en samlingsbeteckning på processer som manifesterar sig i en framväxt av olika slags nätverk av kommunikation, transaktion och organisation över statsgränserna" (jfr Hansson-Stenelo 1990:7). Internationaliseringens betydelse för regionernas utveckling har varit föremål för åtskilliga analyser. Ivo Duchacek, amerikansk statsvetare, och en av de mera framträdande forskarna på detta område, diskuterar regionernas situation i ett globalt sammanhang. Duchacek menar att förhållanden som mänskliga under lång tid betraktat som 'näraliggande frågor' nu alltmer kommit att bli problem kopplade till globala eller kontinentala perspektiv. Och han konstaterar:

...thus, paradoxically, localism and regionalism are in the process of being globalized by the perceived or directly experienced effects, occurring far beyond the national boundaries, and affecting nations and their subnational

segments selectively and unevenly, from Chernobyl, Basle, the Arab oil embargo, acid rain and international terror to everyday fluctuations of prices and credits on the world markets. (Duchacek 1990:7)

Regionernas globalisering eller internationalisering har ofta kommit att analyseras som ett suveränitetsproblem. Den ovan citerade artikeln av Duchacek försågs med titeln "Perforated Sovereignities" vilket ganska drastiskt vill visa på att världens stater befinner sig i en situation där deras suveränitet är hotad eller rent av perforerad. Regionernas globalisering är visserligen bara en faktor i detta suveränitets-hot, men en i litteraturen viktig och också om-diskuterad faktor.

Tankeinnehållet i denna diskussion kan ungefärligen beskrivas med att vi under 1970- och 80-talen sett en markant decentraliseringsvåg i de flesta västeuropeiska stater. I många länder har regionerna fått del av dessa decentraliserade resurser. Den regionala samhällsnivån har dessutom kommit att reformeras i de flesta länder under de två senaste decennierna. Sammantaget har detta inneburit en försvagad inre suveränitet, dvs det är inte längre den centralstatliga nivån som har full kontroll över de inrikespolitiska frågorna (jfr Sharpe 1993:1-39, Goldsmith 1993). Parallellt med detta sker en internationaliseringsprocess. Staterna blir alltmer beroende av varandra och i denna utveckling är regionerna inblandade. Regionernas arbete internationaliseras eller globaliseras. Detta visar sig bl.a. i ett ökande gränsregionalt samarbete och i fler internationella kontakter. I litteraturen talas om en tilltagande mikro- eller paradiplomati, dvs regioner (och även kommuner) har skaffat sig ett internationellt kontaktnät och blivit något av nya diplomatiska aktörer i världspolitiken (Jerneck 1990 och 1993, Stenelo 1990 och 1993, Leonardi 1993, Goldsmith 1993). Även detta faktum leder till en försvagad suveränitet för den centralstatliga nivån i dess externa relationer. Utrikesdepartementen i olika stater tvingas nu dela den diplomatiska kompetensen med aktörer i bl.a. regionala och gränsöverskridande nätverk (Jönsson 1990). Suveräniteten perforeras.

Regionernas globalisering ligger naturligtvis nära tesen om Regionernas Europa. I Västeuropa har denna diskussion i hög grad kopplats till EU. Den nationalstatliga suveräniteten överläts då uppåt till europainivån och nedåt till regionerna.

3.2 Socioekonomiska förändringar

Ett andra förändringsperspektiv i forskningslitteraturen rör socioekonomiska förändringar. Oftast beskrivs dessa i ett ganska långt tidsperspektiv och ofta finns det en regionalpolitisk klangbotten i analyserna. Det socioekonomiska förändringsperspektivet analyseras utifrån en förändrad näringslivs-, yrkes- och befolkningsstruktur. Detta har i sin tur skapat omvandlingsproblem i olika branscher, arbetslöshet och regionala spänningar.

Utgångspunkten i analyserna är att just regionerna fått spela en viktig roll i de olika staternas regional- och näringslivspolitik. Över hela Västeuropa har det skett en omvandling av regional- och näringslivspolitik från en centralstatligt dirigerad politik till en decentraliserad verksamhet där regionerna fått en viktig roll. Regionalpolitisk planering och olika typer av offentligt lokalisering- och näringslivsstöd etablerades under efterkrigsperioden i de flesta europeiska stater. Ett viktigt led i regionalpolitiken blev att avgränsa regioner och skapa geografiska stödområden. Regionalpolitiken bedrevs därför inledningsvis med den centralstatliga nivån som dirigent och syftet var att skapa nationell utjämning av resurser mellan regionerna. Denna politik kom dock att ifrågasättas alltmer under 1970- och 80-talen. I takt med att industrisamhällena förändrades, bl.a. på grund av strukturomvandlingar i klassiska basindustrier, förändrades också den politiska instrumenteringen. Det blev regionerna själva som tog hand om regionalpolitiken och en delvis ny medelsarsenal etablerades. Huvudintresset riktades nu bort från de nationella utjämningsmålen till förmån för inom-regionala mål, t.ex. att stärka en regions kompetens- och teknikinivå samt att utjämna de geografiska skillnaderna inom varje region. Regionernas egna förutsättningar

ställdes i centrum och regionerna fick med detta också en stärkt resurssituation (ett urval av antologier på området är Clout 1987, NordRefo 1990:2, Rodwin-Sazanami 1991, Lundquist-Persson 1993, se också Oscarsson 1988, Johansson 1991).

Det socioekonomiska förändringsperspektivet innehåller en uttalad inom-nationell orientering. I den forskningslitteratur som behandlat framförallt Frankrikes och Italiens regionutvecklingsreformer har det socioekonomiska perspektivet dominerat. Framväxten av nya och stärkta regioner har i hög grad betingats av socioekonomiska förändringar kombinerat med en fortlöpande decentralisering av dessa länders regional- och näringspolitik. Situationen är snarlik i länder som Sverige, Storbritannien och Norge, men med den skillnaden att dessa ännu inte genomfört några mer genomgripande regionreformer (se t.ex. om Italien, Russel 1987, Putnam 1993, Leonardi 1993, Cassese-Torchia 1993, om Frankrike, Clout 1987, Mazey 1993, om Storbritannien, Sharpe 1993:247-290, om Norge, Hansen 1993, om Sverige, Johansson 1991). I detta förklaringsperspektiv blir tesen om Regionernas Europa ej så framträdande. Regionutvecklingen sker alltså på grundval av inom-nationell omgruppering och det är inte självklart att den centralstatliga eller nationella nivån tappar makt.

3.3 Regionerna och det demokratiska underskottet

Det tredje förändringsperspektivet fokuserar intresset runt regionernas demokratiska uppbyggnad. I forskningslitteraturen finns en underström av analyser och resonemang kring hur folkstyrelsefrågorna och den demokratiska styrningen ska se ut. Ett gemensamt tema i diskussionen handlar om uppkomsten av ett demokratiskt underskott. Det går att urskilja i huvudsak två tankeriktningar i denna diskussion. Den första tar fasta på den ökande decentraliseringen av resurser och befogenheter till regionerna. Huvudpoängen är här att decentraliseringen inte följts av en motsvarande utveckling av den demokratiska styrningen i regionerna. I min egen studie av svensk regio-

nalpolitik är ett av resultaten att den nya och decentraliserade regionalpolitiken inte följts av fungerande demokratiska instrument:

Vår studie visar också att det råder en partipolitisk vilshenhet vad gäller den nya och decentraliserade regionalpolitiken. Vem utövar den partipolitiska styrningen över t.ex. forskarbyar eller riskkapitalbolag? Vilken roll ska politikerna spela och vilka grundläggande demokratinormer ska gälla? (Johansson 1991:203)

Denna diskussion förs också i andra västeuropeiska stater. Regionernas nätverksresurser har i olika avseenden stärkts, men ett demokratiskt underskott har då uppstått i detta att regionernas demokratiska förankring eller styrning blivit eftersatt.

Den andra tankeriktningen vad gäller det demokratiska underskottet tar fasta på nationalstaternas sviktande suveränitet. Lars-Göran Stenelo identifierar ett politiskt dilemma som består i att nationalstaterna förlorar demokratiska värden i takt med att politiska beslut förs till överstatliga organisationer. En huvudfråga blir därför: Hur bevarar en nationalstat sin politiska autonomi i sådan grad att det förblir meningsfullt att tala om ett reellt folkstyre? En av de möjligheter Stenelo diskuterar är att fördjupa och utveckla den regionala eller lokala nivåns demokrativärden. Om nu den svenska modellen i dess nationella tappning förlorat

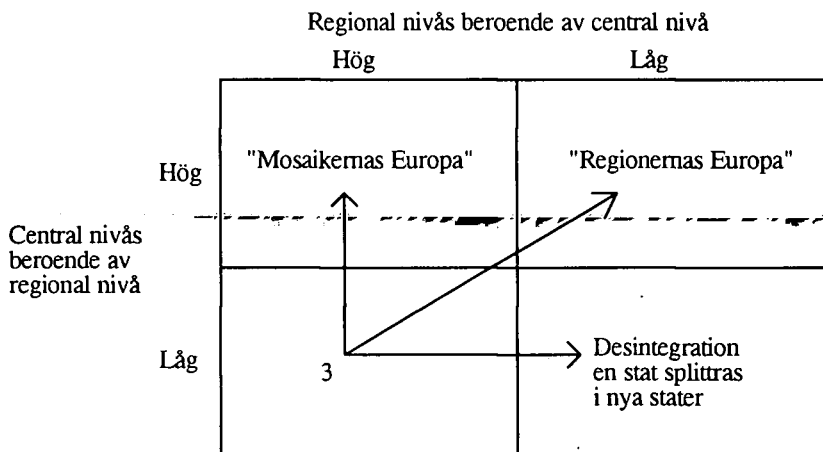
sin ställning vore det kanske möjligt att kompensera detta genom att bygga upp regionala "filialmodeller" (jfr här Stenelo 1990 och 1993).

Diskussionen om det demokratiska underskottet, i sina båda varianter, talar för en förändringsriktning mot nya och utvecklade former för demokratisk styrning i regionerna. I de flesta västeuropeiska stater är denna fråga också placerad mycket högt på den politiska dagordningen.

Genomgången så långt visar på betydande förändringar i den regionala strukturen i flertalet västeuropeiska länder. Trenden heter decentralisering och regionalisering. Om vi nyttjar nätverksteorin kan sägas att regionernas resurser stärks i de flesta avseenden. Detta gäller ekonomiskt och kompetensmässigt. Vad som dock också står klart är att denna trend inte följts av en motsvarande utveckling av regionernas demokratiska kvaliteter. Många bedömare talar därför om att ett demokratiskt underskott uppstått.

4. Regionlandskapens nätverk

Om vi återknyter diskussionen till figur 1, och relationerna mellan central och regional nivå, kan vi konstatera att de västeuropeiska staterna rört sig i riktning bort från fält nr 3. Central

Figur 2. Regionernas eller Mosaikernas Europa.

nivås beroende av regional nivå har med all säkerhet inte minskat under de senaste decennierna. I frågan om vilken riktning beroendeförhållandet strävat mot är dock-säkerheten mindre. Vi kan i princip tänka oss tre rörelseriktningar, vilket framgår av figur 2.

Jag kommer i detta avsnitt att fördjupa diskussionen kring två tankekonstruktioner benämnda "Regionernas Europa" respektive "Mosaikernas Europa" (mosaikerna som metafor utnyttjas relativt ofta, se t.ex. Veggeland 1992, Illeris 1993). Desintegrationsläget, dvs att en stat riskerar att lösas upp i två eller flera nya stater, kommer att lämnas därhän då detta främst varit aktuellt i den östeuropeiska utvecklingen.

Det är värt att understryka att den följande analysen görs som en tolkning av den studerade regionforskningen i två huvudriktningar – Mosaikernas och Regionernas Europa. Dylika tudelningar är behäftade med många problem och det kan därför vara på sin plats att påtala en god devis som säger att "där dikotomierna tar vid, slutar verkligheten". Det innebär att jag gör en renodling och en egen tolkning av ett förhållandevis brett forskningsmaterial.

Regionernas Europa innebär att nationalstaterna förlorar sin roll parallellt med att regionerna och överstatliga organ stärker sin ställning. Tankeriktningen Mosaikernas Europa hävdar istället att det inte är möjligt att urskilja en sådan dominerande trend för regionernas utveckling. Relationerna såväl mellan central och regional nivå som mellan regional och internationell nivå ser olikartade ut i olika politiska system. Det är ett komplicerat mönster där bl.a. historiska traditioner, ekonomisk utveckling och politisk organisering leder till olikartade regionala förutsättningar (Illeris 1993). Jag kommer i det följande att fördjupa diskussionen runt de två tankekonstruktionerna i ett antal teman som kan spåras i den studerade regionforskningen. Det är tre teman där de två tankekonstruktionerna kontrasteras mot varandra:

- Konflikt kontra samordning
- Princip kontra kontext
- Banan kontra mosaik

4.1 Konflikt kontra samordning

I tesen om Regionernas Europa tecknas relationen mellan regional och central nivå i konflikttermer. Det är inte ovanligt att i forskningslitteraturen då och då träffa på uttrycket 'the regional front', dvs att regionerna skaffat sig en allt starkare ställning och att detta delvis skett i konflikt med nationalstatsnivån (Keating 1993, Leonardi-Nanetti 1990). Den regionala fronten har med störst tydlighet hävdats i stater som Italien, Spanien, Belgien, Tyskland och Storbritannien (i det sistnämnda fallet då främst gällande Skottland och Wales). I dessa stater finns något olikartade grundvalar för regionernas ställning visavi centralstatsnivån, men karakteristiska samlingsbegrepp är här exempelvis separatism, federalism och regionalism (för exempel se Magnusson 1993:4ff). Det är också relativt vanligt att en konfliktrelation tecknas mellan centralstatlig nivå och olika gränsregionala verksamheter. Företrädare för det gränsregionala intresset kritiserar centralstaten för att på olika sätt snarare stjälpas än främja det gränsregionala arbetet (Hjern 1992 talar i en analys av gränsregionala samarbetsformer i Norden om "nationalstatens ökande irrelevans"). I detta ligger också en tradition och en teoribildning runt att försöka hävda en regional själv tillit. Regionen ses här som ett ideal, ibland en som en utopi, vad gäller att forma och främja närproduktion, bibehålla ekologisk balans och kulturell gemenskap. Ofta tecknas den centralstatliga nivån som ett hot mot detta ideal (Elander 1978:36ff, Gidlund-Sörlin 1993:173-192).

I detta konfliktperspektiv uppfattas nätverksresurserna som begränsade och relationerna mellan central och regional nivå kan tecknas som ett vertikalt nollsummespel. I tankekonstruktionen får relationen mellan central och regional nivå ett inslag av kamp. Den centralstatliga strategin blir att försöka kontrollera resursfördelningen på ett sådant sätt att ett beroendeförhållande gentemot regionerna upprätthålls. Regionernas motstrategi blir att försöka bygga upp en egen resursbas vid sidan av detta vertikala nollsummespel. Detta kan då ske horisontellt, dels genom utbyte med andra

aktörer i de regionala nätverken, dels genom att regionerna söker sig utomlands i skilda gränsregionala samarbetsprojekt. Regionernas möjligheter i dessa avseenden anses ha ökat i takt med att det skett en decentralisering inom-nationellt samt att internationaliseringen öppnat vägen för gränsöverskridanden av olika slag. Centralstatsnivån har däremot i enlighet med tankekonstruktionen fått försämrade odds i resursspelet.

I den andra tankekonstruktionen, Mosaikernas Europa, är det istället samordningen eller ömsesidigheten mellan central och regional nivå som framträder tydligast. Utgångspunkten är att såväl centralstatlig som regional nivå är utsatt för en omfattande yttre press, framför allt beroende på osäkerheten i den internationaliserade ekonomin. Det blir då en strategisk uppgift, både för central och regional nivå, att hitta en samordnad politik för att kontrollera förändringsprocesserna (Toonen 1992, Sharpe 1993:1-39, Stenelo 1990 diskuterar detta i termer av nationell kraftsamling). Det skulle då, för att åter nyttja spelteoretiska termer, råda ett plussummespel, dvs både central och regional nivå gagnas av samverkan. Det påpekas i litteraturen att nationalstaten även framledes kommer att vara huvudaktör på den överstatliga nivån (Sharpe 1993:35, Østerud 1992, Olsen 1992). Inom EU-systemet står sig nationalstatsnivån stark och en vanlig uppfattning är här att nationalstaten spelar en viktig roll som förhandlingssamordnare mellan regional och överstatlig nivå. Regionerna, å sin sida, utgör viktiga länkar för att hålla samman och främja regionala och lokala nätverk. Detta ses i sin tur av den centrala nivån som en viktig komponent i den samordnade politiken (Anderson 1990).

4.2 Princip kontra kontext

Det ligger i de två tankekonstruktionernas karaktär en grundläggande skillnad i deras respektive problemuppfattning. Regionernas Europa innefattar en mer principiellt orienterad problemsyn. Här finns ett inslag av idéhistoriska och ideologiskt färgade analyser. Regionernas utveckling och framtid ses i ett hi-

storiskt sammanhang och i en specifik idékontext, oftast kretsande kring regionalismbegreppet (med regionalism avses oftast olika former av ideologisering av regionbegreppet, jfr Gidlund-Sörlin 1993:169, Elander 1978:33-49, Keating 1985). Här finns också ett inslag av demokratiteoretiskt eller konstitutionellt tänkande. Beskrivningar och diskussioner av begrepp som federalism och autonomi är vanligt förekommande (Michelmans-Soldatos 1990, Page 1991, Gidlund 1993). Det går också att i tankekonstruktionen finna ett relativt stort intresse för frågor rörande regional identitet. Frågan om en regional identitet handlar om betydelsen av en gemensam kultur och en upplevd, eller imaginär, gemenskap inom en region (Johansson m.fl. 1992, Gidlund-Sörlin 1993:169ff). I de nordiska länderna anses en sådan identitet saknas, vilket inneburit svårigheter att etablera en stark regional nivå.

Jag tror att denna principiella problemsyn också givit regionforskningen en normativ tendens. Forskningen innehåller en grundläggande oklarhet vad gäller dess normativa respektive empiriska innehåll. Normativa slutsatser blandas på ett osystematiskt sätt med empiriska utsagor. Texterna innefattar en sorts normativ entusiasm över det nya och europeiska regionprojektet (Sörlin 1992:3). I detta ligger ett problem för regionforskningen och jag kommer att fördjupa diskussionen i denna del i det följande slutavsnittet.

I tankekonstruktionen Mosaikernas Europa framträder istället en mer pragmatisk eller kontextuell problemsyn. Ofta betonas att regionernas ställning påverkas av olika faktorer i olika länder. Det går inte att se några generella utvecklingsdrag. Det är situationen, den politiska saksfrågan och det politiska systemet som utgör de avgörande faktorerna. Framväxten av exempelvis EU får högst olikartade regionala effekter i olika länder. I Mosaikernas Europa är det pragmatiskt färgade begrepp som t.ex. effektivitet, decentralisering, förhandlingar och sektorssamordning som står i analysens centrum. Det normativa elementet blir därmed också svagt och frågan om vilken

roll regionerna bör ha i framtiden lyser i stort med sin frånvaro.

4.3 Banan kontra mosaik

Det finns något olikartade synsätt vad gäller regionernas ekonomiska eller näringsgeografiska funktioner. I tankekonstruktionen Regionernas Europa ses regionerna som strategiska enheter för ekonomisk tillväxt, kompetensutveckling och som en viktig mötesplats för idéer och människor. Regionernas roll ligger i deras starka ställning utåt, dvs att tillsammans med andra grannregioner bygga nätverk som förmår fungera som ekonomisk och teknologisk motor gentemot andra motsvarande regionområden. Det är ett sådant synsätt som i mycket präglat exempelvis storstadsutredningarna i Sverige. Kanske kan sägas att det allra tydligast kommit till uttryck i den utvecklingstanke som presenterats för Malmö och Sydsverige. Här ses skåne-regionen som en del av en tillväxtkorridor med kontaktpunkter söderut till Köpenhamn och Hamburg. Förebilden finns i liknande korridorer eller europabananer på kontinenten. Det finns i sammanhanget en tydlig koppling till teorier om s.k. tillväxtpoler, dvs att dessa regioner utgör zoner med stark ekonomisk tillväxt som då också kan spridas inåt eller till områden som befinner sig i ett mer perifert läge (litteraturen är omfattande, se t.ex. Andersson 1985, Andersson 1989, Veggeland 1992, Jerneck 1993: 252f, Beckman-Lenntorp 1990, Linzie-Boman 1991, Lundquist-Persson 1993).

I tankeriktningen Mosaikernas Europa avvisas denna koncentrationsmodell. Istället hävdas en mer mångfacetterad näringsstruktur där regionerna inom sig representerar mycket olikartade befolknings-, kompetens- och produktionsmönster. Norralv Veggeland karakteriserar mosaikmodellen med att den bygger på en kombination av en växande tjänstesektor, på flexibla och flyttbara produktionsenheter samt på horisontell integration av näringslivet i en region (Veggeland 1992:53).

Sammantaget innebär mosaiken en betydligt mer komplicerad och svårtolkad regional verklighet jämfört med koncentrationsmodel-

len. Den regionala strategin blir också annorlunda i att den riktar sig inåt som en förmedlande länk och samordnare av skilda aktiviteter i regionen. En strategisk uppgift för regionerna blir därför att fungera som kontaktsamordnare, förhandlare och resursfördelare både i relationen med central nivå, men också horisontellt visavi privata företag, kommuner och organisationer. I forskningslitteraturen finns en underström av analyser där just denna samordningsroll betonas. Den nederländske förvaltningsforskaren Theo Toonen tillhör en av dem och han hävdar att regionerna står inför ett antal viktiga utmaningar. Toonen menar dock att det inte i första hand går att hitta generella modeller, typ Regionernas Europa. Istället bör varje land och varje region utveckla sina egna, specifika, arbetsmodeller. Detta därför att den regionala strukturen är komplicerad. Det finns olika intressen, olika historiska traditioner och olika socioekonomiska förutsättningar i olika länder. Regionernas roll blir därmed att fungera som en samordnare eller förhandlare med uppdrag att arbeta flexibelt och med öppenhet i den sammansatta situation som råder (Toonen 1992, jfr även Anderson 1990, Beckman-Carling 1989). Toonen hävdar att framtidens regioner måste kunna arbeta med mycket motsägelsefulla uppdrag. Regionerna bör kunna hantera både öppenhet och konfidentialitet, både samförstånd och konflikt, både marknadsmodeller och myndighetsutövning samt både lekmannainflytande och professionalism. Regionernas legitimitet blir därmed en strategisk fråga och Toonen menar att det är viktigt för regionerna att utveckla en demokratisk öppenhet i rollen som samordnare, förhandlare och övervakare (Toonen 1993:146).

Liknande slutsatser, grundade i den italienska kontexten, görs av regionforskarna Robert Leonardo och Shari Garmise i en rapport till EU-kommissionen. Leonardo-Garmise ser en strategisk nätverksroll för de nya Västeuropeiska regionerna. Det handlar om regionernas förmåga att bygga nätverk, att utvinna mer resurser och att skapa förhandlingsmiljöer som är anpassade efter varje regions specifika för-

utsättningar (Leonardo-Garmise 1993, jfr även Putnam 1993).

Sammanfattningsvis kan tankekonstruktionen Mosaikernas Europa sägas spela sin roll inåt som samordnare av alltmer komplicerade nätverk eller mosaiker. I den andra tankekonstruktionen hävdas en regional roll utåt, som en del i en regionbanan i ett integrerat Europa. I detta ligger också en skillnad i att Regionernas Europa till stor del kommit att handla om utvecklingen inom EU och den internationalsierade marknaden. I Mosaikernas Europa framstår mer inom-nationella faktorer som viktigare. Den regionala utmaningen består här i att hitta länder- eller regionspecifika strategier i en föränderlig omvärld.

5. Slutsatser

I en ofta citerad passage ur James Bryce's "presidential adress" till den amerikanska statsvetarassociationen 1908 påtalas

the need to study working institutions rather than abstract concepts (Jordan 1990:473)

Jag tror att omdömet har relevans för den aktuella regionforskningen. Den dominerande delen av forskningen har arbetat med begreppsanalys, den har ofta arbetat med idéhistoriska frågor, den har i allmänna termer diskuterat horisontella nätverk, den har ägnat sig åt principiella analyser av gränsregionala fenomen och den har ägnat ett stort allmänintresse åt EU-integrationen. Jag vill också våga påstå att forskningen innehåller ett, ofta outtalat, normativt inslag. Tesen om Regionernas Europa bär på ett visionärt tänkande om en önskvärd regional utveckling som delvis kommit att anammas av regionforskarna. Den viktiga gaste slutsatsen av översikten är att det i hög grad saknas mer konkreta undersökningar på temat "regioner i arbete". Jag ska avslutningsvis diskutera regionforskningens innehåll i tre kategorier; empiriska, normativa och preskriptiva problemformuleringar. Empiriskt orienterad forskning ägnar sitt intresse åt att beskriva respektive förklara olika samhällsfenomen. Den normativa forskningen ägnar sig

åt tänkta samhällstillstånd eller hur samhället bör vara beskaffat. Den preskriptiva samhällsforskningen är receptutskrivande, dvs den anger hur ett givet reformarbete ska bedrivas. Den preskriptiva forskningen innehåller därmed en sammanvägning av empiriska och normativa ansatser (Lundquist 1993:58ff).

Den empiriska regionforskningen kan delas upp i tre huvudtyper. Den första kategorin är olika former av begreppsöversikter. Det empiriska innehållet består här i tidigare forskning och tidigare försök att definiera regionbegreppet. Jag har i kapitel 2 kommenterat dessa översikter och kan konstatera att de lämnat både värdefulla och nödvändiga bidrag till teoriutvecklingen på området. Det är dock svårt att se några enhetliga slutsatser. Regionbegreppet kommer sannolikt att förbli ett i grunden omtvistat begrepp.

I den andra huvudtypen görs enkla beskrivningar av regionnivån i olika länder. En vanlig form är här antologin, dvs att forskare från skilda länder beskriver sitt respektive lands regionsystem i en samlad volym. (I denna översikt utgörs denna antologityp av Sharpe 1993, Leonardi 1993, Bennet 1989, Michelmann-Soldatos 1990, Clout 1987, Keating-Jones 1985.) Dylika antologier brukar fördes med ett syntetiserande inlednings- eller avslutningskapitel, men i övrigt saknas systematiska jämförelser länderna emellan. Detta ger en empirisk forskning väsentligen utan inslag av förklaringsperspektiv. Antologiforskningen är visserligen värdefull som faktaunderlag, men det är svårt att dra generella slutsatser av dess resultat.

Den tredje huvudtypen av empirisk regionforskning är djupstudier av enstaka regioner. Beroende på hur regionbegreppet definieras återfinns här studier av storstadsregioner, gränsregioner och mer ordinära administrativa regioner. (I denna studie kan Östhol 1993, Jerneck 1993, Leonardi-Nanetti 1990, Hjern 1990 samt Keating-Rhodes 1982 räknas till denna kategori.) Forskningsintresset måste betecknas som svagt och förefaller främst ha kommit att riktas mot nyare fenomen som just storstadsregioner och gränsregioner. Förklaringsambitionerna i denna forskning är betyd-

ligt större än i antologiforskningen. Det bör dock påpekas att det är oftast är frågan om djupstudier av endast en region och sammanvägningar av flera regioner är sällsynta.

Den empiriskt grundade forskningen ger sammantaget en något fragmentarisk bild. Begreppsöversikterna stannar vid själva definitionsfrågan och finns sällsynt representerad som operationaliseringar i andra typer av regionforskning. Analyserna av regionernas utveckling, både vad gäller antologiformen och djupstudien, görs alltför osystematiskt och utan att relateras till varandra. Det är svårt att få fram generella utvecklingsdrag och förklaringsambitionerna är förhållandevis små. Det saknas med andra ord sammanhållna och systematiskt gjorda komparationer. Här ligger naturligtvis ett stort forskningsfält inför framtiden. Behovet av komparativ forskning är stort vad avser konkreta ting som nätverksrelationer, aktörsintressen, förhandlingsmiljöer etc.

Det är väldigt svårt att hitta någon renodlat *normativ forskning* om regioner och regionutveckling. Däremot finns det forskning som har normativa drag eller som blandar empiriska och normativa formuleringar. Hit räknar jag den stora mängden av idéhistoriska analyser kring regioner och regionalism. Det finns här en orientering mot ideologiska, demokratiteoretiska och kulturella frågor som givit denna forskning en normativ grundton. Idéhistorikern Sverker Sörlin har träffande illustrerat problemet på följande sätt:

”Många bedömare – forskare, debattörer och politiska aktörer – har från olika infallsvinklar tyckt sig se att regionernas betydelse är i växande. I dessa bedömningar finns, synes det mig, en blandning av analys, önsketänkande och egenintressen, delvis beroende på vem som gör bedömningen.” (Sörlin 1992:3)

En annan typ av regionforskning med ett normativt drag utgörs av den litteratur som betraktar regionfrågan som en viktig del i integrationsarbetet inom EU. Ett illustrerande exempel utgörs av den EU-finansierade forskningen under ledning av regionforskarna Ro-

bert Leonardi och Rafaella Nanetti. I ett antal rapporter undersöks den europeiska enhetsaktens effekter på regionerna. Situationen analyseras i termer av ”pre-1992” och ”post-1992” som om regionerna med 1992 gick in i ett kvalitativt annorlunda skede (Leonardi-Nanetti 1990). Här ligger också implicit ett normativt ställningstagande runt regionernas roll i det integrerade Europa. Forskningen tar ställning för tesen om Regionernas Europa på ett normativt sätt. Det presenteras egentligen inga andra alternativ för regionutveckling än anpassning till EU.

Det råder ändock ett stort behov av att utveckla den normativa regionforskningen. Huvuduppgiften blir att mer uttalat och systematiskt än hitills utveckla normativa forskningsinsatser. Ett tänkbart forskningsområde, som antytts ovan, skulle kunna handla om folkstyrelsefrågorna och hur regionernas demokratiska uppbyggnad bör se ut.

Någon *preskriptiv regionforskning* finns i egentlig mening knappast. Möjligen kan delar av den s.k. bananforskningen föras hit. Teorier om tillväxtpoler och storstädernas roll som motorer i näringslivsutvecklingen etc innefattar i en del fall receptutskrivning och policyrekommendationer (Andersson 1989, jfr även Beckman-Lenntorp som gjort en kritisk genomlysning av preskriptiva analyser av Sydsveteriges regionala framtid). Det kan dock diskuteras i vad mån denna forskning medvetet byggt sina antaganden på både empiriska och normativa grunder. Den danske geografen Sven Illeris har kritiserat bananforskningens antaganden på just denna punkt. Han hävdar att det finns ett svagt empiriskt stöd för en generell strategi i linje med bananmodellen (Illeris 1993).

Det vore av stort intresse om regionforskningen utvecklade en preskriptiv ådra, där både empiriska och normativa slutsatser kunde få syntetiseras. Hur reformarbetet med framtidens regioner ska bedrivas borde vara en viktig fråga även för forskarna. Ett specifikt forskningsfält eller tema skulle kunna handla om ”försöksverksamhetens problem”. I svensk regiondebatt är flertalet aktörer uppenbarligen intresserade av att reformera regio-

nera via försöksverksamhet (se här t.ex. regionberedningens direktiv Dir 1992:86:7). Det har i en rad länder utvecklat en ökande mängd försöksordningar vid genomförande av politiska reformer, t.ex. frikommunförsök eller försök med personvalssystem (Hagen-Rose 1989). En forskningsuppgift borde här kunna vara att mer systematiskt studera försöksverksamhet som politisk strategi.

6. Slutkommentar

Min preliminära genomgång av regionforskningen visar en uppenbar brist på analyser på temat "regioner i arbete". Kunskapsläget om hur regioner fungerar och utvecklas på mikroplanet är bristfälliga. Det talas i allmänna ordalag om utvecklingen av gränsregionala projekt, att regionerna påverkas av EU-integrationen och att regionerna arbetar med fundamentalt olikartade nätverksrelationer idag jämfört med tidigare. Det talas därför också om behovet av förändring av regionernas storlek och av dess organisation. Men faktum kvarstår, vi har ett svagt kunskapsunderlag för dessa påståenden. De fåtaliga detaljstudier av regioner i arbete som gjorts visar ofta på en mer-mångfacetterad bild än vad huvudströmmen av regionforskning målar upp. Med detta är dock inte sagt att den dominerande strömmen av regionforskning skulle vara undermålig. Det jag efterlyser är fler och kompletterande studier av konkreta regionutvecklingsprocesser.

Jörgen Johansson

Litteratur

- Anderson, J, 1990, Skeptical reflections of a Europe of the regions: Britain, West Germany, and the European Regional Development Fund, *Jnl of Public Policy*, 10, 417-447.
- Andersson, Å E, 1985, *Kreativitet, Storstadens framtid*, Prisma, Stockholm.
- Andersson, Å E, 1989, *Sydsvensk framtid*, Moraberg Förlag, Stockholm.
- Beckman, B – Carling, A, 1989, *Förhandlingsekonomi i regionalpolitiken*, Ds 1989:28, Arbetsmarknadsdepartementet.
- Beckman, B-Lenntorp, B, 1990, *Bilden av Malmöhus län – storstadsregion på väg*, Rapport 2/90, Regionalekonomiska enheten, Länsstyrelsen i Malmöhus län.
- Bennet, R, 1989, *Territory and Administration in Europe*, Pinter publishers, London and New York.
- Cassese, S – Torchia, L, 1993, *The Meso Level in Italy*, i Sharpe, L J (ed) *The Rise of Meso Government in Europe*, Sage Publ, London.
- Clout, H D (ed), 1987, *Regional Development in Western Europe*, 3 rd edition, D Fulton Publishers, London.
- Dir 1992:86, *Kommittédirektiv, En regionberedning*, Civildepartementet 1992.
- Duchacek, I D, 1990, Perforated Sovereignities: Towards a Typology of New Actors in International Relations, i Michelmann, HJ – Soldatos, P (eds) *Federalism and International Relations*, Clarendon Press, Oxford.
- Elander, I, 1978, *Det nödvändiga och det önskvärda*, Arkiv, Kristianstad.
- Gidlund, J, 1993, *Den nya politiska konserten*, Liber-Hermods, Malmö.
- Gidlund, J – Sörlin, S, 1993, *Det europeiska kalejdoskopet*, SNS-förlag, Stockholm.
- Goldsmith, M, 1993, The Europeanisation of Local Government, *Urban Studies*, Nos 4/5 1993, 683-699.
- Hagen, T – Rose, L, 1989, Learning by Doing?, Experimental Programmes as a Tool for Public Policy Formation in Norway, *Scandinavian Housing & Planning Research* 6:, 17-30.
- Hansen, T, 1993, Intermediate-Level Reforms and the Development of the Norwegian Welfare State, i Sharpe, J (ed) *The Rise of the Meso Government in Europe*, Sage Publ. London..
- Hansson, G – Stenelo, L-G (red), 1990, *Makt och internationalisering*, Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Henning, R – Liljenäs, I, 1992, Regioner som begrepp, i SOU 1992:64, *Usikt mot framtidens regioner*.
- Hjern, B, 1990, "1992" och Nordens regionalpolitiska gränsregioner, Arbetsrapport från Cerum, CWP 1990:2, Umeå.
- Hogwood, B C, 1982, Introduction, i Hogwood, B C – Keating, M (eds), *Regional Government in England*, Clarendon, Oxford.
- Hogwood, B C – Keating, M, 1982, (eds) *Regional Government in England*, Clarendon, Oxford.

- Illeris, S, 1992, Urban and Regional Development in Western Europe in the 1990s, *Scandinavian Housing and Planning Research*, vol 9, nr 4.
- Illeris, S, 1993, An Inductive Theory of Regional Development, *Papers in Regional Science*, vol 72, nr 2.
- Jerneck, M, 1990, Internationalisering och svensk partidiplomati, i Hansson, G – Stenelo, L-G (red), *Makt och internationalisering*, Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Jerneck, M, 1993, Malmö – porten till kontinenten? – i Stenelo, L-G – Norrving, B (red), *Lokal makt*, Lund University Press, Lund.
- Johansson, J, 1991, *Offentligt och privat i regionalpolitiken*, Lund Political Studies 69.
- Johansson, R m.fl., 1992, Territorialstaten i kris? Integration och uppsplittring i Europa, i Tägil, S (red), 1992, *Europa. Historiens återkomst*, Gidlunds, Heddemora.
- Jordan, G, 1990, Policy Community Realism versus 'New' Institutionalism Ambiguity, *Political Studies*, vol 28, nr 3.
- Jönsson, C, 1990, Den transnationella maktens metaforer: Biljard, schack, teater eller spindelnät, i Hansson, G – Stenelo, L-G (red), *Makt och internationalisering*, Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Keating, M, 1985, Introduction, i Keating, M – Jones, B (eds) 1985, *Regions in the European Community*, Clarendon Press, Oxford.
- Keating, M, 1993, The Continental Meso: Regions in the European Community, i Sharpe, L J (ed) *The Rise of Meso Government in Europe*, Sage Publ., London.
- Keating, M – Jones, B (eds), 1985, *Regions in the European Community*, Clarendon Press, Oxford.
- Keating, M – Rhodes, 1982, The Status of Regional Government: An Analysis of the West Midlands, i Hogwood, B C – Keating, M (eds) *Regional Government in England*, Clarendon Press, Oxford.
- Leonardi, R (ed), 1993, *The Regions and the European Community, The Regional Response to the Single Market in the Underdeveloped Areas*, Frank Cass, London.
- Leonardi, R – Nanetti, R Y (eds), 1990, *The Regions and European Integration*, Pinter, London.
- Linzie, J – Boman, D, 1991, *Mälardalen i ett gränslöst Europa*, Regionplane- och trafikkontoret, Sthlms läns landsting.
- Lundquist, L, 1993, *Det vetenskapliga studiet av politik*, Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist, L – Persson, L O (eds), 1993, *Visions and Strategies in European Integration, A North European Perspective*, Springer-Verlag, Berlin.
- Magnusson, H, 1993, *Regionerna i forskningen – En översikt*, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Mazey, S, 1993, Development of the French Meso Level, i Sharpe, L J (ed) *The Rise of Meso Government in Europe*, Sage Publ. London.
- Michelmann, H J – Soldatos, P (eds), 1990, *Federalism and International Relations – the Role of Sub-national Units*, Clarendon, Oxford.
- NordRefo 1990:2, *Internationalisering och regional utveckling*, Nordisk Institut för regionalpolitisk forskning, Köpenhamn.
- Olsen, J P, 1992, *Analyzing Institutional Dynamics*, LOS-Senter Sårtryck 92/13, Bergen.
- Oscarsson, G, 1988, *Regionalpolitiken som politikområde – sammanfattande analys och förslag till fortsatt forskning*, i NordRefos skrift Om regionalpolitiken som politikområde.
- Page, E, 1991, *Localism and Centralism in Europe, The Political and Legal Bases of Local Self-Government*, Oxford Univ. Press, Oxford.
- Putnam, R D, 1993, *Making Democracy Work, Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- Ricknell, L, 1976, *Politiska regioner, Studier i regionindelningsproblematik*, Statsvetenskapliga inst. Umeå Universitet.
- Rodwin, L – Sazanami, H (eds), 1991, *Industrial Change and Regional Economic Transformation, The Experience of Western Europe*, Harper Collins Academic, London.
- Russel, K, 1987, Italy, i Clout, D H (ed), *Regional Development in Western Europe*, D Fulton Publishers, London.
- Scharpf, F, 1978, Interorganizational Policy Studies: Issues, Concepts and Perspectives, i Hanf, K – Scharpf, F (eds) *Interorganizational Policy-Making*, Sage, London.
- Sharpe, L J, (ed) 1993, *The Rise of Meso Government in Europe*, Sage Publications, London.
- Stenelo, L-G, 1990, Den internationaliserade demokratin, i Hansson, G – Stenelo, L-G (red), *Makt och internationalisering*, Carlssons, Stockholm.
- Stenelo, L-G, 1993, Lokal makt i förändring, i Stenelo, L-G – Norrving, B (red), *Lokal makt*, Lund University Press, Lund.
- Sörlin, S, 1992, *Europa och regionerna*, CERUM, Umeå universitet, arbetsrapport 1992:5.
- Toonen, T, 1992, Europe of the Administrations: the Challenges of 92 and Beyond, *Public Administration Review*, 52, 108-115.

Toonen, T, 1993, Dutch Provinces and the Struggle for the Meso, i Sharpe, L J (ed) *The Rise of Meso Government in Europe*, Sage Publ. London.

Veggeland, N, 1992, Regionenes Europa – utvikling over grense, i *Regionalpolitikken utfordres*. NordRE-FO 1992:2, Köpenhamn.

Østerud, Ø, 1992, Er nationalstaten foreldet? *Nytt Norsk Tidsskrift* nr 4 351-364.

Östhol, A, 1993, Gränsregionala samarbetsformer i Europa, *Arbetsgruppen om samarbeite över riksgränser*, Ds 1993:86, Civildepartementet.

Den svenska förvaltningsmodellen i europaintegrationen

Danmark har varit medlem av EG i mer än 20 år. Det förefaller inte överraskande om detta faktum påverkat den danska förvaltningsstrukturen. Man skulle t ex kunna föreställa sig en formalisering av sakbehandlingen, en centralisering av beslutskompetensen och ett nytt starkt ministerium som dirigerade och formade den danska europapolitiken, menar Sören Z. v. Dosenrode, i en artikel i *Nordisk Administrativ Tidsskrift* 4/1993. Men Dosenrodes analys visar på mycket marginella förändringar i förvaltningsstrukturen. Det är vad han kallar "Den optimala minimallösningen" som danskarna skapat för att sköta EG-samordningen.

Den danska beslutsprocessen är ett koordinations- och beslutssystem med tre nivåer. Den översta politiska nivån utgörs av regeringens Fellesmarkedsudvalg, där de generella politiska linjerna för EG-politiken läggs fast. Likaså behandlas frågor som inte gått att lösa på lägre nivå. På mellannivå finns EF-udvalget, som var tänkt som toppåmbetsmännens arbetsgrupp för att lösa problem som inte kunnat lösas på den lägsta nivån, specialutvalgsnivån. I praktiken har specialudvalgene utvecklats till att bli den reella beslutsnivån. En orsak sägs vara att frågorna ofta är av så teknisk natur att de kräver konkret fackkunskap för att kunna lösas. Även intresseorganisationerna deltar vid vissa tillfällen inför avgöranden i specialudvalgene.

För Sveriges del har de senaste årens förhandlingar inför EES-avtalet inneburit en om-

fattande anpassning av svenska regler och normer till EU. Hur har då detta påverkat den svenska förvaltningsstrukturen? Den svenska förvaltningsmodellen brukar framhållas som unik i internationella jämförelser. Man skulle därför kunna anta att den kommer att förändras i högre grad än den danska förvaltningen som har en mer traditionell västeuropeisk struktur.

Den svenska förvaltningsmodellen har två särdrag. Det ena är uppdelningen mellan departement och självständiga ämbetsverk. Förvaltningsmodellen bygger på att det går att dra en gräns mellan politiska beslut och förvaltningsbeslut. Denna dikotomi är dock starkt ifrågasatt inom forskningen (Söderlind och Petersson 1988). Den demokratiska legitimiteten i detta system bygger på att den politiska nivån styr den administrativa nivån och att ämbetsverken lyder under lagen. I enlighet med detta synsätt utvecklades under 1980-talet former för att resultatstyra myndigheterna. Modellen bygger på antagandet att politikerna kan formulera klara verksamhetsmål som förvaltningen genomför. Hur fungerar denna styrning av myndigheterna i integrationsarbetet?

Det andra särdraget i den svenska förvaltningen är den korporativa modellen. Regeringen söker legitimitet för politikens genomförande i en balansgång mellan den parlamentariska demokratin och korporativa förhandlingar. Intresseorganisationerna har varit representerade i ämbetsverkens styrelser och därigenom kunnat påverka politikens genomförande. Bo Rothstein visar i en studie att de korporativa samarbetsformerna tillämpades i Sverige även före den politiska demokratin genombrott i början av 1900-talet. Den korporativa modellen formades under en borgerlig

regering och har alltså längre historiska rötter än den svenska modellen och kan inte sägas vara en specifik socialdemokratisk företeelse, menar Rothstein (1993:434ff). Vad händer med det korporativa inslaget i den svenska statsförvaltningen när Sverige närmar sig EU?

Departement och myndigheter i det europeiska integrationsarbetet

Under 1993 har två utredningar om statsförvaltningens arbete med EG-integrationen presenterats. Båda utredningarna är utförda inom regeringskansliet. Utredningen Statsförvaltningen och EG (SOU 1993:80) har bedrivits inom statsrådsberedningen. Utredningens uppdrag var att analysera hur regeringen/departementen och förvaltningsmyndigheterna skall kunna samverka i EG-integrationen. Den andra utredningen är utförd inom finansdepartementet; "Statsförvaltningens internationalisering. En vitbok om konsekvenser för den statliga sektorn i Sverige" (Ds 1993:44). Benämningen vitbok innebär att det inte är en traditionell utredning. Enligt utredningens förord är det ett analys- och åtgärdsprogram för att underlätta ett samlat svenskt agerande i den fortsatta internationaliseringen.

Båda utredningarna poängterar vikten av en enig svensk linje i förhandlingsarbetet. Det är viktigt att Sverige som en liten nation talar med en röst i förhandlingarna med EG. Det innebär en samordning av olika intressen från politik, förvaltning, intresseorganisationer och näringsliv. För att driva en svensk linje krävs en samordning i regeringskansliet så att fackdepartement och myndigheter handlar på regeringens uppdrag.

Utredningarna utgår från och argumenterar för att den svenska förvaltningsmodellen skall bevaras. Det övergripande policyarbetet inom EG-samarbetet bör ligga på departementen. Rent generellt förutser man dock en tyngdpunktsförskjutning från Utrikesdepartementets handelsavdelning mot sakansvarigt departement och fackmyndighet. Den sakkompetens som behövs för integrationsarbetet finns i stor utsträckning på myndigheterna. Rege-

ringen bedöms ha möjligheter att styra förvaltningsmyndigheterna i EG-arbetet. Genom normgivning, resultatstyrning och riktlinjer kan regeringen ange kraven på förvaltningsmyndigheterna. Denna styrning bör huvudsakligen kunna ske inom ramen för budgetprocessen med krav på en kontinuerlig dialog och resultatredovisning, menar statsrådsberedningens utredare (SOU 1993:80).

Finansdepartementets utredare ger dock uttryck för vissa farhågor. Delegering av ansvar för resultat och budget får inte leda till att myndigheterna själva utformar Sveriges internationella politik genom en självständig medverkan i olika internationella organ (Ds 1993:44). Det finns emellertid tecken som tyder på att internationaliseringen medför att myndigheterna blir alltmer av självständiga aktörer. En annan bidragande faktor är kunskaps samhällens specialiseringstendens (Olsson 1994).

En central fråga är hur politiken skapas i det nät av förhandlingar som äger rum både nationellt och internationellt med politiker, tjänstemän och intresseorganisationernas representanter. Hur påverkas och förändras de politiska ståndpunkterna i förhandlingsarbetet? Sker detta i myndighetens möten med de internationella organen eller formas ståndpunkterna i regeringen? Var och hur växer den svenska linjen fram i denna interaktiva process? Den stora tilltro till resultatstyrningens möjligheter som statsrådsberedningens utredare ger uttryck för bjuder antagligen på flera problem. Tre av dem skall antydast här:

Det första problemet är det som Lars-Göran Stenelo kallat "latent osnabbhet och inflexibilitet i handlandet" (Stenelo 1990). En resultatstyrning av myndigheterna i förhandlingsarbetet innebär att resultaten av förhandlingarna måste ges en viss tydlig precisering på förhand. Skall resultatstyrning ske inom budgetprocessens ramar så kan tidsspansen mellan formulerandet av önskvärda resultat och det faktiska förhandlingsarbetet bli ganska långt.

Myndigheternas flexibilitet i förhandlingsarbetet minskar om resultatmålen blir alltför precisa. Samtidigt är en hög preciseringsgrad av resultaten nödvändiga om de skall ha en styrande funktion och vara möjliga att följa

upp och utvärdera i efterhand. Vaga verksamhetsmål kan i och för sig vara funktionella genom att de tillgodoser många och ibland även motstridiga intressen. Men det aktualiserar frågan om styrningens effektivitet. Efter vilka kriterier skall utvärderingarna göras när verksamhetens genomförande präglas av svävande regler och resultatet är mindre förutsägbart? Alltför preciserade mål kan också medföra att myndigheten måste gå tillbaka till sin uppdragsgivare för att omförhandla resultatmålen i en riktning som är mer reell till det rådande förutsättningarna i förhandlingarna. Detta leder med Stenelos terminologi till latent osnabbhet.

Det andra problemet rör möjligheten till en öppen demokratisk dialog och de ofta debatterade sk demokratiska underskottet inom EU. Den nuvarande budgetdialogen förs i offentlighetens ljus. Med tanke på EUs krav om sekretess i förhandlingsarbetet och förhandlingsstrategiska övervägande kan detta knappast bli fallet för myndigheternas arbete med integrationsarbetet. En öppen diskussion om myndigheternas effektivitet i förhandlingsarbetet försvåras därmed.

Ett tredje problem har påpekats av Bengt Jacobsson (1993) som menar att resultatstyrningen av myndigheterna på sikt kan ge försämrad effektivitet (Jacobsson 1993). Moderniseringsprogrammen drivs utifrån en instrumentell syn på förvaltningens arbete (Olsen 1990b). Ledningens mål styr vad som händer i organisationen med hjälp av tekniker för ekonomistyrning, personalutbildning och resultatmätning. Effektiviteten mäts i hur väl man omvandlat resurser till resultat. Det är en mekanisk organisationsidé som passar för organisationer verksamma i en stabil omgivning (se-Abrahamsson 1989:84-86). Men eftersom internationellt förhandlingsarbete äger rum i en dynamisk miljö kommer den instrumentella resultatstyrningen att stöta på problem. Om modellen följs till punkt och pricka av departement och myndigheter kommer effektiviteten i förhandlingsarbetet med största sannolikhet att minska.

Om begreppet mål- eller resultatstyrning skall ha någon bestämd innebörd bör de reser-

veras för en styrning där den politiska ledningen formulerar vilka resultat som skall uppnås och att genomföraren har frihet att själv välja medlen för att nå det föreskrivna resultatet. Det innebär att besluts- och genomförandeprocessen hålls åtskilda och genomföraren får ett klart tidsintervall för sina åtgärder. Den fleråriga budgetprocessen som introducerades inom statsförvaltningen i slutet av 1980-talet bygger just på denna modell för resultatstyrning. När resultatkraven väl preciserats i de myndighetsspecifika dokumentet eller i regleringsbrevet så lämnas myndigheten "på egen hand" för att genomföra verksamheten. I ett interaktivt förhandlingsspel där tjänstemännen många gånger sitter med ett kunskapsövertag är det troligen svårt att upprätthålla distinktionen mellan styrare och styrd. Utvärderingen av den nuvarande budgetprocessen visar också på stora problem för departementen att formulera adekvata resultatmål för myndigheterna. Departementen saknar som regel kunskaper, kompetens och resurser för att reellt kunna styra myndigheterna. Departementens faktiska styrning av myndigheterna överensstämmer inte med den teoretiska modellen för resultatstyrning (Fahlström 1991, RRV 1993-03-25). Ett annat problem som bör uppmärksammas är att gränsen mellan resultatstyrning och detaljstyrning är flytande. Om resultatstyrningen blir alltför detaljerad binds myndighetens handlande och den flexibilitet som man önskat uppnå går förlorad. När resultatstyrning börjar användas synonymt med andra former för styrning förlorar begreppet sin egentliga innebörd.

Resultatstyrningen av myndigheterna erbjuder således ingen samsalabimlösning på problemet med tjänstemännens inflytande i förhandlingarna genom sin-sakkunskap, personliga kontaktnät och närvaro i förhandlingsmiljön. Det hierarkiska perspektiv som resultatstyrningen är baserad på där myndigheterna ses som väl avgränsade enheter är troligen mindre relevant för integrationsarbetet. Det är en struktur som inte befrämjar koordination och samarbete mellan myndigheter, sektorer och nationer. Det senare är troligen något som kommer att efterlysas inom EU för att imple-

menteringsprocessen skall bli mer effektiv (se Metcalfe 1993:19). Den horisontella koordinationen är central om effektiviteten skall kunna upprätthållas i den vertikala strukturen.

Det förefaller rimligt att regeringen ger specifika mandat till tjänstemän att förhandla utifrån och att dessa mandat måste justeras i takt med att förhandlingsarbetet fortskrider. Men denna mandatstyrning skall inte förväxlas med resultatstyrning. För att alludera en känd statsvetare – om resultatstyrning är allting så är det kanske ingenting – det var denna kritik som Aaron Wildavsky (1973) formulerade om begreppet planering som kom att användas för alla tänkbara former av beslutsfattande. "If Planning is Everything, Maybe it's Nothing" löd den provocerande rubriken. Om resultatstyrning blir lika med kontinuerliga justeringar blir den svår att skilja från andra beslutsprocesser. Det handlar då snarare om det som Wildavsky kallade "muddling through".

Några tecken på en formell omstrukturering av den svenska förvaltningsmodellen till följd av integrationen med EU finns inte. Den betraktas snarast som en tillgång i det internationella arbetet av finansdepartementets utredare (Ds 1993:44,25). Att integrationsarbetet med EU inte förändrar denna struktur innebär inte att statsförvaltningen som sådan är oberörd av integrationsarbetet. Tvärt om, ett flertal myndigheter redovisar pågående eller planerade aktiviteter vad gäller internationellt arbete. Men internationaliseringsarbetet sker inom den befintliga organisationen. De är ytterst få myndigheter som redovisar interna organisationsförändringar till följd av internationaliseringsarbetet (Ds 1993:44,39). Den svenska utvecklingen följer därmed det mönster som varit rådande i de tolv EG-nationerna. EG-arbetet har inlemmats i det egna landets administrativa struktur (Metcalfe 1993).

Men frågan är trots allt hur länge den svenska förvaltningsstrukturen i realiteten kan bibehållas. Vad händer när Sverige vid ett medlemskap kommer att ha ett större antal tjänstemän placerade i EU-administrationen? Dessa kommer givetvis att utgöra en påverkanskanal och ha ett reellt politiskt inflytande över frågorna. Detta kommer att göra det svårt att

upprätthålla grunden för den svenska förvaltningsmodellen, att skilja politiska beslut från förvaltningsbeslut. I länder med ministerstyre är detta problem antagligen av mindre dignitet eftersom ministern alltid är ansvarig och tjänstemännen rapporterar till sin minister. Vägen mellan tjänsteman och minister är s a s rakare. I Sverige blir rapporteringsvägen krokigare, via myndighet och departement till berörd minister, som är bunden av ett kollektivt beslutsfattande i regeringen, där det slutgiltiga ansvaret ligger. I länder med ministerstyre är inte gränsen mellan politiska och administrativa beslut lika framträdande. Tjänstemännen betraktas i viss mån även som politiska aktörer, som balanserar politisk-demokratiska värden och förvaltningseffektivitet. "Bureaucratic politics" är en del av systemet. I det långa loppet kommer det därför troligen att bli svårt att upprätthålla den svenska tudelningen av departement och ämbetsverk. Den formella strukturen kan givetvis leva kvar på semantisk nivå, men verklighetens "muddling through" kommer förmodligen att ligga allt längre från normen.

Denna utveckling kommer främst att beröra de myndigheter, eller delar av myndigheter, som alltmer arbetar på ett direkt uppdrag eller mandat åt regeringskansliet. De myndighetsutövande funktionerna på den nationella arenan, dvs beslut som gäller enskilda individer eller organisationer, berörs däremot inte av denna utveckling. I den bemärkelsen kommer vi även framöver att kunna tala om en svensk förvaltningsmodell.

Legitimitet genom den korporativa kanalen

Leif Lewin hävdar i en studie av den svenska korporatismen att denna demonterades i det svenska politiska systemet under perioden 1970-1990. De organiserade intressenas deltagande har successivt minskat, det gäller bl a deltagande i kommissioner och utredningar, men framför allt deltagandet i ämbetsverkens styrelser. Lewin menar att det inte längre låg i SAFs intresse att medverka till den korporati-

va sammansvetsningen på socialdemokraternas villkor. "Därför tågade SAF ut ur ämbetsverkens styrelser" (Lewin 1992:101). Korporatismen hade blivit en övertung, nationell samordning som hindrade förändring. Lewin pekar på att det finns ett speciellt inslag i internationaliseringen som kraftigt påskyndar korporatismens upplösning. Resonemanget bygger på att korporationernas motpart nationalstaten vittrar bort. Övernationella samman slutningar som EG fungerar på ett sådant sätt att en korporativ intresspolitik motverkas, menar Lewin (1992:124).

Idén om nationalstatens bortvittrande i internationaliseringsprocessen har fått en allmän acceptans i debatten. Men den bör synas i sömmarna och ifrågasättas. Transnationaliseringen av företagen, valutaregleringens avskaffande och möjligheter för kapitalet att flyta friktionsfritt över nationsgränser medför att det lilla landets ekonomiska och politiska självständighet minskar. Men allt samarbete mellan nationalstater i mellanstatliga eller överstatliga former kräver en nationalstat. Bengt Jacobsson påpekar att en övernationell reglering återskapar nationen som betydelsefull aktör. Anpassningen innebär en försvagning av den nationella suveräniteten, men denna försvagning tycks skapa en än starkare nationell identitet (Jacobsson 1993). Les Metcalfe understryker i sin analys att: "One of the greatest dangers ... is to accepting the widely believed, but erroneous, assumption that EC membership and moves towards closer integration within the EC simply involve a shift of power and decision-making to supranational authorities with the consequent down-grading of national governments. Representing national interests and contributing to shaping the development of the EC requires more, rather than less, of national governments" (Metcalfe 1993).

Och utvecklingen synes även ta en annan riktning än den som Lewin hävdar. Niklas Eklund beskriver i en studie hur den korporativa modellen kommit att tillämpas i regeringskansliet för att förbereda integrationsarbetet i EG/EU. Det ter sig därmed som att de korporativa intressena omorganiserat sig för att ak-

tivt kunna påverka "den svenska linjen" i det förhandlingsarbete som pågår med EU. De korporativa arrangemangen har flyttat uppåt i den politiska hierarkin, från ämbetsverkens styrelser till arbetsgrupper och referensgrupper inom regeringskansliet. Denna position tycks erbjuda bättre information om och inflytande över förhandlingsarbetet.

Eklund visar att en av socialdemokraterna 1988 inrättad organisation inom regeringskansliet för att hantera europafrågorna, Rådet för Europafrågor, i princip övertagits av den borgerliga regeringen. Organisationen utgör basen för Sveriges institutionella närmande till EG. Organisationen har "träget arbetat" med anpassningen av Sverige inför ett framtida EG-medlemskap. Organisationen får betecknas som informell då den helt saknar reglering i lag eller andra föreskrifter och arbetsordning. I formell mening kan den inte ses som vare sig ett förvaltningsorgan eller ett tvärdepartementellt statsorgan. Den behöver inte heller offentliggöra sitt arbete (Eklund 1993).

En intressant jämförelse kan här göras med Danmark där EG-arbetet medförde en ökad formalisering av ärendena jämfört med den normalt "informella" handläggningen i centraladministrationen (Dosenrode 1993). Men det råder stor osäkerhet i den svenska statsförvaltningen om var viktiga delar av ansvaret för den internationella verksamheten hör hemma. I många fackdepartement har man vaga begrepp om i vilka sammanhang samarbetet med UD bör äga rum, menar en av utredarna (Ds 1993:44).

Fortlöpande kontakter mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen har skett i Rådet för Europafrågor inom regeringskansliet. Rådet har förutom statsrådsgruppen, utgjorts av riksbankschefen och företrädare för näringslivet och de fackliga organisationerna (SOU 1993:80, 37). Rådet har alltså en klar korporativ prägel.

Under statsrådsgruppen sorterar en särskild statssekreterargrupp ledd av statssekreteraren i Utrikesdepartementets handelsavdelning. Gruppen ansvarar för den övergripande fortlöpande samordningen och styrningen av integrationsarbetet. Dessutom finns en berednings-

grupp för Europafrågor. Denna svarar för avstämning och upprätthållande av mål och handlingsplaner för förhandlingsarbetet. Arbetet sker i nära samverkan med den svenska EG-delegationen i Bryssel och EFTA-delegationen i Genève. Även beredningsgruppen leds av statssekreteraren i Utrikesdepartementets handelsavdelning och består i övrigt av ordförandena i de 30 arbetsgrupper som inrättats inom regeringskansliet för integrationsarbetet (SOU 1993:80, 37).

Arbetsgrupperna täcker samtliga de sakområden som är aktuella i medlemskapsprocessen. De leds vanligen av en enhetschef från det fackdepartement som har huvudansvaret för de frågor som gruppen behandlar. I arbetsgrupperna ingår även representanter för andra berörda departement och företrädare för berörda myndigheter. Arbetsgrupperna är en form av interdepartementala arbetsgrupper. UDs handelsavdelning finns representerad i samtliga arbetsgrupper. Den främsta uppgiften är att analysera regelverk och förhandlingsförutsättningar inom respektive sakområde. I uppgiften ingår även att formulera förslag till ståndpunkter för Sverige i förhandlingsarbetet.

Till arbetsgrupperna har, i så gott som samtliga fall, knutits referensgrupper. Dessa utses av respektive arbetsgrupps ordförande. Förutom representanter från den arbetsgrupp, som referensgruppen är knuten till, ingår företrädare för olika samhällsområden, främst från näringslivet och organisationerna (SOU 1993:80, 37). De fackliga organisationerna LO, TCO och SACO samt arbetsgivarna genom SAF och näringslivet i form av Industriförbundet är alltså knutna till arbetet med den europeiska integrationen. Genom referensgrupperna knyts även specialister inom olika sektorer till anpassningsarbetet, t ex Sveriges Radio, Filminstitutet, Ingenjörsvetenskapsakademien. Organisationen fungerar som en kanal för information mellan representanter för departement och intressegrupper. Anpassningen sker gradvis genom ett intensivt informationsutbyte.

Eklunds förklaring till att denna korporativa samarbetsform kommit att tillämpas i EU-ar-

betet är att organisationen ger bredd och djup åt informationen som de politiska förhandlarna behöver gentemot EG och övriga EFTALänder (Eklund 1993). Den svenska modellen tycks därmed vara en verksam del för att ansluta Sverige till EU. De korporativa arrangemanget ger legitimitet åt anpassningsarbetet.

Samma signaler ger utredningen Statsförvaltningen och EG (SOU 1993:80).

Ett EG-medlemskap kommer att kräva ökad och delvis förändrade utrednings-, berednings- och förhandlingsinsatser av regeringskansliet, konstaterar utredningen. Vid en förfrågan som utredningen gjort framkom att arbetsgrupperna inom regeringskansliet bör bestå även vid ett medlemskap, menar de tillfrågade departementen och myndigheterna. Den nuvarande organisationen ses alltså inte endast som en temporär lösning under den tid Sverige anpassar sitt regelverk till EG. Arbetsgrupperna bör fungera som regeringens beredningsorgan, där myndigheter och intresseorganisationer kan lägga synpunkter på vidareutvecklingen och tillämpningen av EUs regelverk. De tyngre frågorna skall beredas inom arbetsgrupperna.

I en hearing med företrädare för intresseorganisationerna framfördes förslag om att slå samman arbetsgrupp och referensgrupp till en grupp (Detta har även skett i vissa fall). Eftersom intresseorganisationerna är representerade i referensgrupperna innebär förslaget att de knyts närmare till det konkreta förhandlingsarbetet. Intresseorganisationerna efterlyste även ett forum för övergripande avstämningar av arbetsläget inom grupperna. En annan synpunkt som framfördes var att arbets- och referensgrupperna borde ges en nyckelroll som beredningsorgan för medlemskapsförhandlingarna och som ett informations- och samordningsorgan i EG-arbetet. Stående beredningsorgan sågs som den lämpligaste organisationsformen. Det borde vidare finnas utrymme för en öppen dialog mellan regeringsföreträdarna och intresseorganisationerna. Vikten av att den svenska förhandlingslinjen i Bryssel är väl förankrad i Sverige framhölls. Vidare borde det skapas garantier för att aktuella frågor verkligen tas upp till behandling i

arbets- och referensgrupperna. Ledamöterna måste på ett mer konkret sätt integreras i beredningen av aktuella frågor, ansåg företrädarna för intresseorganisationerna (SOU 1993: 80, 50).

Utredningen visar att det alltså finns ett aktivt intresse från de svenska intresseorganisationerna att delta i förvaltningens arbete. Svaren tyder på att man vill intensifiera de former som redan finns för att mer aktivt kunna delta och utforma den svenska linjen. Något avmattat intresse för de korporativa samsamarbetsformerna tycks inte föreligga.

Förhandlingsarbetet med EU präglas av sekretess. Parterna i förhandlingsarbetet kan inte sprida information om ståndpunkter och annan information som framkommer i förhandlingsarbetet. Däremot är det möjligt att informera vissa parter om förhandlingsarbetet. Det är alltså möjligt för regeringen att informera, och därmed involvera, intresseorganisationerna i de frågor som förhandlingarna gäller. Intresseorganisationerna får dock inte föra informationen vidare. Arbetsgruppsordförandena har hittills inte haft några problem med hanteringen av sekretessfrågorna i arbets- och referensgruppernas verksamhet, konstaterar utredningen (SOU 1993:80, 52).

Statsrådsberedningens utredare menar att det skulle vara olyckligt att nu, när beslutsfattandet inom EGs kompetensområde flyttas från svenska statsorgan till EG, också reducera det demokratiska inflytande som kommer till uttryck i organisationernas möjligheter till insyn och påverkan i den svenska beredningsprocessen. Utredningen förordar dock att en rågång upprätthålls mellan arbetsgrupper och referensgrupper inom Rådet för europafrågor i regeringskansliet. Det beslutsunderlag som föreläggs den politiska nivån bör vara utformade av tjänstemän i departement och myndigheter för att en klar ansvarslinje skall kunna urskiljas (SOU 1993:80, 203-204). Intresseorganisationerna skulle därmed ges möjlighet till insyn och påverkan men inte deltagande i det faktiska formella beslutsfattandet, vilket var fallet i verksamhetsstyrelserna. En viss nyansskillnad kan därmed iaktas i den "internationaliserade" korporativa modellen.

Det demokratiska underskottet i EU har debatterats. Det är svårt att finna en lösning för en bred demokratisk förankring av aktuella frågor och förslag på grund av sekretessbestämmelser. Rent förhandlingsstrategiska överväganden bidrar också till att föra förhandlingarna i slutna rum utan insyn av medborgarna. Men den korporativa kanalen synes öppna en möjlighet för den nationella nivån att förankra integrationsarbetet hos intresseorganisationerna och därmed söka legitimeras förhandlingsarbetet. Det tycks finnas ett stort intresse från intresseorganisationerna att delta i en mer permanent form av beredningsarbete inom regeringskansliet. De svenska korporativa modellen, med rötter från seklets början, ser därmed ut att överleva internationaliseringen av statsförvaltningen genom att flytta ett steg närmare den internationella nivån.

Vid ett medlemskap kan företrädare för intresseorganisationerna beredas plats som ledamöter i en rad kommittéer och ad hoc-grupper under EG-kommissionen. Dessa fungerar som remissinstanser för förslag från kommissionen och rådet. Även direktkontakter kan förekomma för att inhämta synpunkter. Intresseorganisationerna kan liksom statsförvaltningar och företag även finansiera tjänster för nationella experter i kommissionen. De svenska intresseorganisationerna och företagen är också mycket aktiva i att bevaka och påverka integrationsförhandlingarna i Bryssel (Henning 1993).

Den möjlighet som finns att på nationell nivå, bli genom remissförfarande till intresseorganisationerna, att bilda en nationell ståndpunkt i en fråga tillämpas inte i någon större utsträckning inom de nuvarande medlemsstaterna i EG. Ett skäl är att flertalet länder starkt betonar statsmaktens suveränitet i utrikespolitiken (SOU 1993:80). Men den svenska regeringen tycks på traditionellt sett söka konsensus i politiken genom en enad svensk linje i de internationella förhandlingarna.

Det är möjligt att de nordiska länderna kommer att ha en egen profil i förhandlingsarbetet inom EU. Även i Danmark deltar intresseorganisationerna i de sk "specialudvalgene" vilket närmast kan jämföras med våra arbets-

grupper. Det är i "specialudvalgene" som de reella besluten fattas och intresseorganisationerna legitimerar dessa genom sitt deltagande (Dosenrode 1993). En intressant fråga att ställa är hur de korporativa strukturerna faktiskt ser ut inom de nuvarande medlemsländerna och deras roll i EG-arbetet.

Intresseorganisationernas roll i det politiska livet diskuteras ofta med hjälp av det teoretiska begreppet korporatism. Ett problem med denna debatt är att den i stor utsträckning handlar om att definiera begreppet. Jag har här använt korporatism som en beteckning för intresseorganisationernas deltagande i det politiska debatten och beslutsfattandet.

Tesen att en stark stat uppifrån skapat lojala samarbetspartners genom att tillskapa korporativa lösningar tillbakavisas av Bo Rothstein i en empirisk studie av svensk korporatism. Istället framträder en bild av en tämligen osäker politiker- och ämbetsmannakår som söker information, kompromiss och framförallt legitimitet genom korporativa förhandlingar (Rothstein 1992:343). Hur den svenska korporatismen kommer att utveckla sig i en alltmer internationaliserad förvaltning kan man bara spekulera om.

Men de sekretessregler som omgärdar de politiska förhandlingarna inom EU kan medföra en risk att den korporativa kanalen blir mer sluten till förfång för insyn, opinionsbildning och öppen debatt. En sådan utveckling skulle kunna öppna vägen för ett perspektiv där staten i slutna rum ser organisationerna som ett medel för att fastlägga och genomföra "en svensk" linje. Organisationerna skulle beläggas med munkavle och därmed inte kunna agera i en fri opinionsbildning. Vi skulle då få en betydligt mer sluten korporatism än den vi sett under 1900-talet. På sikt skulle givetvis en sådan utveckling undergräva organisationernas legitimerande funktion. Den interna demokratin, som tidigare kunnat fungera som korrektiv mot en centralstyrd opinionsbildning, skulle försvåras.

Riksdagen synes dock hamna utanför det konkreta integrationsarbetet. Rådet för Europafrågor är regeringskansliets interna organisation och har ingen öppen kanal till riksdagen

(Eklund 1993). Vi kan här påminna oss om Johan P Olsens tes att parlamentet inte kommer att utgöra 1990-talets suveräna maktcentrum. Det finns en risk att den demokratiska förankringsprocessen försvagas. Den nationella parlamentariska demokratin ser ut att få svårigheter i det komplexa mönster av förhandlingar i slutna rum och med tidsförskjutningar i besluts- och förhandlingsprocesser. Huruvida den nuvarande EG-delegationen inom riksdagen kan ges en mer permanent form är för närvarande oklart. Ett förslag föreligger om att inrätta en EU-nämnd i riksdagen. Den princip man strävar efter är att regeringen inte behöver ha en riksdagsmajoritet för sina förslag i Bryssel, men den får inte ha en majoritet emot sig.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att integrationsarbetet i EG/EU sköts av regering och myndigheter i samförstånd med de organiserade intressena. Den korporativa arbetsformen inom svensk förvaltning har tagit ett steg upp i den politiska hierarkin. Istället för att delta i ämbetsverkens styrelser deltar nu organisationerna i de förhandlingsförberedelser som sker inom regeringskansliet. Den korporativa modellen framträder i ny form och organisering. Tesen om korporatismens död synes ha ett svagt empiriskt stöd. Regeringens förhandlingar i det europeiska integrationsarbetet legitimeras genom intresseorganisationernas deltagande.

Det finns idag inga tecken på att förändra myndigheternas självständiga ställning pga av integrationsarbetet med EU. Formellt ser därmed den svenska förvaltningsmodellen ut att bestå även i framtiden. Departementsstrukturen bibehålls men en informell organisation för koordinering och samförstånd "Rådet för Europafrågor" har bildats inom regeringskansliet. Den syftar till att i samförstånd med fackdepartement, myndigheter och intresseorganisationer lägga fast den svenska linjen i förhandlingsarbetet. Vi kanske kan tala om en svensk informell minimallösning.

Regeringens resultatstyrning av myndigheterna i integrationsförhandlingarna ser dock ut att stöta på svårigheter. Hur det dynamiska förhandlingsspelet skall kunna styras genom dialog och resultatstyrning, redovisning och utvärdering i budgetprocessens form är oklart. Därtill kommer tidsaspekten i förhandlingsarbetet och kraven på sekretess. Erfarenheter inom EU tyder på att horisontell koordinering är långt viktigare för att skapa en nationell policy och för att kunna implementera fattade beslut.

Maivor Sjölund

Litteraturlista

- Abrahamsson, B, 1989. *Organisationsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Dosenrode v., S Z, 1993, Den optimale minimallösningen: Danmarks administrative tilpasning til EF i *Nordisk Administrativ Tidsskrift* 4/1993, 454.
- Ds 1993:44. *Statsförvaltningens internationalisering. En vitbok om konsekvenserna för den statliga sektorn i Sverige*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Eklund, N, 1993. Svensk demokrati i förhandling, s 152-193 i Gidlund, J (red) 1993, *Den nya politiska konserten*. Malmö: Liber-Hermods.
- Fahlström, J M, 1991. Hur går det? En journalists syn på en ny budgetprocess. RRV, Stockholm.
- Henning, R, 1993. Sweden: From Adaptations to Lobbying, s 241-255 i M. P. C. M. Van Schendelen (red) 1993, *National Public and Private EC Lobbying*. Aldershot, Dartmouth.
- Jacobsson, B, 1993. Europeiseringen av förvaltningen, *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 96, 113-137.
- Lewin, L, 1992. *Samhället och de organiserade intressena*. Stockholm: Norstedts.
- Metcalf, L, 1993. Trends in European Public Administration, bilaga 1 i *Statsförvaltningens internationalisering*. Stockholm: Finansdepartementet, Ds 1993:44.
- Olsen, J P 1990a. *Demokrati på svenska*. Stockholm: Carlssons.
- Olsen, J P, 1990 b. Moderniseringsprogrammen i institutionellt perspektiv, s 44-70 i Brunsson, N, och Olsen, J P, (red) 1990, *Makten att reformera*. Stockholm: Carlssonss.
- Olsson, J, 1993. Svensk statsförvaltning och EG-integrationen, *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 96, 332-358.
- Rothstein, B, 1992. *Den korporativa staten*. Stockholm: Norstedts.
- RRV 1993-03-25. Resultatstyrning i regleringsbrev. En uppföljning av verksamhetsdelen i regleringsbrev för myndigheter i budgetcykel 2. Promemoria.
- SOU 1993:80, *Statsförvaltningen och EG*. Stockholm 1993.
- Stenelo, L-G. 1990. Den internationaliserade demokratin, i Hansson, G. och Stenelo, L-G. (red) 1990, *Makt och internationalisering*. Stockholm: Carlssons.
- Söderlind, D och Petersson, O, 1988. *Svensk förvaltningspolitik*. Andra upplagan. Uppsala: Diskurs.
- Wildavsky, A, 1973. If Planning is Everything, Maybe it's Nothing, *Policy Sciences* 4, 127-153.

Lärobok i *public choice*-teori

Erik Moberg: OFFENTLIGA BESLUT

EN INTRODUKTION TILL DEN EKONOMISKA TEORIBILDNINGEN INOM STATSVETENSKAPEN

Resultat av bl a följande forskare presenteras: Kenneth Arrow, Duncan Black, Jean-Charles de Borda, James Buchanan, Ronald Coase, Antoine de Condorcet, Anthony Downs, Albert Hirschman, Harold Hotelling, Erik Lindahl, Kenneth May, William Niskanen, Mancur Olson, William Riker, Joseph Schumpeter, Charles Tiebout, Gordon Tullock och Knut Wicksell.

"Moberg har förtjänstfullt gett oss en lärobok i social choice på svenska, som är lätt tillgänglig för en bred publik och ger en god introduktion till detta viktiga och snabbt expanderande ämne."

Professor Sven Berg i Statsvetenskaplig Tidskrift

"Mobergs bok är välskriven och passar alldeles utmärkt som lärobok i *public choice*-teori." ... "Även den allmänbildade läsaren som är nyfiken på *public choice* kommer med all sannolikhet att finna Mobergs bok såväl lärorik som intressant."

Docent Richard Swedberg i Ekonomisk Debatt

Vid köp direkt från förlaget är priset (inklusive mervärdesskatt) 290:- plus postavgifter.

Mobergs Publikationer AB, Heinge 9, 273 71 LÖVESTAD

telefon och fax: 0417 / 213 60

Finns även i bokhandeln

Litteraturgranskningar

TORSTEN SVENSSON: *Socialdemokratin dominans. En studie av den svenska socialdemokratin partistrategi*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 120. Uppsala 1994: Almqvist & Wiksell International.

Hur agerar ett politiskt parti för att behålla väljarstöd och inflytande? Vilka strategier står till buds för ett klassparti vars framtida öde i maktens boningar står och faller med möjligheten att behålla sitt grepp om de nya väljarna? Torsten Svenssons avhandling ställer just dessa frågor i sin analys av den svenska socialdemokratin, dess strategiska tänkande och det lyckosamma i partiets handlande från 1930-talet och fram till våra dagar.

Innehåll

I avhandlingen vill författaren förklara den unika uppslutningen bakom det socialdemokratiska partiet och vad författaren kallar "det välfärdspolitiska projektet". Sin utgångspunkt tar han i Adam Przeworskis resonemang kring socialistiska reformpartiers problem att bibehålla sitt väljarstöd i ett samhälle där arbetarklassen minskar. Med hjälp av Przeworskis begrepp "trade-off" – vilket väl närmast kan översättas "avvägningsproblem" – söker författaren visa hur "det svenska socialdemokratiska partiets strategi varit att tillmötesgå tjänstemannagrupperna samtidigt som partiet strävat efter att behålla arbetarklassen inom väljarbasen. Författaren analyserar den svenska socialdemokratin agerande i ljuset av detta avvägningsproblem, i en första extensiv del av avhandlingen och därefter i två jämförande fallstudier.

Författarens avstamp hos Przeworski motiveras av att denne på ett enligt författaren hälsosamt och preciserat sätt tar fram den politiske aktören ur strukturenas dunkel. Torsten Svensson vill förklara det socialdemokratiska partiets osedvanligt stora och stabila andel av väljarkåren sedan 1930-talet samt också den därav följande långa regeringsperioden. Författaren väljer att distansera sig från tidigare förklaringsansatser, med i huvudsak strukturella förtecken, för att istället fokusera den politiske aktörens strategiska agerande. Författaren vill studera den svenska socialdemokratin strategi – dess förutsättningar, innehåll, praktiska genomförande samt effekter – för att därigenom utröna i vad mån strategiskt agerande haft betydelse för partiets dominans. Den allmänna hypotes som lanseras är att olika socialdemokratiska strategier också får olikartade effekter för väljarnas attityder givet att vissa förutsättningar med avseende på relationer till fackföreningar och kommunistpartier är uppfyllda. Författaren beskriver två alternativa strategier – löntagarstrategin och klasstrategin – och säger sig vilja undersöka huruvida löntagarstrategin varit för handen i det socialdemokratiska partiet. Författarens hypotes är att så är fallet, samt att denna löntagarstrategi inneburit att partiet agerat för att bredda sin väljarbas med hjälp av tjänstemännen utan att förlora arbetarnas stöd och att en sådan strategi också haft de önskade effekterna. Det syfte Svensson därefter formulerar är att utröna huruvida socialdemokratin agerat strategiskt gentemot tjänstemännen, hur utvecklingen av partiets relationer till denna grupp har sett ut och i vad mån en eventuell strategi också haft de önskade effekterna.

Författaren tillämpar en "strategisk förklaring" och menar att denna innehåller förutsättningar, perceptioner av omgivningen, agerande samt effekter. Med hjälp av dessa kom-

ponenter griper han sig an det empiriska arbetet att förklara socialdemokratins dominans.

Författaren börjar således med att ta sig an strategins förutsättningar. I vad mån, och i så fall hur, har det socialdemokratiska partiet agerat för att påverka de viktiga förutsättningarna för löntagarstrategin i en gynnsam riktning? Torsten Svensson väljer då att koncentrera sig på partiets band till fackföreningsrörelsen och dess kamp mot kommunisterna. Genom studier av partidokument från 1930-talet fram till slutet av 1950-talet visar författaren att det funnits en medveten strävan hos det socialdemokratiska partiet att försvaga kommunistpartiet samt att stärka relationerna till fackföreningsrörelsen, LO i detta fallet. Motiven för en sådan strävan har varit misstänksamhet mot de svenska kommunisternas koppling till de ryska dito. Ett annat mera långsiktigt motiv har varit insikten om att parlamentarisk framgång bara kan nås på basen av samarbete mellan socialdemokratien och fackföreningsrörelsen. En splittrad arbetarklass kunde enligt partiets bedömning inte utgöra grunden för ett regeringsbärande socialdemokratiskt parti. Partiet har således genom sitt eget handlande på det organisatoriska och ideologiska planet påverkat de yttre förutsättningarna för att kunna applicera en löntagarstrategi. Detta handlande passas av författaren in i den strategiska förklaringen såsom det första ledet i en kedja av tre länkar. Den andra länken består av de båda elementen perception och strategiskt agerande. Författaren visar genom partidokument fortsättningsvis att det socialdemokratiska partiet verkligen uppfattade det strategiska avvägningsproblemet mellan olika stödgrupper.

Författaren sätter tjänstemannastrategins genombrottsår till kongressåret 1948. Därefter börjar också agerandet gentemot tjänstemännen att ta form. Till en del gick agerandet den fackliga vägen. Genom ett samarbete mellan de nya tjänstemannaorganisationerna och partiet försökte socialdemokratien knyta till sig den nya gruppen. Begreppet "löntagare" lanserades för att tona ner konflikten mellan arbetare och tjänstemän. Partiet försökte också att hantera risken att förlora arbetarväljare genom

att betona de gemensamma intressena mellan alla grupper av löntagare. Det sk velfärdspolitiska projektet vilket skulle rikta sig emot både tjänstemän och arbetare, var, i enlighet med Przeworski, en del av agerandet för att vinna bredare väljarbas.

Den sista länken i den strategiska förklaringen är effekterna. Torsten Svensson menar att endast om effekterna är de önskade, samtycke till velfärdspolitiken och starkt väljarstöd, så kan strategin ingå i en rationalistisk förklaring. Författaren genomför i detta syfte en studie av väljarnas attityder i socialpolitiken sedan 1956 baserad på väljarundersökningarna. I detta avsnitt menar författaren att tjänstemännen sedan valet 1960 i betydligt större utsträckning än tidigare valt att rösta på socialdemokraterna, medan arbetarnas röstning är mera oförändrad under just den perioden. I undersökningen visas att tjänstemännen är mer känsliga än andra grupper för en velfärdsdimension i sitt partival. Trots att klassbakgrund också visar sig ha viss effekt på partivalet menar dock författaren att det främst var via social reformpolitik som socialdemokratien fick en stor grupp nya väljare bland tjänstemännen.

Analysen har nu egentligen avslutats. I en tredje del av avhandlingen väljer Svensson dock att gå vidare för att ytterligare stärka sin tes genom två fallstudier: ATP-frågan samt sjukförsäkringsfrågan. Arbetet avser att specificera vilka typer av agerande som faktiskt gav resultat och på vilken arena dessa åtgärder sattes in. Författaren söker genom en närgående analys av de dokument som avspeglar aktörernas intentioner och handlingar i de relevanta besluten belägga de politiska aktörernas strategiska val samt i vad denna strategi bestod.

I ett första steg beskrivs de ideologiska principer som kom att prägla de två nämnda velfärdsreformerna. Båda reformerna bars upp av idén om standardtrygghet och lika villkor för alla grupper. Men denna idé kom att utvecklas från ett system av lika ersättning till alla, vilket var Gustav Möllers linje, till ett inkomstersättningssystem med inbyggd grundnivå, vilket blev en linje mer förknippad med Gunnar Sträng. Eftersom grundprincipen var densamma anser författaren dem utgöra två jämförbara

ra fall och går vidare för att analysera partiets agerande i båda frågorna. Sjukförsäkringsfrågan blev inte lyckosam i den meningen att effekterna inte blev de avsedda. Socialdemokraterna gjorde inga inbrytningar i tjänstemannagrupperna. ATP-reformen var istället mera lyckosam, då partiet både vann tjänstemännens stöd och behöll arbetarväljarna. Hur kan de skilda effekterna förklaras? Författarens svar hänvisar till Przeworskis strategi att forma klassintressen. Genom en anpassning av sakfrågan, en organisatorisk samverkan via fackföreningarna samt en propaganda avpassad för olika grupper lyckades det socialdemokratiska partiet nå de avsedda effekterna, nämligen inbrytning bland tjänstemannaväljarna. Inte något av dessa strategiska element var för handen i sjukförsäkringsfrågan.

Avslutningsvis knyter författaren ihop sina resultat och anser sig fått stöd för tanken att socialdemokratis styrka och samtycket till välfärdsstaten kan återföras på det socialdemokratiska partiets strategiska agerande. Partiets agerande har förklarats av deras motiv och strategin har lett till ett förändrat väljarbeteende. Socialdemokratin uppfattade behovet av en breddad politisk bas och agerade därefter. Dels genom en löntagarstrategi vilket ineburit en blandning av organisatoriskt arbete och välfärdspolitik. Dels genom att påverka förutsättningarna för ett genomförande av en sådan strategi. En strategi som enligt författaren också fått de avsedda effekterna i form av breddat väljarstöd och socialdemokratisk dominans. På ett generellt plan menar författaren att han visat att väljarnas val av parti och ideologiska uppfattning om vad som är rätt inte sker oberoende av partiernas agerande, utan snarare är att hänföra till politiska partiers medvetna strategiska agerande.

Forskningsproblemet

Torsten Svenssons forskningsproblem kan hänföras till kategorin spontant relevanta. Att ge sig i kast med den svenska socialdemokratins politiska dominans tycks som en av de mera politiskt intressanta uppgifterna. Också på det inomvetenskapliga området är ambitio-

nen lovvärd. Författaren vill ge partistudierna och väljarforskningen ett bidrag genom att betona partiernas roll som aktörer och medvetna strateger. Väljarforskningen ägnar sig primärt just åt väljare och inte partier, och partiforskarna har en tendens att tillskriva omgivningens, organisationsförändringar eller partiideologin den avgörande rollen i varje förändringsprocess istället för ett medvetet strategiskt agerande.

Avhandlingen tar utgångspunkt i ett allmänt resonemang, med internationell förankring, framfört av Adam Przeworski, kring socialdemokratiska partiets problem på väljararenan när arbetarklassens andel av samhällsmedborgarna minskar. Men Przeworskis teser har utvecklats ur diskussionen om den ökade väljarörligheten, den minskade klassröstningen och de allt större svårigheter som socialdemokratin möter. Dagens samhälle är individualistiskt och medborgarna tillhör inte självklart de gamla kollektiven. Przeworski diskuterar de socialistiska partiernas problem dels utifrån individernas alltmer lösgjorda ställning i förhållande till gamla kollektiv, dels utifrån de socialistiska partiernas minskande inflytande under 1980-talet. Det är med andra ord ett teoretiskt dilemma att ha Przeworski som utgångspunkt för att, med hjälp av en förklaring byggd på strategiskt tänkande, förklara ett politiskt partis *dominans*. Przeworski vill förklara a) klassröstning, alltså i vilken grad individer röstar som de gör på klassbas, och b) arbetarpartiernas avklingande i politiken. Författarens teoretiska utgångspunkt tycks mig snarare som en inspirationskälla än ett teoretiskt avstamp. Av detta följer också problem för författaren med hypotesprövning, förklaringens omfattning och förankring i teorier om partiagerande.

Författaren har en förklarande ambition, men är mångtydig ifråga om vad som skall förklaras: han vill förklara "den unika uppslutningen bakom det socialdemokratiska partiet och det välfärdspolitiska projektet" (s 9). Strax därunder formuleras det så att "det är reformpolitikens möjligheter och begränsningar som är fokus". Längre fram är det inte längre uppslutningen, utan författaren skriver "kan den

svenska socialdemokraternas strategiska agerande vara en förklaring till dess dominans och välfärdspolitikens utformning" (s 12). Längre ner på samma sida står "Det som ska förklaras är enkelt uttryckt socialdemokraternas styrka", senare definierad som den stora andelen väljare. Slutligen är det åter frågan om uppslutningen bakom partiet och välfärdspolitikerna som skall förklaras av partiets försök att bredda väljarbasen (s 36). Också strategins effekter i form av väljarnas attityder skall förklaras (s 40). Oklarheterna ifråga om den beroende variabeln hänger samman med vad som ovan sagts om de teoretiska utgångspunkterna. Przeworskis tankar är inte tillräckliga för att hjälpa författaren att precisera sin förklaringsansats. För att resonemangen i det första avsnittet av avhandlingen skall ge den teoretiska ram och avstamp som behövs för att ta till sig den omfattande empiri som följer hade författaren måst precisera sina syften och sin förklaringsambition i större utsträckning än vad som är fallet.

Ett flertal gånger i avhandlingen nämns ordet "hypotes". Det väsentliga med en hypotes är att en undersökning som bekräftar eller förkastar en hypotes i sin tur stärker eller försvagar en teori. Författaren talar i explicit form först på s 184 om en nollhypotes vilken går ut på att partiet reagerar ad hoc på olika stimuli i den politiska verkligheten. Detta antyder att hypotesen då är motsatsen, nämligen att partiet agerar medvetet långsiktigt. En sådan hypotes är alltför stiliserad och allmän för att vara empiriskt fruktbar i forskningsarbetet. Författaren har förbiset att ur generella teorier om partiagerande vaska fram hypoteser som är empiriskt prövbara, som styrande för arbetet. Vad som nu kallas hypotes är istället ett allmänt antagande om rationalitet hos ett politiskt parti.

Författaren gör på s 36 en operationalisering av hypotesen i det att han vill undersöka om socialdemokraterna försökt bredda partiets väljarunderlag genom att appellera till tjänstemännen utan att mista arbetarnas stöd. Denna hypotes skall testas genom tillämpningen av "den strategiska förklaringen" vilken finns redovisad dels på s 40, dels på s 283. Den strate-

giska förklaringen består av tre boxar där de första två benämns "strategins förutsättningar" respektive "perception och strategiskt agerande" (s.40). Från box nr två går en orsakspil till box nr tre, effekter, i form av "väljarnas attityder". Den orsakspil som finns från perception och handlande till effekter tycks mig inte ha täckning i hypotesen. I hypotesen avser författaren att testa om en strategi överhuvudtaget varit för handen. I modellen på s 40 skall istället testas om det förelegat ett orsakförhållande mellan strategiskt handlande och effekter. Den grundläggande forskningshypotes, som handlade om huruvida det fanns en strategi, och operationaliseringen av den, är svår att relatera till vad författaren kallar den strategiska förklaringen, där effekterna, av vad som tycks vara ett givet strategiskt agerande, står i centrum. Dessa oklarheter är en följd av bristande precision i arbetet med de teoretiska utgångspunkterna och därmed i formuleringen av forskningshypotesen.

För att uttala sig om en undersökning har bekräftat eller förkastat en hypotes måste klara kriterier för falsifiering finnas utarbetade. När författaren i avhandlingens avslutande kapitel diskuterar sina hypoteser sägs att nollhypotesen kan förkastas och en rationalistisk förklaring får stöd. Något klargörande av vilka kriterier som skall vara uppfyllda för att denna hypotes skall vara bekräftad alternativt nollhypotesen förkastas görs dock inte. Istället tycks det mig som om allt agerande från partiets sida kan tolkas i strategiska termer så länge någon ledande partiföreträdare formulerar sig strategiskt. Till exempel ifråga om socialdemokraternas bemötande av de borgerligas angrepp på den offentliga sektorn på s 122 och 123 sägs att socialdemokraterna agerade strategiskt eftersom partiet försvarade den offentliga sektorns tjänstemän mot ett folkpartistiskt påhopp. Det vore väl inte så lite egendomligt om partiet skulle stämma in i den kritiska kören mot en verksamhet socialdemokraterna själv byggt upp och godta valpropaganda från ett borgerligt parti ett valår? Författaren diskuterar aldrig på vilket sätt partiet skulle ha agerat för att nollhypotesen skulle uppfyllts. Det är därmed svårt att helt instämma med författa-

rens slutsats att hypotesen om partiets strategiska agerande faktiskt fått ett otvetydigt stöd.

Torsten Svensson vill i motsättning till många tidigare forskare inom detta fält primärt anlägga ett aktörsperspektiv på socialdemokraternas agerande. Förändringarna hos partiet har ofta hänförs till strukturella förutsättningar, men författaren vill istället koncentrera sin analys på partiets medvetna långsiktiga agerande för att bibehålla sin maktposition. Författaren visar insikt om problemen med aktörens eventuella fångenskap i strukturerna. Ändå intar han en lite oklar mellanposition mellan aktör och strukturansats.

Przeworskis tankar hade behövt utvecklas för att kunna ha en styrande teoretisk funktion i avhandlingen även i detta avseende. En teori innehåller förutsägelser om samband, regelbundenheter eller kausaliteter vilka kan testas empiriskt genom handfasta operationaliseringar. Przeworskis tankar kan knappast sägas framföra en teori även om hans idéer kan tolkas och preciseras till en sådan. Författaren vill förklara socialdemokraternas dominans i aktörstermer, men återkommer gång på gång till de strukturella förutsättningarna.

I en tidigare statsvetenskaplig avhandling kring partiets rationalitet ses partiet som en rationell aktör, men beaktande dels samhällsförhållandena i termer av ideologiska mål, dels strategiska mål på väljararenan, interna arenan och parlamentariska arenan (Hinnfors 1992). Tillsammans bestämmer dessa uppfattningar och avvägningar partiets, vad Hinnfors kallar, "beslutsposition" vilken kan vara avvaktande, omprövande eller deciderad, dvs fastlagd. Huruvida ståndpunkten partiet intagit kan ändras bestäms på det sättet med beaktande både av aktörens rationella agerande och av strukturens begränsningar uppfattad via aktörens öga. Genom att Svensson aldrig gör den typen av preciserad modell kommer resonemangen att falla över än åt aktörsförklaringar än åt strukturförklaringar beroende på sakfrågan. Ett exempel på författarens ambivalens är att han dels menar att "de sociala omgrupperingarna av samhället gjorde att partikongressen 1944 beslutade om en översyn av partiets organisationsformer", hänvisande till struktu-

ren, (s 151), dels menar att det var bröderna Per Albin och Sigfrid Hansson som personligen skapade den organisationsförändring som innebar ett samarbete mellan tjänstemännens fackföreningar och partiet. Författaren skriver att "en av de första förespråkarna för en central facklig tjänstemannaorganisation var Sigfrid Hansson, redaktör för Socialdemokraten och aktiv i journalistförbundet, tillika Per Albin Hanssons bror" (s 96) och därefter när strategin att partiet och LO skulle stödja tjänstemännens fackliga organisering behandlas, sedan att "tanken att visst tankeutbyte försiggick mellan bröderna Hansson ligger dock nära till hands" (s 98).

Författaren nämner som en kritik mot Przeworski att denne inte tar hänsyn till partiets behov av att agera på flera arenor samtidigt. Inte heller hos författaren tas dock någon större hänsyn till detta faktum. I förklaringsansatsen har läsaren en känsla av att partiet endast har att agera på väljararenan, samt att något övergripande mål inte är för handen. Någon systematisk diskussion om det socialdemokratiska partiagerandet utifrån trovärdighetskriterier eller programförverkligande förekommer inte. Om ett parti vars organisering har idépolitisk grund söker nya vägar för att erhålla majoritetsstöd och därmed programförverkligande så måste rimligen frågan om trovärdighet inför väljarkollektivet utgöra en viktig begränsning för partiets agerande. En utförligare diskussion kring de olika arenorna och en utvecklad modell för agerande på dem alla hade gett större tyngd åt slutsatsen om det strategiska agerandets innehåll.

Det dilemma i avvägningen mellan kärngrupper och bredare väljargrupper författaren beskriver måste rimligen gälla även för andra partier, ~~tex centerpartiet.~~ När samhällets sociala strukturer förändras ställs alla politiska partier inför detta dilemma. Eftersom författaren ibland brister i precision i de teoretiska resonemangen blir studien i första hand ett applicerande av Przeworskis idéer för att förklara det specifika socialdemokratiska fallet. En prövning av Przeworskis idéer i generell mening hade varit intressant men krävt teoretiska kompletteringar i fråga om organisationens

roll (Panebianco 1988) eller partiernas trög-
rörlighet och många strategiska avvägningssi-
tuationer i ett flerpartisystem (Robertson
1976). En sådan komplettering hade kunnat
tillföra Przeworskis tankar precisering och
förklaringskraft.

Begrepp

Det centrala begreppet i avhandlingen är "stra-
tegi". Med strategi brukar avses en plan för
handling eller ett mönster för avvägningar
mellan olika mål. Utöver strategi talas också
om "strategiskt handlande" vilket måste avse
något annat än "handlande" i sig. I det avsnitt
som enligt rubriken skall behandla strategins
förutsättningar sägs att "analysen visar att det
i det svenska fallet förelegat en strategi inne-
fattande organisatoriskt och propagandistiskt
arbete" (s 75). Senare talar författaren om att
han vill undersöka om "det funnits några väl
avvägda strategier från partiledningens sida
med syfte att vidga partiets väljarunderlag" (s
78). Senare sägs att strategi består av idépoli-
tik och intressekamp, något som inte fram-
kommer i avhandlingens första del (s 192).
Ibland sägs att det är förekomsten av en strate-
gi som är intressant, tex i slutet av avhandling-
en där det formuleras "att partiets agerande
styrts av vissa grundläggande värden" (s 283)
medan det i avhandlingens början sägs: "syftet
med avhandlingen är att utvärdera huruvida soci-
aldemokratin agerat strategiskt gentemot
tjänstemännen" (s 36). Ett begrepp som tycks
rymma både handlande, perceptioner och vär-
den kan knappast användas för att förklara nå-
got specifikt. Strategibegreppet hade, liksom
tidigare forskningsproblemet, krävt ett större
mått av precisering och att författaren vågat
nagla fast en bestämd definition vilken han se-
dan arbetat efter. Vagheten i begreppen döljer
kanske en osäkerhet om innebörden i forsk-
ningsproblemet och en ovilja att bestämma sig
för vad som skall göras.

Författaren tycks ofta dra slutsatsen att stra-
tegin existerar eftersom partiet agerar på ett
visst sätt. Samtidigt talas om strategiskt age-
rande. Men vad författaren gör är att säga att
det var så och partiet agerade så och därför

hade partiet en strategi. Författaren menar att
"Under hela efterkrigtiden och i takt med sam-
hällsomvandlingen har sålunda försöken att
skapa ett utrymme för partiet hos de nya tjäns-
temannagrupperna funnits med i partiets stra-
tegi" (s 110). I det sammanhanget framstår det
som om alla partier har en strategi eftersom de
anpassar sig till förändringar i omgivningen,
det är strategins innehåll som är det intressan-
ta. Författaren går till och med ännu längre ge-
nom att inte nöja sig med att hävda att hand-
lingar är belägg för strategin, utan även effek-
terna får belägg att strategin fanns där. På
s 190 skriver författaren att "de snarast negati-
va effekterna på väljararenan ger vid handen
att strategiskt agerande spelar roll för utfallet"
vilket bara kan tolkas som att effekterna skall
belägga strategins förekomst. Författaren skri-
ver också att "om strategin skall vara en för-
klaring till socialdemokratiens styrka och sam-
tycket till den offentliga sektorn måste den ju
också leda till dessa effekter" (s 156) vilket
också måste tolkas som att effekterna får be-
lägga att strategin finns där. Även bristen på
effekter kan belägga strategin. Ett exempel är
att författaren skriver att "den valda lösningen
ledde inte till någon omedelbar positiv elektro-
ral effekt" (s 232). Då Svenssons tolkning är
att partiet i just det fallet, löntagarfonderna,
prioriterade trovärdigheten menar han att bris-
ten på effekt belägger att det förelåg en strategi
trots allt. Strategi blir på det här sättet ett be-
grepp helt utan användning i en förklaring ef-
tersom det inte finns någon möjlighet att säga
när partiet *inte* agerat strategiskt. Återigen ser
vi att brist på precisering när forskningspro-
blemet skall fastläggas leder till oklarheter i
själva iscensättandet av undersökningen.

Metod och material

Varken metod eller material diskuteras sär-
skilt mycket i avhandlingen. Det är först när
undersökningen kommer in på den kvantitati-
va delen som validiteten i frågorna och meto-
dologiska aspekter av undersökningen kom-
mer upp till diskussion. De saker som borde
tagits upp i en materialdiskussion är repre-
sentativiteten hos materialet, hur urvalet av
material gått till, med hjälp av vilka kriterier

materialet valts. Författaren använder omväxlande partistyreelseprotokoll, kongressmaterial och pamfletter. Rimligen är dessa olika materialtyper avsedda för olika fora, vilket gör dem svåra att hantera enhetligt. Visst material kan ju också betraktas som komplementärt genom att de är förarbeten till ett mer offentligt utgivet dokument. Vissa materialtyper är avsedda för offentlig diskussion och är per definition partiets linje, medan andra speglar interna diskussioner kring t ex olika temata i en valkampanj. Med tanke på den oerhörda vikt författaren tillmäter detta material i avhandlingen som belägg för både motiv, uppfattningar av verkligheten och den strategi som undersöks, borde rimligen en materialdiskussion ha haft en betydligt större plats.

De metodologiska aspekterna i tolkningen av materialet har författaren heller inte diskuterat. Det skrivna materialet undersöks för att på olika sätt belägga motiv och uppfattningar men några tolkningskriterier eller kategorier diskuteras inte. I avhandlingen plockas texter från olika tider för att belägga samma motiv. I det tredje kapitlet, som handlar om löntagarstrategins förutsättningar, har vi partimaterial från 1928 och 1948 som båda skall peka på socialdemokraternas motiv för att påverka fackföreningar och relationen till kommunisterna. Tidsfaktorn måste här rimligen ha betydelse mycket för tolkningen av de uttalanden som finns i materialet.

Författaren har också valt att avstå från någon form av systematiska kategoriseringar vid genomgången av materialet. För att textanalysen som metod skall ge ett vederhäftigt intryck krävs någon form av systematiska kategorier och en diskussion om vad som hamnar i och utanför fällorna. På s 70 citeras att "vi skall icke-förbise att den verkliga kampen mellan socialdemokrater och kommunister föres på arbetsplatserna." Detta citat skall belägga att socialdemokraterna påverkade förutsättningar för sin strategi. På s 138 citeras "det är lika viktigt att vårt TCO-organiserade folk är fackligt aktiva som att vi håller kommunisterna stängna i fackföreningsrörelsen" och detta skall belägga att man faktiskt hade en viss strategi. Vilken är den kvalitativa skillnaden mel-

lan två sådana citat? Båda handlar om vikten av facklig organisering och förankring, båda kan tolkas som förutsättningar för en strategi och båda kan tolkas som en strategi. Det behöver inte vara fel att på ett intuitivt sätt bearbeta materialet men varje analys sker ändå med någon form av kategorier för ögonen. En diskussion om vilka kategorier författaren hade framför sig vid analysen av det stora skriftliga materialet hade fyllt sin plats i avhandlingen.

Resultat

I avhandlingen försöker Torsten Svensson härleda en specifik strategi utifrån ett givet material av uttalanden, diskussioner och resonemang av ibland ganska allmän natur. Författarens handlag i resultatdelen är sympatiskt. Han lyckas för det mesta övertyga om att han har rätt genom ett argumentativt skrivsätt och utredande diskussioner. Ibland hamnar författaren dock i något som liknar cirkelresonemang. Ett exempel: Eftersom partiet agerat på ett sådant sätt gentemot tjänstemannagrupperna som man gjort så menar författaren att det finns en strategi för att fånga in tjänstemännen. Författaren menar att han undersöker "om de strategiska övervägandena för att foga in tjänstemännen faktiskt förekommit och vilka utslag i partiets organisation och politikens utformning det i så fall fått" (s 151). Belägg för att en sådan strategi faktiskt fanns sammanfattas på s 151 och 152 och består framför allt av att tjänstemannaföreningar bildades, att en speciell riksdagsgrupp bildades med tjänstemannafrågor på dagordningen och att löntagarbegreppet gjorde entré i propagandan. Alla dessa ting måste väl betecknas som, enligt författarens egen formulering "utslag i partiets organisation och politikens utformning". Därmed är det sagt att strategin fanns, eftersom den kom till uttryck i organisation och politik och att dessa uttryck i organisation och politik kom till stånd, eftersom det fanns en strategi. Någon tidsföljd finns inte heller i resonemanget på så sätt att det ena inträffar före det andra. Istället tycks det vara fråga om en process där händelserna griper in i varandra på ett sätt som gör det svårt att analytiskt urskilja orsak och

verkan. Detta är inte ett enstaka exempel utan hänger samman med bristen på precision av strategibegreppet.

I studien av om den socialdemokratiska partistrategin haft de önskade effekterna använder författaren sig av svaret på en fråga från väljarundersökningarna i Göteborg. Han analyserar reaktionerna på påståendet att "det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd till medborgarna". Påståendet kan få instämmande eller icke-instämmande svar. Under valåren 1956 och 1960 fanns bara två utfall plus allmänna mellankategorier vilka lämnades åt kodarens ömdöme. Detta är också två viktiga år i analysen. Sedan 1964 finns fyra alternativ, två instämmande och två icke-instämmande i olika grad. Det finns ett par saker att säga om den här typen av frågor, vilket författaren insiktsfullt noterat i avsnittet. Det första är att den här typen av påstående alltid har en tendens att få människor att instämma. Det andra är att den här frågan är extremt tidstypisk och har återkommit från 1985 av tidsserieskäl. Det var ju på 1980-talet som de här frågorna återkom på dagordningen. Frågan tillkom dessutom på 1950-talet som ett mått på vänster-högerdimensionen i politiken men författaren använder den på ett annat sätt – vilket han inte är ensam om. En analys av andra frågor om socialpolitik ställda vid enskilda tillfällen under undersökningsperioden kunde avslöjat om sambandet mellan Svenssons fråga och andra frågor om socialpolitik var tillräckligt starkt för att vara försäkrad om att frågan mäter vad författaren avser att mäta. Bristen på en sådan kontroll försvagar tilltron till ett av författarens viktigare resultat, nämligen att tjänstemännen faktiskt blev mer positiva till den sociala välfärden åren strax efter 1960.

Torsten Svensson har undersökt huruvida socialdemokratiens agerande har styrts av en långsiktig strategi. Författaren anser sig fått detta bekräftat i analysen eller som han skriver "partiets agerande har styrts av vissa grundläggande värden och av en långsiktig väljarstrategi" (s 283). Han skriver också att "i stort sett ger analysen stöd för tanken att socialde-

mokratiens styrka och samtycket till välfärdsstaten kan återföras på partiets strategiska agerande." I samma andetag formuleras att "mellan denna medvetna strategi och väljarbeteendet finns en kausal länk". Här hävdar författaren således att han dels visat att partiet har haft en strategi överhuvudtaget, dels förklarat agerandet utifrån denna strategi samt förklarat väljarbeteendet utifrån partiagerandet. Författaren hävdar också att agerandet orsakades av perceptionen, dvs det uppfattade behovet av en breddad politisk bas. Han hävdar vidare att agerandet fått de avsedda effekterna, det är dock oklart om det gäller förutsättningarna för strategin eller effekterna av strategin. Vad skall vi då ställa för krav på en förklaring?

En förklaring är enligt min mening en del i en förståelse av en större helhet. Författarens förklaring är då en del i denna förståelse. Men för att denna förklaring skall vara ett bidrag till förståelsen måste den uppfylla vissa krav. En förklaring ger förstås svar på frågan "Varför?". Författaren har valt att arbeta med orsaksförklaringar. En orsaksförklaring bör vara underbyggd av en teori om någon form av samband eller regelbundenheter. Men här har vi en beskrivning av två fenomen – strategin och väljarnas attitydförändring – och en beskrivning av en rimlig orsak – partiledningens önskan om bredare väljarbas. Det är visserligen början till en förklaring, men närmast en intentional eller finalistiskt förklaring. Den anger mål eller motiv som förklaring. En sådan förklaring har emellertid två bekymmer. För det första måste man lita till aktörens egna ord eller till dennes handlingar. Det är svårt att veta vilka mål eller motiv som inte ledde till handlande och således var underordnade. Varför blev valet som det blev? För det andra uppkommer frågan omedelbart om varför aktören hade just det motivet eller målet? Svaret blir således inte tillfredställande utan genererar nya frågor av samma art. Jag hävdar istället att författaren bidragit till förståelsen av den socialdemokratiska reformpolitiken, men inte genom att förklara vare sig förekomst av strategi, innehåll i strategi, agerande eller effekter. Författaren har *genom att fokusera på ett antal strategiska val hos partiet genomfört en ana-*

lytisk och systematisk beskrivning av det socialdemokratiska partiets väg till politisk dominans. Och det är vackert så.

Slutord

Sammanfattningsvis anser jag således inte att det förklarande syftet i avhandlingen uppfylls på det sätt författaren menat. De teoretiska utgångspunkterna är alltför oprecisa för att en förklaring i kausal mening skall vara för handen. Det är oklart vilken preciserad hypotes som testas och på vilka kriterier den skall bekräftas eller falsifieras. Dessutom är det omväxlande förekomsten av strategin och innehållet i strategin som skall förklaras vilket gör en utvärdering av studien svår. För det andra är begreppen ofta vagt och mångtydigt definierade och förlorar därmed i användbarhet, särskilt gäller detta strategibegreppet som ibland tycks rymma både förutsättningar, motiv och agerande. För det tredje är beläggen för att strategin faktiskt varit för handen, och haft det innehåll författaren hävdar, ofta svaga, och genom en bristande materialdiskussion ibland till och med tveksamma. Avhandlingens slutresultat har tyvärr inte blivit så klart och entydigt som författaren menat och läsaren önskat. Arbetet har blivit lidande av att författaren inte velat eller vågat bestämma sig klart och tydligt för vad som skulle göras och därefter precisera sitt forskningsproblem. Ingen kedja är starkare än den svagaste länken och ingen avhandling lär bli bättre än graden av precision hos forskningsproblem och syfte.

Trots dessa brister är Torsten Svenssons avhandling ett berömvärdt och gediget arbete. Ett stort partimaterial har analyserats på ett systematiskt sätt. Några av avhandlingens främsta förtjänster är ambitionen att förklara och forskningsproblemets utgångspunkt i en internationell teoretisk vetenskaplig diskussion, vars spår också märks rätt igenom avhandlingen. Författaren visar stor probleminsikt genom att med jämna mellanrum invända mot de egna resultaten, pröva dem och ibland modifiera dem. Han skriver också i en resonerande och argumentativ statsvetenskaplig tradition vilket är en stor tillgång både för honom själv och

för läsaren. Språket är i behaglig avsaknad av statsvetenskaplig jargong, schablonartade metaforer samt onödiga och svårbegripliga termer. I de empiriska delarna har avhandlingen gett ett stort tillskott till kunskapen om vårt största partis agerande under åren vid regeringsmakten. Torsten Svenssons avhandling lär bli en av de viktigaste byggstenarna i det fortsatta forskningsarbetet kring socialdemokratiens unika hegemoni i Sverige.

Marie Demker

Referenser

- Hinnfors, Jonas, *Familjepolitik. Samhällsförändringar och parti strategier 1960–1990*, Stockholm 1992: Almqvist & Wiksell International.
- Panbianco, Angelo, *Political Parties: Organization & Power*, Cambridge 1988: Cambridge University Press.
- Robertson, David, *A Theory of Party Competition*, London 1976: John Wiley & Sons.

Genmäle

Jag hävdar att mycket av Marie Demkers kritik ger uttryck för ett forskningsideal där det gäller att begränsa sin fråga så snävt att man kan vara säker på att ha helt rätt. Jag ställer i min avhandling en politiskt intressant men också mer komplicerad fråga som leder till flera förklaringar, inte alltid heltäckande, länkade till varandra. Ett sådant större helhetsperspektiv innebär att vi ibland kan tvingas välja mått som brister i precision. Jag anser ändå, utan att tumma på metodiska krav, att den högre ambitionen är att föredra. Demker hävdar att mina anspråk på att ha genomfört en förklaring inte har uppfyllts. Jag har "bidragit till förståelsen av den socialdemokratiska reformpolitiken, men inte genom att förklara vare sig förekomst av strategi, innehåll i strategi, agerande eller effekter". Vägen till denna slutsats är kantad av i mitt tycke felaktiga resonemang och en såväl slarvig som ogenerös läsning. Jag har därför några anmärkningar.

Nollhypotes och hypotes

Låt mig börja med att ge exempel på missförstånd som beror på slarvig läsning. Demker påstår att jag lanserar en nollhypotes först på s 184 och inte ens där preciserar hypotesens innebörd. Hon tvingas därför göra en tolkning på basis av nollhypotesen: "Detta antyder att hypotesen är motsatsen, nämligen att partiet agerar medvetet långsiktigt". Påpekandet vore nu inte så allvarligt om inte opponenter grundat sin bedömning av hypotesens precision – "alltför stiliserad och allmän" – utifrån denna felaktiga läsning. Sanningen är den att nollhypotesen lanseras redan på s 35, i det avsnitt där Przeworski's ansats kritiserar och preciseras (vilket Demker efterlyser). Detta görs för övrigt bland annat med hjälp av några partiforskare – exempelvis Wellhofer, Kitchelt, Koelble, Sjöblom och Panebianco (vilken Demker tycker borde ha funnits med) som alla används för att föra ett resonemang om organisationens roll som handlingsrestriktion (ett resonemang som opponenter saknar).

Nollhypotes och hypotes följs sedan upp i ett avsnitt, s 36ff, där frågan ställs hur strategiskt agerande kan fungera som en förklaring. Här kräver jag explicita belägg för att partiet omfattade vissa mål, hade vissa föreställningar om verkligheten (också andra aktörer), att partiets agerande motiverades av dessa mål och föreställningar. Kravet på vad mål och föreställningar borde innebära är också preciserande och krävande. Om inte detta uppfylls, gäller nollhypotesen i Hecló & Madsens anda: partiets agerande är reaktivt (s 35), får mål och mening i efterhand (s 35, 39) och är inkrementalistiskt (s 39).

Tillämpat på hela förklaringskedjan betyder det också att såväl uppkomna effekter som uteblivna effekter kan föregås av strategi och strategiskt agerande respektive frånvaro av detsamma. Fyra olika utfall skisseras (s 42f). Det borde vara uppenbart att nollhypotesen kan kopplas till framför allt utfall IV: Inga eller på felaktigt sätt uppkomna effekter och avsaknad av strategi och strategiskt agerande. (Utfall II är en variant av detta) Hänvisningen här till Hecló & Madsen borde räcka för att se

kopplingen till vad jag tidigare lanserat som en nollhypotes. Att hypotesen motsvaras av fall I är lika klart. Demkers tolkning av den stiliserade modellen i form av de tre boxarna är således felaktig; modellen här således täckning i hypotesen.

Demker påstår att jag aldrig diskuterar vad partiet skulle göra för att uppfylla nollhypotesen. Det stämmer således inte. Jag kan dock gå opponenter till mötes på en punkt; att hypotesen, som den kommer till uttryck i avhandlingens första del, brister i precision. Nollhypotesen är lätt att förkasta medan en bekräftelse av hypotesen fortfarande kan innefatta olika typer av agerande.

Poängen är emellertid att detta påpekande gör jag själv redan i avhandlingstexten, just på den sida där Demker anser att hypotesen är alltför allmän och stiliserad (s 184). Demkers synpunkt kunde mycket väl ha varit ett citat från avhandlingen! Jag påpekar där att strategin såsom den belagts fram till och med kap.4 fortfarande är alltför allmän; vi vill veta mer exakt och konkret vilken typ av agerande som ledde till framgång och vad som ledde till misslyckande. Detta resonemang motiverar den jämförande fallstudie som följer. Det handlar där mindre om att som Demker skriver "stärka sin tes" än att precisera de verk samma mekanismerna i partiets strategiska agerande. En prövning av förklaringsens hållbarhet borde rimligen innefatta en granskning av detta viktiga steg i analysen.

Oklart vad som ska förklaras?

Jag är enligt Demker mångtydig i vad som ska förklaras. För det första menar jag, vilket inte är en kontroversiell hållning, att det är fullt rimligt och dessutom eftersträvansvärt att relatera undersökningsuppgiften till en mer generell problemställning. När avhandlingens huvudfråga presenterats påstår jag därför att "[d]et övergripande problemet gäller således reformpolitikens möjligheter och begränsningar" (s 9. Se vidare s 12, 43 och 299ff). Undersökningen av socialdemokratiens strategiska agerande kan således ses som en fallstudie av denna övergripande fråga. Dels citerar

Demker fel ("fokus" respektive "övergripande problem" är uppenbart olika saker) och dels tycks hon inte acceptera att en problemställning kan formuleras på flera nivåer (vilket inte överensstämmer med en senare önskan om generaliseringar till exempelvis andra partier).

För det andra tycks ovanstående feltolkning av hypotesen leda Demker på avvägar om vad som ska förklaras. Hon uppfattar här att förklaringen av effekter ligger vid sidan av vad jag ursprungligen vill göra. Det som tolkas som huvudfrågan – förekomst av strategi – är "svår att relatera" till "den strategiska förklaringen". Det är uppenbart fel. Den strategiska förklaringen innehåller alla led: Från utformningen av en strategi (utifrån perceptioner av demokratis krav och väljargruppernas förändring och karakteristika) över ett rationell agerande till effekter av detta agerande. Det innebär att huvudfrågeställningen innehåller flera delfrågor – varje led kräver sin specifika förklaring. Även om Demker skulle ha haft rätt om hypotesens räckvidd blir således hennes invändning märklig: Självklart kan man laborera med en kedja av förklaringar som tänks hänga ihop. Om inte Demker kan acceptera att den beroende variabeln övergår till att bli en oberoende dito i undersökningens senare skede så förespråkar hon en orimlig och olycklig restriktion för samhällsvetenskapliga förklaringar.

Men visar ändå inte citaten på en mångtydighet i huvudfrågeställningen? Tagna ur sitt sammanhang kan det tyckas så. Lästa med något större generositet torde det vara uppenbart hur de är sammanlänkade. På avhandlingens första sida (s 9) målas bakgrunden till problemställningen upp – socialdemokratisk dominans genom en unik parlamentarisk maktställning och framgångsrik social reformpolitik av generell snitt. En första precisering av vad som ska förklaras följer: "den unika uppslutningen bakom det socialdemokratiska partiet och det välfärdspolitiska projektet". Utifrån den mer generella frågeställningen (reformpolitikens möjligheter) följer sedan en allmän och kort diskussion om olika förklaringsansatser varefter jag i denna inledning såväl antyder var den fruktbara förklaringen är

att hämta samt återknyter till vad som ska förklaras: "dess [socialdemokratiens] dominans och ... välfärdspolitikens utformning" (s 12).

Här är inte problemet någon inkongruens mellan formuleringarna utan snarare varför parlamentarisk styrka och generell välfärdspolitik hänger ihop. Därför följer också ett avsnitt där den beroende variabeln preciseras på det sätt Demker refererar och där jag argumenterar varför de två aspekterna av dominans bör studeras hopkopplade. Att uppslutning bakom partiet bryts ned till parlamentarisk styrka (mätt genom väljarstöd och regeringsinnehav) handlar inte om mångtydighet utan att göra företeelserna mer tillgängliga och mätbara. Samma sak gäller när jag går från uppslutning bakom välfärdspolitiskt projekt via välfärdspolitikens utformning och landar i inställningen till generell välfärdspolitik (vilket i detalj diskuteras i kap.4 där operationaliseringsproblemet blir aktuellt). Att "väljarnas attityder" i fig. 1.3. (s 40) sammanfattar väljarnas inställning till partier och välfärdspolitik framgår av sammanhanget. Hur är det möjligt att få detta till något ytterligare syfte?

Strategi, strategiskt agerande och effekter
Demker anser att strategibegreppet är vagt och att jag inte håller isär det från handlingar och effekter. Det hade blivit klarare för henne om hon hade utgått från hur företeelserna definieras i texten på sid.36ff. I stället rycker hon citat här och var i texten som ska ge intryck av den stora förvirringen. Låt oss se på några av "bevisen".

Demker ironiserar (tror jag) över att jag använder begreppet strategiskt agerande "vilket måste avse något annat än 'handlande' i sig". Hon tvingas tydligt gissa på den här punkten. Får jag då hänvisa till s 37f där strategiskt agerande definieras och skiljs från parametriskt agerande. Detta är en distinktion som jag sedan ofta återknyter till avhandlingen igenom.

De konkreta strategier som beskrivs, folkpartilinjen och löntagarstrategin, är precis beskrivna och innebörden av den senare är presenterad i samband med analysen av Przeworskis ansats (generell välfärdspolitik, klass-

överbyggande organisation, differentierad propaganda). Detta är fullt förenligt med att på ett mer abstrakt plan påstå att en sådan strategi innehåller såväl en intressepolitisk som en idépolitisk komponent. Vari ligger problemet, att jag använder några andra begrepp för att fånga vad en strategi i allmänhet innehåller? Inte heller borde det komma som en överraskning för Demker på s 192 eftersom diskussionen som laddar för detta (givetvis) återfinns redan i inledningskapitlet och återkommer i diskussionen om förhållandet mellan ideologi och strategi (ex. vis s 153f). Jag tycker nog att Demkers efterlysning av större precision och mod snarare kan liknas vid ångslan och bokstavstolkning av metodhandboken.

Den vaghet jag själv ser är en annan än den Demker anger. Strategi står ibland för övergripande mål och ibland för hur man tänker sig göra (delmål) för att uppnå detta mål. Är det då också så att jag sluter mig till strategi från handling? Många gånger har vi inte mer än handlingar att tillgå varför vi kan tvingas att dra inferens från handling (jfr Hadenius 1984). Kraven på belägg i avhandlingen är emellertid starkare. I första hand krävs motivuttalanden och belägg för genomtänkta resonemang (jag kan därför också urskilja olika handlingsalternativ vid flera tillfällen).

Låt oss studera den citatkonst som leder till Demkers generella omdöme. Så *här* står det på den sida Demker citerar (Vad D. utelämnat kursiveras): "Under hela efterkrigstiden och i takt med samhällsomvandlingen, *som noga studerades*, har *sålunda* försöken att skapa ett utrymme för partiet hos de nya tjänstemannagrupperna funnits med i partiets strategi för att uppnå väljarmajoritet" (s 110f). Genom att lägga in vad Demker utesluter får meningens ny innebörd. Här syftas tillbaka på belägg (vilka inte är få!) för att partiet noggrant studerade utvecklingen och övervägde hur de lämpligen skulle uppnå väljarmajoritet. Bara sidorna innan berättar utförligt om hur man *övervägde* detta. Jag blandar inte ihop handling och strategi!

Men jag tycks ju dra slutsatser om strategi från effekter? Fel igen! På s 190 där jag diskuterar tänkbara fall att studera och där Demker

klipper ut ett citat, skriver jag faktiskt så här: "I en mening svarar löntagarfonderna utmärkt mot kravet på ett kontrafaktiskt fall till ATP. De snarast negativa effekterna på väljararenan ger vid handen att strategiskt agerande uppenbarligen spelar roll för utfallet. Ur ett strategiskt perspektiv kan förslaget till löntagarfonder nämligen ses som en gåta ..." (Min kursivering här). Observera att detta följs av en kort karakteristik av förslagets konstruktion som är utgångspunkten för att spåra en strategi! Här konstateras således: a) Märklig strategi bakom löntagarfonderna (om önskan att vinna bred uppslutning) b) Löntagarfonderna får negativ effekt på väljararenan c) Strategiskt uppläggning spelar roll för *utfallet* (i just det här fallet).

I det andra exemplet Demker ger räcker det att läsa det som citeras och ställa det mot hennes tolkning. Här står, att för att strategi skall kunna förklara måste den självklart också ha effekter. Det räcker således inte att belägga en strategi, vi måste också kunna leda i bevis att strategiskt agerande följs av effekter (läs också det som föregår och följer efter den citerade meningen). Demker tolkar detta som att jag drar slutsatser om strategi från effekter. Fel igen alltså. Hela poängen med de sista styckena är att motivera sökandet efter effekter. Läget kan ju vara sådant att vi kan belägga förekomsten av en strategi och konsekvent agerande men att inga effekter uppstår. Då kan inte strategi fungera som en rimlig förklaring. Så enkelt är resonemanget.

Så är också läget i analysen av *sjukförsäkringen* på s 232 – som Demker i samband med citatet felaktigt hänför till löntagarfonderna, en reform jag på s 190 valde att inte analysera(!). Läses hela avsnittet och slutdiskussionen framgår att jag brottas med problemet att det är mer sparsamt med belägg för någon typ av specifik strategi i sjukförsäkringsfrågan än i ATP-frågan. Jag diskuterar därför flera tolkningar av det som skedde. Det gäller nämligen att skilja på strategi och handling. Att det inte går att spåra en strategi från effekter/resultat är en självklarhet. Det är ju en av poängerna med analysen!

Demker drar utifrån sin tolkning slutsatsen att jag ibland hamnar i en form av cirkelresonemang: Från handling drar jag slutsatser om strategi vilket i sin tur antas resultera i samma handlingar. Belägget är att jag enligt Demker i *sammanfattningen* av kapitel 3 – i vilket jag *närmast tröttsamt* belägger tankarna bakom tjänstemannaföreningar, speciell riksdagsgrupp, löntagarbegreppets entré osv – räknar upp just dessa företeelser som belägg för strategin. Fel! Första stycket i sammanfattningen lyder som följer: "Svaret på frågan om strategi måste sökas där partiledningens överväganden kan spåras, där argumenten förts fram och handlingarna motiverats. *Ovanstående genomgång visar att en sådan medveten strategi förelegat. Låt mig rekapitulera händelseutvecklingen*" (151, kursiverat här). Jag försöker därefter sammanfatta resultatet av såväl överväganden som det agerande som strategin tog sig uttryck i. Motiven är under resans gång mycket väl belagda liksom hur tidsföljden mellan olika företeelser såg ut. Motiv och överväganden finns med även i sammanfattningen, men koncentrationen ligger i första hand på det konkreta handlande detta gav upphov till.

Struktur, aktör och arenor

Demker menar att jag intar en "lite oklar" mellanposition mellan en aktör- och strukturansats. Det saknas en preciserad modell som kan förena den rationella aktörens beslut med hur den uppfattar verkligheten. Resultatet är att jag vacklar mellan aktörs- och strukturförklaringar från det ena fallet till det andra, påstår Demker. Även om inte jag löser (sic!) strukturaktörproblemet är det nog inte heller så enkelt som att applicera Hinnfors' modell. I likhet med denne (men utan dennes speciella terminologi vad gäller beslutsposition och arenor) beaktar jag aktörens agerande och "strukturens begränsningar uppfattad via aktörens öga". Hinnfors' synsätt är inte alls annorlunda än mitt därvidlag. Två exempel ges på min vacklan. Å ena sidan leder de sociala omgrupperingarna i samhället till ett beslut om översyn av partiets organisationsformer vid 1944

års partikongress. Å andra sidan påstås jag mena att bröderna Hansson låg bakom organisationsförändringar "som innebar ett samarbete mellan tjänstemännens fackföreningar och partiet." Det första skulle då vara en strukturell förklaring, det senare en aktörsförklaring.

Låt oss börja med 1944. Återigen citerar Demker från sammanfattningen men också här framgår det att partikongressen (båda bröderna Hansson var nog där) *fattade ett beslut* mot bakgrund av vad som uppfattades som en samhällsförändring partiet måste ta hänsyn till. Om vi går tillbaka till det avsnitt som skildrar detta (s 94-101) framgår klart hur partiledningen uppfattade samhällsutvecklingen och att de på grundval av denna behövde se över organisationsformerna. Bland annat tillsattes en kommitté vars uppgift var att utforma en organisation som lättare kunde möta framväxten av tjänstemannagrupperna. Samhällsutvecklingen uppfattades av partiet som given, den egna organisationen icke.

Samma sak förelåg vad gällde Dacos bildande (s 95ff). Samhällsutvecklingen tycktes driva fram en ny grupp i samhället. Dess organisering kunde partiet emellertid påverka. Dock var detta *svårare* än att omforma den egna organisationen eller för den delen påverka LOs utveckling. De var här på relativt främmande mark. Åter ett litet inpass om felaktig läsning: Jag påstår inte att bröderna Hansson "skapade den organisationsförändring som innebar ett samarbete mellan tjänstemännens fackföreningar och partiet". Jag hävdar att Sigfrid Hansson var en drivande kraft bakom öppna kanaler mellan LO och Daco samt att partiledningen kom att behandla organisationen välvilligt. Eftersom jag inte har några egentliga belägg hävdar jag inte heller att någon medveten strategi förelåg, bara att tankeutbyte mellan bröderna "låg nära till hands" (s 98).

I båda dessa exempel uppfattar aktören den sociala utvecklingen som en begränsning eller snarare förutsättning för sitt agerande i olika organisationsfrågor. Flera andra exempel kan ges på liknande analyser i avhandlingen och jag anser inte att jag är oklar i denna fråga: Hurvida en aktör kan respektive uppfattar sig

kunna agera i en viss riktning är en empirisk fråga. Att handlingutrymmet varierar från fråga till fråga är inte ett tecken på oklarhet utan snarare på aktörers varierande makt och perception av den situation de befinner sig i. Det är rimligen lättare för ett parti att tro sig kunna påverka sin egen organisation än någon annans (SAP – TCO). Att genomföra en genomgripande förändring av medborgarnas levnadsvillkor torde kräva en hel del av aktören. Men det senare är givetvis principiellt möjligt. En empirisk analys av sjukförsäkrings- och ATP-reformen visar detta.

Jag anser således att samhällsvetenskaplig forskning måste ta hänsyn både till strukturer som begränsar aktörers handlingsutrymme och till aktörers möjlighet att agera inom dessa ramar. I vissa situationer har aktören också makt att genomföra grundläggande förändringar av det framtida handlingsutrymmet. Demker verkar trots allt anse att forskaren måste välja ett aktörs- eller strukturperspektiv och att handlingsutrymmet kan bestämmas teoretiskt. Det vore att söka sig till ofruktbar position som är övergiven av de flesta sedan länge.

Detta leder över till frågan om olika arenor. Här hävdar Demker att läsaren har "en känsla av att partiet endast har att agera på väljararenan, samt att något övergripande mål är för handen". Visst är det så att socialdemokratiens agerande för att dra till sig tjänstemannaväljare är centralt och får stort utrymme. Men det är inte så att jag bara ser till partiets agerande på väljararenan. Att jag inte explicit använder de termer Demker efterlyser tycker jag inte borde innebära några problem. Ett centralt begrepp i analysen är avvägningsproblem (Przeworskis trade-off). Genom detta kopplas väljararena samman med vad som brukar betecknas som den interna arenan. Frågor om hur socialdemokratin hanterade LO och partiets traditionella medlemmar och organisation är ytterst centrala i avhandlingen. På samma sätt analyseras systematiskt partiets idéutveckling och en diskussion om förhållandet mellan strategi och ideologi är ett återkommande inslag. Eftersom det är strategiskt agerande och inte parametriskt dito som undersöks blir naturligtvis

också förhållandet till andra aktörer samt hur de agerade mycket väsentligt. Hur socialdemokratin uppfattade kommunister, borgerlig opposition liksom det parlamentariska spelet är därför också en väsentlig del av avhandlingen.

Metodkritik

Demker har rätt i att jag inte samlat diskuterar materialtyper och tolkningen av materialet speciellt utförligt. Jag inser att det kan medföra nackdelar i termer av intersubjektivitet att inte ha dessa överväganden samlade. Å andra sidan negligeras inte dessa frågor. Materialbedömningar liksom funderingar om vilka material som är väsentliga görs vid flera tillfällen i texten. Min linje har varit att ta upp metodproblem där de dyker upp. Jag vill hävda att en mer explicit och samlad redovisning av tolkningskriterier, materialdiskussion etc inte skulle ha lett till något annat resultat! Att jag framhöll detta vid disputationen tycks inte ha lett till någon ny reflektion hos Demker.

Demker har två invändningar mot mitt sätt att använda en frågeställning i väljarundersökningarna: Den första går ut på att jag borde ha kontrollerat sambandet mellan denna fråga och andra mer sporadiskt ställda frågor om socialpolitik för att därigenom öka tilltron till mina slutsatser. I den mån detta varit möjligt (åtminstone över mer än ett val) ger jag henne rätt. Hennes andra invändning är däremot inte rimlig – att avsikten vid frågornas konstruktion varit en annan än den jag önskat använda dem till försvagar dess validitet. Det följer inte logiskt att en intervjuperson uppfattar frågan som frågeställaren avsett att den ska uppfattas. Att frågan mäter en aspekt (av flera) i något vi betecknar som höger-vänsterdimensionen är i sig heller inget argument.

Det framgår av Demkers framställning att jag själv utförligt diskuterar måttets brister. Det avhåller mig ändå inte från att ändå använda det. Vill vi söka svar på intressanta frågor tvingas vi ofta använda det bristfälliga material som finns till hands. Vill vi vara helt säkra på att ha rätt får vi ställa oss beskedligare frå-

gor eller låta materialet bestämma hur frågan skall lyda.

Intentionala förklaringar

Demker påstår att jag valt att arbeta med "orsaksförklaringar". Det är fel om hon menar vad vi normalt avser: "Causal explanations ... works by subsuming events under casual laws" (Elster 1983, 26). Jag arbetar explicit med intentionala förklaringar. De första leden i förklaringen är intentionala, dvs partiets agerande kan förklaras av deras intentioner. Också de olika typer av strategiskt agerande som preciseras i fallstudien är utfall som härleds till motiv och föreställningar om handlingarnas effekter. Också effekterna bland väljarna knyts till motiv genom partiets överlagda agerande och väljarnas bedömning av den förda politiken utifrån sina intressen. Endast i fråga om kopplingen mellan agerande och långsiktiga effekter i väljarkåren registreras en kausal mekanism av snarast socialpsykologisk natur. Detta har dock en undanskymd plats och görs inte till föremål för någon längre analys.

Demkers slutsats är: "Det är visserligen början till en förklaring, men närmast en intentional eller finalistisk förklaring". Javisst! *Jag tror Demkers uppfattning om avhandlingen till syvende och sist vilar på en principiell motvilja mot denna typ av förklaring.* Men hennes summariska invändning mot motivförklaringar i allmänhet är knappast övertygande. Att "desires" och "beliefs" i sin tur kan förklaras slår inte undan benen på en motivförklaring. Att en föreställning eller ett motiv kan reduceras till en specifik fysiologisk process gör inte det senare omedelbart till en bättre förklaring (Jfr Elster 1983, 85). Invändningen att en förklaring går att reducera till en annan mer grundläggande nivå drabbar alla förklaringar. Ansluter vi oss till metodologisk individualism drabbas alla typer av strukturella förklaringar hårt av en sådan invändning. Det är rimligt att stanna vid mänskliga motiv om vi ska förklara mänskligt beteende. Strukturella förklaringar är intressanta när de fömedlas som Demker skriver, genom aktörens öga. Kartläggningen av fysiologiska processer eller so-

ciala strukturer ökar insikten om de förutsättningar som aktören befinner sig i. Men det är bara "språngbrädor". Håller vi oss enbart till mer generella samhällseliga lagar riskerar vi att räkna bort den självständiga aktör som så ofta får våra prediktioner att komma på skam (Jfr Przeworski 1985, 92ff).

Styrkan av en förklaring vilar på om vi kan ge belägg för vår förklaring och falsifiera alternativen. Även om det är svårt när vi rör oss med abstrakta icke-observerbara begrepp som motiv och föreställningar är det inte principiellt omöjligt (Jfr King, Keohane & Verba 1994, 114). Jag hävdar att min avhandling kan tjäna som exempel på att det är möjligt, även om jag naturligtvis inte förklarat allt. Men som sagt, det är viktigt att ha goda belägg för sina tolkningar vilket jag även försökt visa i den här repliken.

Torsten Svensson

Litteratur:

- Elster, Jon 1983. *Explaining Technical Change. A Case Study in the Philosophy of Science.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Hadenius, Axel 1984. Att belägga motiv. I Hadenius, Henning & Holmsröm. *Tre studier i politiskt beslutsfattande.* Uppsala, Acta Universitatis Upsalien-sis.
- King, Gary, Keohane, Robert O. & Verba, Sidney 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research.* Princeton, Princeton University Press.
- Przeworski, Adam 1985. *Capitalism and Social Democracy.* Cambridge, Cambridge University Press.

Slutreplik

Det är med tungt hjärta jag tar del av Torsten Svenssons genmäle på min recension av hans avhandling i statsvetenskap. Min recension avslutades med omdömet att Svenssons avhandling, trots sina brister, var ett gediget arbete som skulle bli en av de viktigaste byggstenarna i det fortsatta forskningsarbetet kring socialdemokratins ställning i Sverige. Svens-

son hävdar dock att min recension grundas på ogenerös och slarvig läsning. Han menar också att jag ironiserat över hans forskningsmetodik.

Som fakultetsopponent är jag utsedd att göra en kritisk granskning av Svenssons avhandling. Mitt uppdrag är att blottlägga varje tänkbar svaghet och påpeka de oklarheter som föreligger. Vid sidan av den kritiken har jag också poängterat avhandlingens förtjänster. Svenssons forskningsproblem har jag kallat "ett av de mest politiskt intressanta" och betonat det inomvetenskapliga värdet av att undersöka partiernas roll som medvetna strateger. Svenssons metoddiskussion ifråga om de kvantitativa måtten har jag betecknat som "insiktsfull" och hans allmänna probleminsikt som "en stor tillgång" för avhandlingen. I min recension har jag också gett ett antal förslag i konstruktiv anda som alla syftar till att precisera och avgränsa forskningsproblemet för att på så sätt stärka avhandlingens resultat. Trots detta väljer Torsten Svensson att i ett genmäle, på i stort sett varje punkt där kritik riktats mot honom, anmäla sin avvikande mening. Jag ger Svensson omedelbart rätt på en punkt: citatet på sidan 232 handlar om sjukförsäkringen och inte om löntagarfonderna. Låt mig dock på några mer avgörande punkter, med ledning av genmälet, vidareutveckla min kritik av Svenssons avhandling.

Svensson menar att jag inte tycker om intentionala förklaringar och därför inte heller tycker om hans avhandling. Min kritik av Svenssons förklaringsansats relaterar sig dock enbart till hans egna anspråk. Svensson menar i avhandlingens inledning att han avser att förklara socialdemokratiens dominans med hjälp av dess agerande. Det är möjligt att det bland alla de förklaringsansatser som diskuteras i avhandlingens inledning också sägs något som, med en generös tolkning, berör intentionala förklaringar. Det dominerande intrycket är dock förklaringsperspektiv innefattande såväl intentionala som kausala faktorer. Svensson skriver också på s 24 att han "vill undvika en på förhand begränsad förklaring". Svenssons bestämda uppfattning i genmälet, om användandet av en aktörsförklaring i avhand-

lingen, motsägs dessutom längre fram i genmälet där han hävdar att samhällsvetenskapen alltid "måste" ta hänsyn till både strukturers begränsningar och aktörers handlingsmöjligheter. Ett sådant uttalande slår in alla öppna dörrar. Min poäng är att Svensson skulle ha preciserat sin egen position i den pågående diskussionen, tex genom en modell à la Hinnefors. Det här beskrivna förhållningssättet kan inte karakteriseras av, som Svensson hävdar i sitt genmäle, att "explicit" använda sig av en intentional förklaring.

Att Svensson "explicit" skulle arbeta med intentionala förklaringar motsägs också av vad han skriver i avhandlingens första kapitel avslutande del. Han hävdar där att han gör en "detaljerad historisk analys av det socialdemokratiska partiets agerande" (s 31, min kurs). Analysen av agerandet genomförs för att undersöka om "uppslutningen bakom socialdemokratin och välfärdsstaten kan förklaras av en socialdemokratisk strategi för att bredda partiets väljarbas med andra grupper" (s 31). Min uppfattning, att Svensson primärt valt en kausal förklaring, grundas sålunda på vad Svensson skriver i avhandlingen. Jag hävdar att Svensson istället "hamnat" i en intentional förklaring, inte med avsikt utan som en följd av att han inte bestämde sig för ett klart uttalande förklaringsperspektiv på förhand. Att kalla detta oförutsedda arbetssätt för att anbringa ett "helhetsperspektiv" anser jag vara att smita från vetenskapens mest grundläggande krav på precision och stringens.

Svensson hävdar att han lanserat och diskuterat sina hypoteser, även nollhypotesen, på ett tidigt stadium i avhandlingen. Min kritik inriktades mot den bristande precisionen i hypoteserna. En sådan brist gör dem omöjliga som styrande instrument för framställningen. Att begreppen hypotes eller noll-hypotes nämns innebär inte att de diskuteras. Om en avhandlingsförfattare väljer att använda begreppet "hypotes" krävs insikt i den forskningsmetodik i vilken ett sådant begrepp fyller någon verklig funktion. Svensson skriver i avhandlingen att "den beskrivning Heclø & Madsen levererar kan ses som en nollhypotes" (sid 35). Ett sådant omnämnande en passant kan knap-

past tjäna som introduktion till avhandlingens kärna, nämligen vilken forskningshypotes som skall prövas.

Såsom forskare, och därmed kritiker av varandras arbeten, tillhör det de mer väsentliga uppgifterna att föra fram våra resultat med sådan precision att de också kan diskuteras och kritiserats utifrån den språkliga form de har givits. Svensson för i sitt genmäle resonemang om att vissa antydningar i texten "borde" ha räckt för att förstå. Så är det tex när han hävdar att det han skall förklara är mycket mer klart än jag visat, då jag ryckt meningarna ur sitt sammanhang. Kvar i texten står dock ett stort antal olika företeelser som skall förklaras. Ingen förståelse i världen kan förena fyra-fem olika uttalande förklaringsambitioner till en.

Svensson går med en terriers envishet igenom ett antal citat och hävdar att de skall tolkas på ett annat sätt än vad jag gjort. Samtidigt hävdar han på ett allmänt plan att han noggrant belagt de tolkningar han gör. "Motiven är under resans gång mycket väl belagda" skriver Svensson. Dessa belägg skall i så fall vara så övertygande att tolkningen är otvetydig. Syftet med de illustrerande citaten från min sida är att visa att så icke är fallet.

Strategi-begreppet behandlas av Svensson genomgående på ett mångtydigt sätt. Utan att göra någon åtskillnad, inom ramarna för begreppet, är det uppenbart att Svensson ibland är intresserad av innehållet i strategin, tex i kapitel fem där olika välfärdspolitiska principer diskuteras, ibland av förekomsten av en tjänstemannastrategi, tex i inledningen till kapitel tre (s 78), och ibland av det agerande som eventuellt hade sin grund i en strategi, tex i kapitel två, som dock sägs handla om strategins förutsättningar. Min uppfattning är att Torsten Svensson genom att inte från allra första början precisera sitt analysverktyg – strategibegreppet – inte lyckas belägga sina resultat på ett rimligt sätt. Svensson menar att en större förståelse för hans arbetssätt skulle besparat

honom en sådan kritik som min. Men Svenssons uppgift är att på ett vederhäftigt och vetenskapligt godtagbart sätt belägga och driva hem sin forskningshypotes. Så länge hans belägg inte genom begreppslogik och metodisk stringens pekar mot en högre ambitionsnivå, än att på ett intuitivt sätt beskriva socialdemokratins historia, är de inga vetenskapliga belägg.

Svensson gör i sitt genmäle vad han alltför ofta gjort i sin avhandling, fastnar i detaljer och glömmer både den fråga han skulle besvara och det övergripande problemperspektiv vi har rätt att kräva av en avhandlingsförfattare. I det självklara kravet finns ingenting av vad Svensson kallar "ängslan och bokstavstolkning av metodhandboken".

Torsten Svenssons avhandling har många brister, vilket jag här har påpekat. Den vetenskapliga diskussionens märke är kritik och öppenhet, något som ställs på sin spets vid en disputation. Jag kan bara konstatera att Svensson i sitt genmäle valt att bemöta varje detalj i den kritik jag riktat mot hans avhandling, men inte varit villig att få en dialog kring de vetenskapligt relevanta punkterna, nämligen grad av teoretisk medvetenhet och stringens i forskningsarbetet. Torsten Svensson hävdar att han ger uttryck för ett helhetsperspektiv, mångtydighet i positiv mening och öppenhet i forskningsprocessen. Han menar också att han vill svara på en så "komplicerad fråga" att han inte kan ställas till ansvar för brister i precision. Enligt min uppfattning gömmer sig Svensson bakom dessa moderesonemang för att undvika sältan i de ord som så länge varit vetenskapens ledstjärna; det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta.

Marie Demker

Till redaktionen insända skrifter

- Mats Alvesson — Kaj Sköldbberg: *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund 1994: Studentlitteratur.
- Christina Bergqvist: *Mäns makt och kvinnors intressen*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 121. Uppsala 1994: Almqvist & Wiksell International.
- Per Broomé — Pirkko Jonsson: *Äldreomsorgen i Sverige*. Stockholm 1994: SNS.
- Peter Bröms — Johan Eriksson — Bo Svensson: *Reconstructing Survival. Evolving Perspectives on Euro-Arctic Politics*. Stockholm 1994: ERU.
- Zdenek Cervenka: Tragedin Rwanda-Burundi. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 10 1994.
- Bent Christensen: *Forvaltningsret — prøvelse*. København 1994: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Alf Grannes — Daniel Heradstveit: *Etnisk nasjonalisme. Folkegrupper og konflikter i Kaukasia og Sentral-Asia*. Oslo 1994: TANO.
- Johan Hedrén: *Miljöpolitikens natur*. Linköping 1994: Tema.
- Bengt Jacobsson: *Kraftsamlingen. Politik och företagande i parallella processer*. Lund 1994: Studentlitteratur.
- Assar Lindbeck m fl: *Turning Sweden Around*. Cambridge, Mass 1994: MIT.
- Anders Löflund: *Fundamental Sources of Risk and Expected Returns on Swedish Assets*. Helsingfors 1994: Svenska Handelshögskolan.
- Bertil Nelhans: Den makedonska frågan. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 9 1994.
- Göran B Nilsson: *André Oscar Wallenberg. III. Ett namn att försvara 1866-1886*. Stockholm 1994: Norstedts.
- Bjørn Erik Rasch — Knut Midgaard, red: *Representativt demokrati. Spilleregler under debatt*. Oslo 1994: Scandinavian University Press.

- Gunnar Richardson: *Svensk utbildningshistoria*. Lund 1994: Studentlitteratur.
- Carl Johan Rosenbröjer: *The Changing Relationships and Strategic Identities of Actors in an Industrial Distribution Channel*. Helsingfors 1994: Svenska Handelshögskolan.
- Joseph Schumpeter: *Schumpeter. Om skapande förestörelse och entreprenörskap* (urval av Richard Swedberg) Stockholm 1994: Ratio.
- Tore Strandvik: *Tolerance Zones in Perceived Service Quality*. Helsingfors 1994: Svenska Handelshögskolan.
- Lise Tøgeby: *Fra tilskuere til deltagere*. Århus 1994: Politica.
- Jan Tullberg — Birgitta Tullberg: *Naturlig etik. En uppgörelse med altruismen*. Stockholm 1994: Lykeion.
- Gunnar Åselius. *The "Russian Menace" to Sweden*. Stockholm Studies in History 51. Stockholm 1994: Almqvist & Wiksell International.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

- Peter Hallberg* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.
- Ulf Mörkenstam* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.
- Fil dr *Jörgen Johansson* är verksam vid institutionen för samhällsvetenskap i Örebro.
- Fil dr *Maivor Sjölund* är verksam vid Institutet för arbetslivsforskning (f.d. Arbetslivscentrum) i Stockholm.
- Fil dr *Marie Demker* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.
- Fil dr *Torsten Svensson* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Abstracts

PETER HALLBERG: *Individualistic Altruism (INDIVIDUALITISK ALTRUISM)*

The purpose of this essay is to give an explanation of altruism which (1) gives the notion empirical credibility, and (2) which is relevant for (liberal) political theory. My tool of analysis is John Stuart Mill's ethical and political philosophy.

In the essay I will comment on three tentative solutions. A first attempt is to assume that man by nature is altruistic and that such a behavior can be deduced from the individual's psychology. This position is then criticized primarily for methodological reasons.

A second alternative is that the individual through socialization identifies with others, sees himself in a given social role or community and thus acts altruistically. This argument, formulated in the communitarian 'social thesis', I argue, represents a collectivist view which undermines the individual. I question the assumption that individualism is synonymous with egoism and that collectivism is synonymous with altruism, and further maintain that egoism and collectivism indeed are possible bedfellows and that such a combination is undesirable for ethico-epistemological reasons.

A third alternative is to construct an explanatory model that I call individualistic altruism. This model seeks to unite individualism with a social discourse; the individual sees himself as an independent I, but yet has altruistic relations to a limited number of other individuals. I argue that individualism and altruism is both a desirable and possible combination. The central task is to show that it must not be the social roles that shape the individual, as the communitarians would have it, but rather that the individual should shape the social roles.

ULF MÖRKENSTAM: *Identity, Freedom and Recognition. Charles Taylor's Chriticism of*

Individualism (IDENTITET, FRIHET OCH ERKÄNNANDE. CHARLES TAYLORS KRITIK AV INDIVIDUALISMEN)

This essay is an assessment of Charles Taylor's contribution to the study of political identities and to the contemporary debate in political philosophy between liberals and communitarians. Taylor claims that if we want to understand modern society we have to define modern identity and find the sources of the self: what it is to be a human agent. We have to examine what makes the world meaningful to the agents that inhabit it. The human agent lives within a moral framework that provides the background for moral judgements, intuitions and reactions, and incorporates a crucial set of qualitative distinctions. Identity is the necessary "horizon" from which the human agent reflects, evaluates and acts. Political institutions often set the boundary and framework for our lives, therefore politics can never be neutral. To focus on the constitution of identities makes it possible: (i) to formulate a conception of historical change that is neither narrowly structuralist nor exclusively focused on the individual agent; (ii) to criticize individualism and the ideal of the disengaged self; (iii) to understand the political limits of liberal-democracy; and (iv) to explain why the politics of recognition is such a challenge to the established democracies.

JÖRGEN JOHANSSON: *European Regions – A Preliminary Review of Research (EUROPEISKA REGIONER – EN PRELIMINÄR FORSKNINGSOVERSIKT)*

The article contains a preliminary review of academic literature about regions and regional development in the West European context. The article is arranged in two sections. The first section deals with research concerning "Changes in the regional landscape" which in turn contains a classification of regional changes in three cate-

gories, (a) the globalization of regions, (b) socio-economic changes, and (3) the regions and the democratic deficit. The second section, labeled "Networks in the regional landscape" deals with network relations between the central state level and the regional levels in terms of two different perspectives; (a) the Europe of the Regions thesis, and (b) the thesis of the Mosaic-like Europe. It is concluded that the research literature on regions and regional development has been too abstract (and even implicitly too normative) in character. Instead, a need to empirically study 'regions at work' is recommended for future research in this field.

MAIVOR SJÖLUND: *The Swedish Administrative model and European Integration* (DEN SVENSKA FÖRVALTNINGSMODELLEN I EUROPA-INTEGRATIONEN)

The Swedish administrative model has two special characteristics: independent agencies and corporate decision-making. The article discusses these special characteristics and how they may be affected by Sweden's integration into the European Union.

The Swedish administrative model is based on the concept that politics and administration are two separate spheres. The latter executes political decisions. This distinction between political decision-making and the neutral role of public servants will be more difficult to maintain in the dynamic negotiation processes which are a distinct feature of integration into the European Union. The rational management by results of agencies working within a budgetary framework of will encounter problems.

The interest shown in corporate decision-making by the boards of government agencies appears to have diminished. Instead organisations representing special interests have shown an active interest in participating in the integration work taking place in the Cabinet Office. The corporate decision-making model has, so to speak, moved up a step in the political decision-making hierarchy in order to come closer to international integration work. The thesis on the death of corporatism thus appears to have little empirical support.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

NITTIOSSJUNDE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD: ÅRG 76)

1994

UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
LENNART LUNDQUIST

UPPSATSER

<i>Dag Anckar</i> : Valsystemet i Finland: en presentation	11
<i>Shirin Ahlbäck</i> : Riksdagen: politikermakt eller tjänstemannavälde?	113
<i>Henrik P Bang – Uffe Jakobsen</i> : The Tradition of Democratic Socialism – A Critique of Liberal Realism	33
<i>Dan Brändström</i> : Inledning	1
<i>Jørgen Elklit</i> : Valgsystemet i Danmark	3
<i>Gunnar Falkemark</i> : Tysklands expansionspolitik 1871-1914. Fallet Bagdadjärnvägen	241
<i>Magnus Hagevi</i> : Först till kvarn får först mala. Riksdagsledamöternas utskottskarriär och anciennitetsprincipen	175
<i>Peter Hallberg</i> : Altruism och liberal teori	321
<i>Ulf Mörkenstam</i> : Identitet, frihet och erkännande. Charles Taylors kritik av individualismen	347
<i>Henrik Oscarsson</i> : Ett krympande partisystem?	141
<i>Olof Petersson</i> : Valsystemet i Frankrike, Belgien och Tyskland	23
<i>Bo Särilvik</i> : Valsystemet i Storbritannien	225
<i>Henry Valen</i> : Valgsystemet i Norge	17

ÖVERSIKTER

<i>Klaus von Beyme – Jörgen Westerståhl – Øyvind Østerud</i> : Sakkunnigutlå- tanden rörande Lars Hiertas professur i statsvetenskap i Stockholm	81
<i>Mats Dahlkvist – Urban Strandberg</i> : Kontrakt eller förvaltning – förening eller gemenskap	62
<i>Jørgen Grønnegård Christensen, Lars Strömberg, Krister Ståhlberg</i> : Sak- kunnigutlåtanden över professuren i statsvetenskap särskilt grundläggande forskning om offentlig förvaltning, styrning och organisation i Stockholm... ..	284
<i>Jörgen Johansson</i> : Europeiska regioner — en preliminär forskningsöversikt	371
<i>Leif Lewin</i> : Om falukorv, sakinflytande och ideologisk livskraft	279
<i>Olof Petersson</i> : Ett genmäle om demokratiteori	207
<i>Maivor Sjölund</i> : Den svenska förvaltningsmodellen i Europaintegrationen	383
<i>Jörgen Westerståhl</i> : En kommentar	208

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Liah Greenfeld</i> : Nationalism: Five Roads to Modernity. Anm av Patrik Hall ..	104
<i>Greenwood, Justin m fl</i> : Organized Interests and the European Community; Anm av Torben Bundgaard Pedersen	310
<i>Jörgen Hermansson</i> : Politik som intressekamp. Anm av Ingvar Mattson	306
<i>Kazuki Iwanaga</i> : Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy. Anm av Ulf Bjereld	91

<i>Torbjörn Larsson</i> : Det svenska statsskicket. Anm av Jörgen Westerståhl.....	97
<i>Hans Lindblad</i> : Jag var för snäll. Anm av Li Bennich-Björkman.....	314
<i>Lennart Lundquist</i> : Det vetenskapliga studiet av politik.	
Anm av Lars Carlsson.....	211
<i>Erik Moberg</i> : Offentliga beslut. Anm av Sven Berg.....	213
<i>Erik Noreen</i> : Brobygge eller blockbildning? Anm av Ole Elgström.....	298
<i>Olof Petersson</i> : Svensk politik. Anm av Jörgen Westerståhl.....	97
<i>Jonas Pontusson</i> : The Limits of Social Democracy.	
Anm av Anders Håkansson.....	101
<i>Hege Skjeie</i> : Den politiske betydningen av kjønn.	
Anm av Anna G Jónasdóttir.....	215
<i>Torsten Svensson</i> : Socialdemokratins dominans. Anm av Marie Demker.	
Replikskifte.....	393
<i>M. C. P. M. Schendelen</i> : National Public and Private EC Lobbying.	
Anm av Torben Bundgaard Pedersen.....	310
NOTISER	111, 318
ABSTRACTS	29, 112, 223, 240, 320, 413

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT, BOX 52, 221 00 LUND

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-108946.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, S-221 00 Lund
Sverige